

magazin istoric

ANUL VII Nr. 10 (79) OCTOMBRIE 1973

Redactor șef
CRISTIAN POPIȘTEANU
Redactor șef adjunct
NICOLAE MINEI
Colegiul redacției
DUMITRU ALMAȘ
CONSTANTIN ANTIP
VIRGIL CANDEA
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ȘTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DIMBOVIȚA
ȘTEFAN ȘTEFANESCU

- ① Imagini de la Mănăstirea Mira (montaj), reprezentând pe voievozii ctitori, Constantin și Antioh Cantemir (Zbuciumatul destin al unei ctitorii... p. 18)
- ② Duiliu Zamfirescu. Portret din tinerețe (Neinventivul Carol I și cîțiva dintre sfetnicii săi, p. 23)
- ③ București, sfîrșitul secolului XIX. Imagini din colecțiile Muzeului de Istorie a Capitalei: a) Bărăția; b) Gara de Nord; c) Palatul Regal; d) La șosea; e) Piața Sf. Gheorghe (Temel pentru o glorie neplăcută, p. 76)
- ④ Desen reprezentînd „gilceava” dintre „înțelept sau sufletul omului” și „desfrînată lume sau trupul”, pe o copie a lucrării lui Dimitrie Cantemir, scrisă de ieromonahul Ghenadie de la Episcopia Romanului. Manuscrisul se află la Arhivele Statului, București (Dimitrie Cantemir: 300 ani de la naștere, p. 2)

S U M A R

DIMITRIE CANTEMIR: 300 ANI DE LA NAȘTERE Cantemireștii: D. ALMAȘ ● Tratatul de alianță antiotomană dintre Moldova și Rusia din 1711 ● Tovarăși de pribegie: ȘTEFAN S. GOROVEI ● Mănăstirea Mira — zbuciumatul destin al unei ctitorii cantemirești: SERGIU IOSI- PESCU ● Acasă, printre ai săi	2
Neinventivul Carol I și cîțiva dintre sfetnicii săi: DUILIU ZAMFIRESCU	23
Prin China Populară pe urmele istoriei: CRISTIAN POPIȘTEANU	30
C.G. Costa-Foru în apărarea demnității umane: FLOREA DRAGNE	40
„Curajul — virtute esențială a publicistului conștient...” : FL. NEDELCU	45
Gladiatorul trac de la Ulpia Traiana: OCTAVIAN FLOCA	47
Chipuri clopîte pe un monstruos masiv de piatră: M. MIRCEA	50
Un Hohenzollern mare latifundiar în Transilvania: EGON DÖRNER	55
Romanii la Dunăre: D. TUDOR	58
Cele cinci zile ale orașului Milano: RADU VASILE	63
Un șah, un poet și o milenară epopee: V. BAGEACU	71
Temel pentru o glorie neplăcută: VALERIU BUDURU	76
Pe aceeași barcadă: ION TOACĂ, TEODOR PINTEAN	82
Orașe în flăcări — Hamburg și San Francisco: FLORENȚA ANGHEL	84
Confidențele lui Brătianu și înmormîntarea unui ilustru nevolăș: VALERIU BRANIȘTE	90
● Zimbete din cronici...49 ● Cîștigătorii concursului Magazin isto- ric...57 ● Cărți sosite la redacție...94 ● Poșta Magazin istoric...97	

1673 - 1973

Dimitrie Cantemir

DIMITRIE CANTEMIR: 300 ani de la naștere

CANTEMIREȘTII

D. ALMAȘ

În 1685, „venit-au domnu Țării Moldovei Constantin Cantemir vodă, pe careli l-au ales la domnie boierii Țării Moldovii în locul lui Dumitrașco-vodă [Cantacuzino], cu nevoința și cheltuiala lui Șerban vodă, domnului muntenescu” (Ion Neculce). „Acest domn Cantemir vodă au fost de oameni proști [în înțelesul de simpli, de joși] de la ținutul Fălciului”. Născut în 1612, ca fiu al lui Teodor și al Mariei Siligșteanu, în Siligșteni, pe râul Elan, a plecat de-acasă din pricina sărăciei și a ajuns lafegiu la poloni. Și fiind „om viteaz și cu stat bun”, „au fost rohmistru” (căpitan de cavalerie). Cu meșteșugul armelor s-a înțelept în șaptesprezece ani. Împreună cu moldovenii din subordine, a săvârșit mai multe isprăvi de arme, mai ales în războiul polono-suedez (1655-1660), istorisite apoi de fiul său în biografia pe care l-a închinat-o: Vita Constantini Cantemyrii.

„Un om atît de viteaz...”

Întors în țară (1660), Cantemir s-a înșurat cu Ruxandra Gănescu, femeie bogată, care a murit însă curînd. S-a recăsătorit cu Ana Bantăș — nepoată, după mamă a Anastasiei, soția lui Gheorghe Duca vodă — intrînd, astfel, în tagma

marilor boieri din Moldova. A fost „căpitan mare” și serdar, apoi clucer. În 1663 a luat parte la lupta de la Neuhäusel, în armata otomană, împotriva austrieșilor. „Știînd limbi multe”, a fost și capuchehaie la Istanbul. A slujit pe Dabija vodă și pe Duca vodă, care l-a însărcinat cu strîngerea dărilor din ținuturile de sud ale Moldovei, precum și cu apărarea hotare-

...domn neautoritar

lor de noii năvălitori, „tătarii nogai”. A cumpărat pământ în multe sate răzăști, alcătuindu-și o avere frumoasă, „dar care nu se putea compara cu aceea a marilor latifundiari ai vremii” (P.P. Panaiteșcu), ca Rusetștii, Costinii sau Costăcheștii.

A săvârșit multe isprăvi de pomină. La Camenița, de pildă, în 1673, cu 700 moldoveni, a „luptat cu vitejie vreo șapte ceasuri împotriva a 7 000 de leși”. Pașa, pe care-l apăsese în timpul acestei lupte, l-a informat pe sultan că românul Cantemir este „un om atât de viteaz, încît și la turci abia s-ar putea găsi unul ca el”. Și regretul: „Păcat de un asemenea om că este ghiaur și nu musulman!”

Constantin Cantemir a participat, de asemenea, la asediul Vienei (1683), în micul corp de oaste al lui Duca vodă. La întoarcere, temîndu-se de vreo persecuție leșească, s-a oprit, pribeg, în Țara Românească. Aici, Șerban vodă Cantacuzino l-a remarcat ca pe un oștean valoros și l-a luat sub protecția sa.

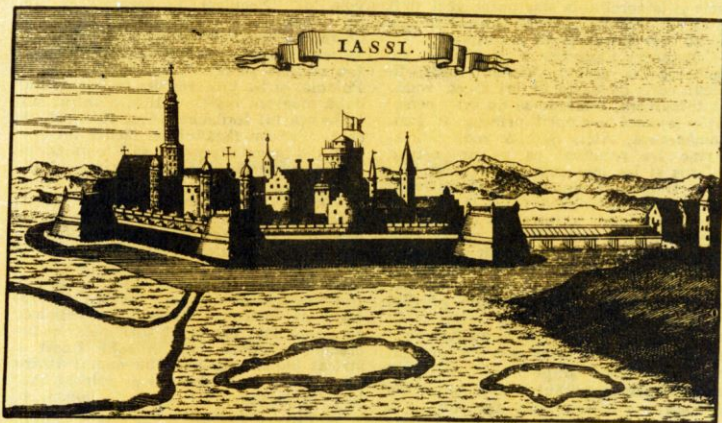
În timpul domniei lui Dumitrașcu Cantacuzino în Moldova (1684-1685), Constantin Cantemir a intrat în conflict cu voievodul și a fost silit să pribegască iar la munteni. Aici s-a folosit de simpatia și sprijinul lui Șerban Cantacuzino și, în iunie 1685, a urcat în scaunul Moldovei. În vremea cînd diferitele grupări ale marii boierii se aflau angajate în lupta pentru putere, domniul au fost aleși adesea din rîndul celor care nu posedau avere prea mare și pe care boierii cei puternici prin averi căutau să-i facă simple unelte ale intereselor lor. Așa se face că în timp ce două-trei mari familii boierești se înfruntau pentru influență în ocîrmuirea țării, la domnie a venit un om ridicat din rîndul răzeșilor. Neculce îl portretează în linii viuroase: „Carte nu știu, ce numai iscălitura învățase de făc. Practică bună are la voroavă, era sănătos, mîncă bine și be bine. Semne multe are pe trup de la războaie, în cap și la mînă [...] La stat nu era mare, era gros, burduhos, rumân la față, buzat. Barba-i era albă ca zăpada”. Și mai departe: „Cu boierii trăie bine pînă la o vreme, pentru că era om de țară și-i știa pe toți, tot anume, pe carili cum era. Și nu era mindru, nici făc cheltuială țării, că era un moșneagu fără doamnă. Și are doi feciori, beizadele, pre Antihii și pe Dumitrașcu, ci era zălog la Poartă și cu alți feciori”.

Domnia lui n-a fost așa de autoritară și de abilă — cîrmuire de despot absolut — cum cearcă să ne facă a crede Dimitrie Cantemir, în biografia pe care i-a închinat-o. Dimpotrivă: a fost un domnitor pe care l-au cam manevrat boierii cei mari, împărțiți în două tabere, aprig învrăbite între ele: Rusetștii și Costinii, prieteni cu Costăcheștii. De altfel, de aceea îl și aleseseră boierii: socotind „că l-ar purta precum le va fi voia lor” (Neculce). La început, în trebile domniei, s-a sprijinit pe Gavrilă Costache vornicul, pe feciorii lui și pe Velicico Costin, pe care l-a făcut hatman. L-a chemat pe Miron Costin, pribeg în Polonia, și l-a pus staroste la Putna. Dar după moartea lui Gavrilă, a intrat sub influența lui Iordache Ruset vistierul, pe care, conform făgăduinței făcute lui Șerban Cantacuzino, urma să-l trimită pe lumea cealaltă. În scurt timp însă, cîștigînd încrederea domnului, Iordache Ruset a ajuns un adevărat stăpîn al țării, avînd „cheia țării în mînă”, și „sămă nime nu-i lua” (Neculce). Partida adversă, cea a Costineștilor, pretindea ea locul de frunte în trebile țării. Între cele două grupări „era zavistie mare”, adesea „împungîndu-se cu horba [vorba]”. Rusetștii se temeau îndeosebi de Velicico, căci „era mai om decît toți”. Marea încredere acordată lui Iordache Ruset a stricat bunele raporturi nu numai dintre Cantemir și Costini, ci și pe cele cu Șerban Cantacuzino. O samă de boieri, și îndeosebi Cantacuzinii din ramura moldovenească, au pribegit în Țara Românească, pentru că „nu mai puteau birui de răul lui Iordache vistierul”. Adoptînd principiul că „domnul face neamurile, domnul le stinge”, Constantin Cantemir a încercat să ridice noi dregători dintre răzeși, fapt care a supărat mult pe marii boieri, după cum spune Neculce: „boierinașii făceau multe năcazuri casălor celor mari a boierilor”.

În politica externă, Constantin Cantemir s-a manifestat ca un adversar al lui Ian Sobieski, regele Poloniei, care, în această vreme, purta războiul antiotoman chiar pe teritoriul Moldovei, urmărind, după cum se spunea, să pună domn în Moldova pe fiul său Iacob. În genere, însă, Constantin Cantemir a dus o politică șovăitoare, între supunerea față de sultan și alianța cu Polonia sau Austria. Ar fi

voit să scoată țara de sub suzeranitatea otomană dar singur nu putea. De o alianță cu Polonia se temea, știind planurile regelui Ian Sobieski privitoare la ocîrmuirea Moldovei. De aceea a încheiat, prin Iordache Ruset, în 1690, la Sibiu, un tratat secret cu austriecii, ca o încercare de a contrabalansa influențele și presiunile exercitate de regele polon asupra țării sale și a-i păstra măcar bruma de autonomie de care se bucurase pînă atunci. Nu cuteza a trece fățiș de partea niciunuia din adversarii sultanului, pentru că biruința lor era doar ipotetică, dar și pentru că „ti era feciorul la Poartă zălog, Antohie-vodă bezădeoa. Ce nu-

încredere la începutul domniei. Lovind în Costinești, de fapt lovea în toată partida filopolonă. Uciderea fraților Costin a însemnat biruința Rușetștilor, care au devenit stăpîinii de fapt ai Moldovei. Ulterior, Cantemir vodă s-a căit „și de multe ori plînge între toată boierimea și blăstăma pe cine l-au îndemnat de-au grăbit de i-au tăiat” (Neculce). Și, poate, în frămîntarea și durerea lui, n-a aflat altă mîngiere decît feciorii, și mai ales Dimitrie, mezinul, care de tînr dovedea calități intelectuale și fizice excepționale. Îl iubea mult și-l punea seara să-i citească din cărți, mai ales din cele de istorie.

Iași într-o gravură de epocă

da mîna”, după cum mai adaugă Neculce. De altfel, temerile sale în legătură cu adevăratele intenții ale lui Sobieski aveau să se confirme în 1691, cînd acesta a ocupat partea de nord a Moldovei; atunci s-a petrecut și cunoscutul episod al apărării cetății Neamțului, timp de patru zile, de către numai cîțiva oșteni moldoveni. În asemenea grele și înclîcite împrejurări, s-a petrecut și încercarea hatmanului Velicico Costin de a ajunge domn*. Îndemnat de Iordache Ruset, Cantemir a poruncit uciderea celor doi frați Costin și a pornit prigoana împotriva feciorilor lui Gavrilă Costache, fostul său om de

„Elefantul“

Constantin Cantemir a avut două fiice: Ruxanda și Safta. Prima s-a măritat cu Lupu Bogdan hatmanul; a doua, moartă de tînră, a fost prima soție a lui Mihai Racoviță, viitorul domn. Și doi feciori: Antioh și Dimitrie, dezmiardat Dumitrașcu. Amîndoi au domnit de cîte două ori.

Antioh era un om voinic, mare, greci, nu prea inteligent, mai ales comparat cu frate-său mai mic. De aceea, în *Istoria Ieroglifică* a fost personificat printr-un „fil”, adică un elefant. Era — povestește

* Vezi *Magazin Istorie*, nr. 4/1972.

Neculce — „om mare, cinsteș, chipes, la minte așezat, giudecător drept. Nu era prè cîrturar, numai nu era prostu“. Nu-i plăceau minciunile și intrigile, „la averi nu era lacom, obiceiie nouă nu primie [...], vinător și slujitor bun, după hirea tătine-su [...] Minie avè strașnică, răcnie tare, cam cu grabă, și de-cie să depărta inimile boierilor de dînsul“.

În prima sa domnie (1695-1700) l-a avut sfetnic principal pe Iordache Ruset și pe cumnatul său Lupu Bogdan. După mai multe încercări de a se înrudi cu Brîncoveanu și cu Duculeștii, s-a căsătorit cu Catrina, fata logofătului Dumitrașcu Ceaurul, boier de țară. Dimitrie, fratele său, i-a slujit de capuchealaie la Istanbul. Aproape cinci ani, Antioh vodă a trebuit să facă mari eforturi pentru a-și păstra domnia, ducînd o adevărată „bătălie a pungilor“ cu Constantin Duca și cu Brîncoveanu. Pentru a menține bunăvoința Porții, a fost nevoit, de mai multe ori, să umple cetatea Cameniței cu provizii, în vremea în care acest înaintat bastion al stăpînirii otomane în Podolia își trăia ultimele-i zile. Tot el este cel care a evacuat bogățiile și artileria otomană din această cetate inexpugnabilă, retrocedată polonilor după Pacea de la Karlowitz (1699).

Îndată după evacuarea Cameniței, a trecut prin Moldova solul polon Stanislas Leszczyński, bine primit de voievod și de fratele său Dimitrie, care, cum ne spune același cronicar, „știa bine rîndul Porții și avè cinste mare de la turci“. În convorbirile cu solul polon, cei doi frați au arătat că „noi moldovenii, ne bucurăm unde auzim că este să se facă pace vecinică, fiind pămîntul nostru supărat de podghiazuri și de pustietate“. S-au plîns, totodată, „că ni s-au micșorat cinstea de la turci, că ne-au înmulțit obiceiuri rele asupra și ne-au făcut oameni de nemică de sîntem, că ne-au călcat pre cum le-au fost voia...“

Cînd se părea că lumea era mulțumită de modul cum conducea țara acest domnitor, Constantin Duca a izbutit, cu bani grei, să obțină mazălirea lui. „Și părè tuturor rău de dînsul, și-l pomenie de domn bun pînă în ziua de astăzi, că avè năroc la toate. Bucateli, de să făcè în zilele lui, nici boală în bucate nu era, și stupii nici într-o vară nu s-au făcut răi.

Acest năroc avu Antioh-vodă, și plata de la turci, pentru slujbe ce-au făcut, i-au plătit cu mazălia“ (Neculce).

S-au zbătut mult frații Cantemir, în anii următori, să redobîndească tronul Moldovei; dar patima pentru putere și bogăție a Duculeștilor, a Cantacuzinilor și a Brîncovenilor le-a stat stavilă, deși mulți boieri se plîngeau împotriva lui Constantin vodă Duca, jefuitor al țării tot așa de amarnic ca și tatăl său, Duca vodă cel bătrîn. În adunarea boierilor moldoveni și munteni, ținută în 1703 la Arnăutkioi, lângă Adrianopol, cu scopul de a se împăca adversitățile grupărilor boierești din cele două țări, partida Rusetștilor, sprijinită și de Brîncoveni, l-au impus domn pe Mihail Racoviță, fostul cumnat al Cantemireștilor. Această adunare și intrigăria țesută la Arnăutkioi au inspirat lui Dimitrie celebra **Istorie ieroglifică**.

În timpul domniei lui Racoviță, adevăratul stăpîn al Moldovei a fost tot Iordache Ruset. Dar, cu destule eforturi, Antioh a redobîndit, în 1705, tronul. În cei doi ani de domnie nouă a căutat să se debaraseze de Rusetști. Pe Nicolae Costin, fiul lui Miron, l-a făcut mare vornic, încercînd o împăcare cu Costinii și Costăcheștii. A intrat însă sub influența neprielnică — dacă nu chiar nefastă — a lui Ilie Cantacuzino vistiierul și a lui Panaiotachi Morona, „iuți, mîndri, mincinoși, fătarnici, giurători pentru hie ce, amăgitori“. Acești neîntrecuți lingusitori au izbutit să strice „firea cea bună“ a lui Antioh. Arăta acum mult mai lacom de averi, mai lesne se-nfură, „că de multe ori la divan cu buzduganul azvîrlie în oameni cei nevinovați“. „Scoasă orînduiele multe [...] și hîrtii și fumăret [dare], cite un zlot de toată casa“. A pus și o taxă grea pe vatra de vin. Pînă la urmă, s-a împăcat iar cu Iordache Ruset; dar, pe cînd se afla la Tighina și supraveghea lucrările la cetate, i-a venit din nou mazălirea (iulie 1707). A mers, ca orice domn mazăl la Țarigrad, fie întru pocăire, fie întru pedeapsă. Nu s-a mai întors în țară, „pîn șa-au plătit și el datoria lumească, de-au murit“. Trecînd cu vederea cele din ultima vreme, cronicarul îi face în final un scurt panegiric: „Care rar domnu au fostu șa mai hi ca Antioh-vodă în Moldova, nelacom nice la sînge, nice la bani, nice la minciuni, și iubitor la dreptate și bivșug [belșug] în țară la toate“. I-au rămas trei feciori: Ion,

Constantin și Dumitrașcu. Primul a venit în Moldova, iar ceilalți doi au plecat în Rusia, la unchiul lor, și acolo au rămas.

„Inorogul“

Dar cel mai ilustru vlăstar al familiei Cantemir s-a dovedit a fi Dimitrie. S-a născut în 26 octombrie 1673. Nașul său, Dumitrașcu vodă Cantacuzino, i-a dăruit satul Valea Iliei, singura moșie pe care a stăpinit-o Dimitrie în Moldova. A pierdut-o, însă, și pe aceasta, când, după moartea părintelui său, a rămas la Istanbul. Acolo a întreținut strânse legături cu oameni de cultură otomani și cu diplomați apuseni, completându-și în același timp învățătura*.

Deși ca fiu de domn ar fi putut să-și petreacă viața într-un „douce far niente“ oriental, Dimitrie Cantemir a dovedit o uriașă putere de muncă și o neosită sete de cunoaștere. A studiat istoria, folclorul, muzica și chiar teologia islamică, devenind un orientalist de seamă. A căutat să cunoască bine și moravurile mahomedanilor și întreaga societate otomană, așa de greu accesibilă „ghiaurilor“. Și tocmai cunoașterea acestei societăți și evenimentele istorice cercetate, ca și cele trăite, l-au îndrituit, ca om de știință, ca scriitor și om politic, să fie un adversar al puterii sultanului și să lupte pentru libertatea popoarelor subjugate de Semilună.

După moartea tatălui său, de la 19 martie până la 8 aprilie 1693, a fost domn al Moldovei, impus de poporul din Iași. A sosit însă un capugiu de la Istanbul și l-a mazilit, înlocuindu-l cu Constantin Duca. Deși demnitarul otoman, trimis să-l ridice din Iași, fusese plătit să-l ucidă, tânărul Dimitrie a știut să facă în

ANTIOCHUS Prince de Moldavie
Antiochus Cantemir
 de toutes les Reines
 de la Grande-Bretagne.

Antioch Cantemir, fiul lui Dimitrie

așa fel, încât a ajuns teafăr la Țarigrad, iar turcul i-a rămas prieten toată viața, sau, mai bine-zis, până la bătălia de la Stănilești. Ca beizadea și domn mazil, a mai stat în Țarigrad încă șaptesprezece ani, continuându-și studiile și amestecându-se în luptele pentru tronul Moldovei; l-a sprijinit pe Antioh să ia domnia, i-a slujit apoi de capuchehaie, s-a certat și apoi a căutat să se impace cu Cantacuzinii și cu Brîncoveanu.

În 1697 a participat la marea bătălie de la Zenta, pe Tisa. Aici, comandantul imperialilor, Eugeniu de Savoia, a câștigat una din cele mai răsunătoare victorii, pricinuind sultanului Mustafa II un adevarat dezastru. Martor ocular, Dimitrie Cantemir s-a convins încă o dată de faptul că Semiluna intrase într-o perioadă de

* Pentru perioada petrecută la Istanbul, vezi *Magazin Istoric*, nr. 9/1973.

Casandra : prima soție...

decădere. Iată starea de spirit din tabăra turcească, așa cum o prezintă însuși Cantemir: „De câte ori mi-aduc aminte de confuzia deplorabilă de atunci, mă cuprinde o mare scribă [...]; dezordinea era generală și de neînchipuit”. Au pierit în smircurile Tisei peste 30 pașale și peste 10 000 ieniceri și spahii. Sultanul a fugit și s-a ascuns în cetatea Timișoarei. Atacat și dinspre nord de țarul Petru I, care a cucerit Azovul, el a trebuit să accepte Pacea de la Karlowitz (1699), moment ce marca extinderea stăpînirii austriece pînă la Carpați.

În același an 1699, Cantemir s-a întors, pentru scurt timp, în Iași, unde domnea fratele său, pentru a se căsători cu Casandra, fiica lui Șerban Cantacuzino, fostul domn al Țării Românești. Căsătoria a fost hotărîtă încă de pe cînd ambii

părinți ai mirilor trăiau. Deși pusă la cale, inițial, ca o căsătorie politică, tînăra doamnă s-a dovedit o femeie cu mari calități; a fost un real și statornic sprijin moral atît cîrturarului, cît și omului politic Dimitrie Cantemir. Această căsătorie a întetit însă conflictul cu Brîncoveanu și Cantacuzinii din Țara Românească: Dimitrie apărea acum ca un virtual candidat la scaunul domnesc din această țară. Trezind prin Moldova, solul polon Leszczynski nota în jurnalul său impresia puternică pe care i-a lăsat-o „fratele domnului, un bărbat erudit în limba latină și cu educație aleasă”.

Întors la Istanbul, Dimitrie Cantemir a continuat să lucreze cu sîrg, ținîndu-și casa deschisă pentru prietenii creștini și musulmani. După 1700, cînd Antioh a fost mazilit prin intrigile și banii lui Constantin Duca, a continuat să se preocupe de repunerea fratelui său în tronul de la Iași. Înfrînt politiceste, de intriga și banii Rusetștilor în acea adunare de la Arnăutkioi, a avut, în schimb, ocazia să ai culeagă, cu acel prilej, un

valoros material pentru lucrarea sa **istoria ieroglifică**, operă deosebit de valoroasă, „care aruncă un vîl poetic și filozofic asupra realității urtite și triste” din Imperiul otoman (P.P. Panaitescu). A ieroglifat ceea ce nu putea striga în gura mare. A realizat „o carte cu miez adînc”, o carte de istorie și de morală, de politică și cugetare, de literatură precum și un pamflet politic, calități pe care, cum spunea istoricul P.P. Panaitescu, „trebuie să ai răbdare să le descoperi”.

În timpul celei de-a doua domnii a lui Antioh vodă, s-a produs o răceală între cei doi frați, mai ales din pricina moștenirii pîrintești și a intrigilor Rusetștilor. La Istanbul, Dimitrie trecea acum printr-o etapă de grele lipsuri materiale. Și-a pierdut casa și a fost nevoit să-și întrețină familia, tot mai numeroasă,

dând lecții copiilor unor mari dregători otomani; fiind urmărit de Rușești și de Brîncoveanu, a fost închis și chiar pe punctul să-și piardă și viața. În cele din urmă însă a izbutit să și-l facă prieten pe Toma Cantacuzino și să se împace cu Brîncoveanu. Ba, mai mult, a căpătat o parte din averile doamnei Casandra, moștenite de la părintele său Șerban Cantacuzino. Și-a amenajat un adevărat palat, în apropierea Fanarului, și a ținut iar casa deschisă, ca un adevărat prînz al culturii și al artei.

240 zile de domnie

În vremea aceasta, țarul Petru al Rusiei a cîștigat marea victorie de la Poltava (1709); regele Carol XII al Suediei s-a refugiat la Tighina și a început să caute aliați pentru un război împotriva Rusiei. Marele vizir Mehmet Baltagi pașa a pregătit expediția care avea să se desfășoare, în primăvara și vara anului 1711, pe pămînt românesc. Pentru că domnitorul din Iași, Nicolae Mavrocordat, străin de țară, nu era simpatizat de boieri, sultanul l-a numit pe Dimitrie Cantemir, văzînd în el un om foarte priceput în probleme politice și de mare încredere, în dirza confruntare armată care se aștepta. După ce i-a pus caftanul pe umăr, sultanul l-a consultat ca pe un specialist, iar marele vizir i-a cerut să-l prindă pe Brîncoveanu vodă și să i-l aducă viu. Pentru asta, marele vizir îi făgăduia: „de la împărăție vei avea mare dar și cinste și în locul lui tu vei ramînea acolo domn neschimbător“.

Cu o deosebită pasiune, iscusitul cărturar s-a lansat în vîltoarea politicii și a războiului. Ajuns în țară, a căutat și el să se împace cu Costinii și cu Cos-

... și Smaranda fiica ei și a lui Dimitrie Cantemir

tăcheștii: pe Nicolae Costin l-a făcut mare logofăt; pe Lupu Costache vornic. Om de încredere și de mare ajutor și l-a ales pe Ioan Neculce, căruia i-a dat dregătoria de mare hatman. Pe Rușești i-a dat ceva mai de-o parte. Și, în cele 240 zile de domnie, din decembrie 1710 pînă în iulie 1711, a scutit țara de o mare parte din dări, a căutat să astîmpere conflictele între diversele familii și tagme boierești, dar mai ales a luat măsuri de reorganizare a oștirii țării, sub pretextul că va să ajute pe Baltagi marele vizir. În același timp, l-a anunțat pe Brîncoveanu că marele vizir îi paște zilele, sfătuiindu-l

O altă fiică din căsătoria cu Anastasia Trubeșkoi, Smaragda-Catrina

să se ferească. Tot timpul a dat impresia că-i un credincios supus al sultanului, în timp ce trata, în mare taină, cu Petru I și încheia cu el Tratatul de la Luck prin care țarul se angaja să ajute pe Cantemir în lupta pentru eliberarea țării de sub otomani, garantându-i integritatea hotarelor. Totodată, Dimitrie Cantemir a căutat să-și întărească autoritatea, lovind în ambițiile, trufiile și politica de dezbinare practică de marea boierime.

Războiul antiotoman a stîrnit mare entuziasm între români. Într-un document rusesc se scria: „Moldovenii vin la noi fără încetare, cu mare dorință de a

ne ajuta, și cei din urmă țărani vor să intre în slujba militară”. Sosit la Iași, Petru I a fost foarte călduros primit de populație. Cantemir i-a făcut o excelentă impresie. Unul dintre ofițerii lui nota: „Acest domnitor era un om mic de statură, cu trupul șlefuit în chip delicat, bărbat frumos, grav și cu o înfățișare așa de plăcută, cum n-am văzut niciodată în viața mea. Era un om politicos, afabil, cu conversație blîndă, politicoasă, curgătoare, vorbind latinește în chip ales, ceea ce era foarte plăcut pentru cei care vorbesc această limbă și care aveau bucuria de a se întreține cu acest principe”.

Avîndu-l prieten pe Toma Cantacuzino — acum mare spătar în Țara Românească — Cantemir a căutat să-l atragă în alianța antiotomană și pe Brîncoveanu, „prea iubitul nostru frate, domnul românesc”. Dar, mai repede decît se aștepta oricine, campania de la Prut s-a soldat cu înfrîngerea armatei rusești și a micilor detașamente ale lui Cantemir. Disproporția efectivelor era mult prea mare: 40 000 ruși și cîteva pîlcuri de români față de peste 200 000 otomani. Dimitrie Cantemir a stăruit deosebit de mult să se continue lupta, cunoscînd, atît din istoria poporului român, cît și din ceea ce văzuse la Zenta,

că și cei puțin numeroși pot birui pe otomani, dacă arată pe cîmpul de bătăie îndrîjire și neșovăitor curaj; el însuși s-a avîntat în luptă, cu avangarda sa; totuși, Petru a socotit că riscul era prea mare și a încheiat pacea, la 12 iulie 1711, cînd Cerchez pașa, emisarul marelui vizir (același care îl mazilise în 1693), a cerut extrădarea lui Cantemir, ca o primă condiție a păcii. Țarul Petru însă i-a replicat: „Aș putea da turcilor toată țara pînă la Kursk, pentru că îmi rămîne speranța de a o recupera; dar nu pot în nici un chip să calc în picioare buna credință și să extrădez pe un principe care pentru

mine și-a lăsat țara; căci e cu neputință a repara onoarea odată pierdută”.

Îndurerat, Dimitrie Cantemir a părăsit câmpul de bătălie și patria la cîrma căreia cercase două scurte, turburate, vicioase și nenorocoase domnii. A plecat deznădăjduit; dar ceea ce săvîrșise în opt luni de domnie avea să rămînă în istorie ca un eroic fapt, de neuitat. Adăpostit în Rusia, cu întreaga familie, Dimitrie Cantemir a primit o pensie de 6 000 ruble anual și o serie de proprietăți în preajma Harkovului. Aici, fără a renunța la ideea salvării patriei și poporului român, s-a dedicat muncii științifice. Spusese cu mult înainte: „Omul e curios din fire, adică urmînd o tainică poruncă a naturii, el dorește să știe tot ce se poate ști, fiindcă știința e mai aducătoare de fericire decît neștiința. E, deci, poruncă firească [...] să cercetăm, să căutăm, să aflăm, să știm”.

Înzestrat cu un neastîmpăr de om modern, cu îndrăzneală, cu putere de muncă, și cu o știință a generalizării, voievodul înfrînt la Stănilești a schimbat spada cu pana, scriind operele sale cele mai însemnate.

În 1712, doamna Casandra s-a stins din viață, sporind durerea soțului pribeag. Au urmat cîțiva ani grei și triști, timp în care s-a consacrat scrisului. Îmbolnăvind-u-se fiica Smaranda, în 1719 s-a mutat la Moscova. A intrat în viața politică a Rusiei, devenind sfetnic al țarului, un colaborator și un factor activ al reformelor lui, așa cum mai fusese, pînă în 1709, și celălalt moldovean adăpostit în Moscova, Neculai Milescu spătarul.

În 1720, Cantemir s-a recăsătorit cu tinăra și frumoasa prințesă Anastasia Trubețkoi; și-a ras barba, a lepădat striele orientale și s-a îmbrăcat după moda apuseană introdusă de Petru. Printr-un ucaz al țarului, a fost numit membru al Senatului Rusiei, care juca rolul unui consiliu de miniștri. Se bucura de multă trecere pentru cultura, priceperea politică și distincția sa personală. În 1722, l-a însoțit pe țar într-o expediție la Marea Caspică și în Caucaz, ca specialist în problemele orientului musulman. Cu acest prilej, Cantemir a redactat proclamații în limbile populațiilor din Caucaz și Persia, a călătorit pe Marea Caspică și a participat la lupta de la Derbent și la cucerirea orașului Baku. A lucrat ca tălmăci, ca geograf, ca folclorist. Dar, îmbolnăvin-

du-se grav, s-a întors la Moscova unde s-a și stins din viață, pe neașteptate, în august 1723, cînd încă nu împlinise cincizeci de ani.

Ultimele pilpilri

La moartea Casandrei, au rămas șase copii în seama tatălui. Dintre aceștia, cel mai cunoscut a ajuns Antioh Cantemir (1708-1744). De altfel, era și cel mai înzestrat. Scriitor și diplomat, el a îndeplinit, doisprezece ani, cu pricepere și distincție, funcția de ambasador al Rusiei la Londra și Paris. Literatura a fost pasiunea lui; a scris satire, fabule, epigrame, ode, poezii lirice, a încercat și o epopee eroică *Petrída*. În satira intitulată *Mînjii mele sau celor care hulesc știința*, își bătea joc de dușmanii științei, de moravurile nobilimii retrograde și de clerul fărnatic. Dovedind, ca și părintele său, multiple însușiri spirituale, a alcătuit și un tratat filozofic, intitulat *Scrisori despre natură și om*. N-a fost străin nici de științele exacte, fiind autorul unui tratat de algebră. Astfel, fiul domnului român a ajuns unul dintre principalii inițiatori și creatori de literatură clasică în Rusia, în epoca luminilor. Întreținînd o vastă corespondență cu oamenii de cultură ai vremii, îngrijindu-se de opera științifică a părintelui său, Antioh Cantemir s-a afirmat și ca un militant al progresului științei și culturii, așa de strălucitoare în veacul XVIII. Ceilalți fii ai lui Dimitrie Cantemir, Matei și Constantin, n-au trecut peste limita medie a contemporanilor lor din Rusia. Dintre fete, Maria a dus o viață retrasă; Smaragda-Catrina, născută din căsătoria cu Anastasia Trubețkoi, s-a măritat în 1751 cu prințul Galitzin, ambasador al Rusiei în Austria și Franța. Ultimul Cantemir — din ramura lui Antioh, însă — a murit în 1820.

Astfel s-a stins neamul Cantemireștilor. Așa după cum în stirpea Costinilor, unul, a strălucit cu osebie — Miron — tot așa și între Cantemirești, Dimitrie a strălucit mai presus de toți. A cultivat știința, filozofia și arta, a practicat politica și a dovedit că l-a frămîntat pînă-n străfundul făpturii dragostea de țară și de libertate. „Pentru slobozenie și moșie cu cinste a muri decît prin mulți veci cu necinste a trăi, mai de folos și de lăudat lăste”, scria el, testamentar.

OPERELE LUI DIMITRIE CANTEMIR*

- DIVANUL SAU GILCIAVA ÎNTELEPTULUI CU LUMEA SAU GIUDEȚUL SUFLETULUI CU TRUPUL**, Iași, 1698 (tipărită în limbile română și greacă). Traducere în arabă, 1705 (inedită).
- SACROSANCTAE SCIENTIAE INDEPINGIBILIS IMAGO** („Imaginea de nezugrăvit a științei sacre”) 1700. Inedit. Traducere în română: *Metafizica*, București, 1928.
- COMPENDIOLUM UNIVERSAE LOGICES INSTITUTIONES** („Mic compendiu al bazelor logicii”) circa 1701. București, 1883 (în *Operele principelui Dimitrie Cantemir*, Ed. Academiei Române, vol. VI).
- IOANNIS BAPTISTAE VAN HELMONT, PHYSICES UNIVERSALIS DOCTRINA** („Doctrina fizicii universale a lui J.B. Helmont”) 1701. Inedit. Prefața (în latină și română) publicată la București, 1883 (în *Operele principelui Dimitrie Cantemir*, vol. VI).
- TARIFU ILMI MUSIKI ALA VEGNI MAKSUS** („Tratat de muzică turcă”) 1703-1704. Inedit. Fragmente în studiul lui Yekta Raouf, *Le Péchrev (Ouverture instrumentale), dans le mode Nihavend*, în *La Revue musicale*, Paris, 1907.
- ISTORIA IEROGLIFICĂ** (1705). București, 1883 (în *Operele principelui Dimitrie Cantemir*, vol. VI).
- PANEGYRICUM JUVENIS PRINCIPIS RUSSIAE ET MOLDAVIAE SEPT. AETATIS, IMPERATORI PETRI** („Panegiric închinat împăratului Petru de tânărul principe al Rusiei și Moldovei, în vîrstă de șapte ani”) 1714 (în latinește și rusește). Ed. textului rus: Moscova, 1783 (în: T.S. Bayer, *Istoriile o jizni i delah moldavskogo gospodarea Konstantina Kantemira*).
- MONARCHIARUM PHYSICA EXAMINATIO** („Cercetarea monarhiilor pe baza filozofiei fizice”) 1714. Traducere în română, în revista *Studii*, 1951.
- DESCRIPTIO MOLDAVIAE** („Descrierea Moldovei”) 1716. București, 1872 (în *Operele principelui Dimitrie Cantemir*, tom. I). Traduceri în germană, ed. I, Hamburg, 1769-1770; ed. a II-a Frankfurt și Leipzig, 1771; rusă, Moscova, 1789; română, Mănăstirea Neamț, 1825.
- INCREMENTA ATQUE DECREMENTA AULAE OTHOMANICAE** („Creșterea și descreșterea curții otomane”) 1714-1716. Inedit. Un fragment publicat la Iași, 1833. Traduceri în engleză, ed. I, Londra, 1734-1735, ed. a II-a, Londra, 1756; italiană după 1734 (inedită); franceză, ed. I, Paris, 1743; ed. a II-a, Paris, 1743, germană, Hamburg, 1745; română, București, 1877 (în *Operele principelui Dimitrie Cantemir*, vol. III și IV).
- VITA CONSTANTINI CANTEMYRII** („Viața lui Constantin Cantemir”) 1716-1718; București, 1883 (în *Operele principelui Dimitrie Cantemir*, vol. VII). Traduceri în rusă, Petersburg, 1783; română, București, 1925.

(Continuare în p. 22)

* Se notează: edițiile princeps, traducerile, și unde este cazul, mențiunea inedit.

TRATATUL DE ALIANȚĂ ANTIOTOMANĂ DINTRE MOLDOVA ȘI RUSIA DIN 1711

În elaborarea condițiilor cuprinse în cele 17 puncte ale Tratatului de la Luck, Dimitrie Cantemir a avut un rol decisiv. O scrisoare a lui Petru I, din 7 mai 1711, lămurește pe deplin acest lucru. Se spune în această scrisoare că domnul Moldovei a trimis țarului anume puncte (articole), pe temeiul cărora urma să se încheie alianța; aceste articole — scria Petru I — „noi le-am acceptat și le-am trimis către el cu întărire, cu privilegiul nostru și cu iscălitura noastră”. Prin analiza minuțioasă a condițiilor cuprinse în tratat, în contextul împrejurărilor internaționale de la începutul secolului XVIII, istoricii români au ajuns la concluzia că „acest tratat [...] reprezintă o concepție politică unitară, care urmărea scuturarea jugului turcesc cu sprijinul Rusiei, asigurarea independenței țării și înlăturarea regimului nobiliar din Moldova” (Istoria României, vol. III, p. 216). S-a subliniat, totodată, că tratatul, deși păstrat sub forma unei diplome dată de Petru I la Luck în ziua de 13 aprilie 1711, „a fost conceput, negociat și redactat de pe poziții egale [...]”. Nici o altă sarcină, materială sau morală, nu apăsă din partea Rusiei, umerii domnului și ai poporului, nici un amestec în treburile interne ale țării” (I. Foșeneanu).

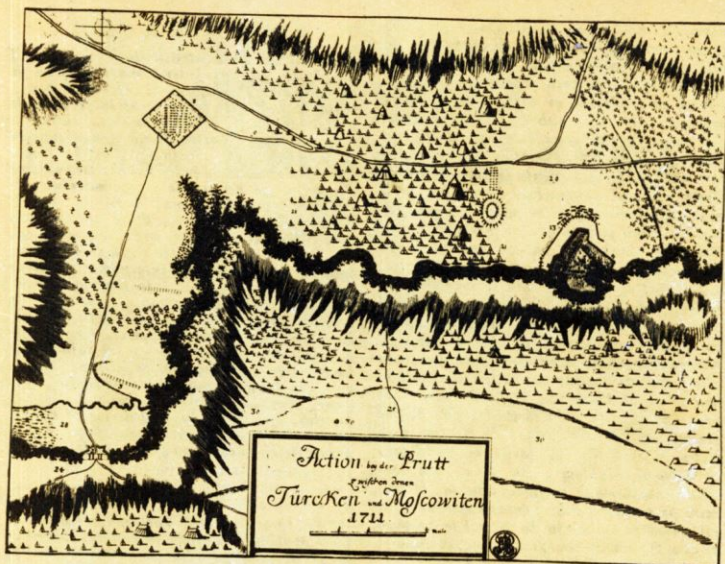
Cercetări și investigații mai noi au scos la lumină originalul diplomei din 13 aprilie 1711, cu semnătura autografă a lui Petru I, pe lângă care s-a scris în continuare traducerea în limba latină. Originalul se păstrează la Biblioteca publică „M. E. Saltikov-Șcedrin” din Leningrad. Existența versiunii latine pe lângă originalul în limba rusă se semnalează pentru prima dată în istoriografia română; în acest număr din Magazin istoric se publică întâia oară și fotocopii după original.

L.D.

Din mila lui Dumnezeu, noi, Petru întâi, țar și autocrat a toată Rusia și celelalte și celelalte.

Facem cunoscut prin aceasta tuturor celor cărora li se cuvine a ști despre acestea că, deoarece sultanul turcesc, uitându-și făgăduielile și tratatele de pace pe treizeci de ani întărite cu jurămint, care au fost înnoite de dînsul cu noi ani trecuți, 1710, cu cartea și jurămintul lui, le-a călcat și fără nici o pricină din partea noastră potrivnică păstrării păcii, a poruncit ca ambasadourul nostru maltratată și jefuit în chip barbar, să fie prins, și aruncat în crudă închisoare, iar prin năvălirea hanului Crimeii cu hoardele tătarilor din Crimeea și ale nogailor și a celor din Bugeac în țara noastră, a început chiar de fapt războiul împotriva noastră; pentru aceasta noi, marele stăpînitor, Măria Noastră țarul, chemînd în ajutor pe Cel de Sus, încredințat de dreptatea armelor noastre împotriva lui, i-am declarat de asemenea război și am poruncit oștirilor noastre să intre în țara turcească sub comanda noastră proprie. Avem convingerea că Cel Prea Înalt ne va da biruință împotriva aceluia perfid călcător de jurămintă și dușman veșnic, nu

Handwritten document in Cyrillic script, likely a copy of the 1711 Treaty of Alliance between Russia and Moldavia. The text is written in a cursive hand on aged paper. At the bottom right, there is a signature and the date "13 April 1711".

Lupta de la Stănilești — dispozițiul forțelor

s-ar depărta de credința față de Măria Noastră țarul.

4

Totuși, dacă — ferească Dumnezeu — un astfel de domn nevrednic ar fi fost înălțat din porunca Măriei Noastre țarul (ori ca pedeapsă după legiuirea bisericească, ori cea mirenească) atunci va urma în domnie fiul aceluia, numai dacă acela va fi socotit de bună credință. Dacă va fi însă îndoiială asupra credinței lui, atunci va urma la demnitatea domniei aceeaia altul, domn de încredere, credincios și fără cusur, din aceeași familie a Cantemireștilor și nu va trece în nici un chip demnitatea domnească la alții, pînă la stingerea familiei lor, ci, chiar dacă va fi un prunc în sinul mamei, se va aștepta, sub cîrmuirea unor epitropi aleși din rîndurile poporului moldovenesc, cu învoirea Măriei Noastre a țarului, pînă se va naște moștenitorul.

5

Chiar dacă domnia Moldovei ar fi fost făgăduită cuiva de înaintașii noștri, această făgăduială se anulează prin cea de față.

După vechiul obicei moldovenesc, toată puterea cîrmuirii va fi în mîna domnului Moldovei.

7

Domnul să aibă putere asupra tuturor și asupra fiecăruia dintre boierii moldoveni, după obiceiul dinainte, fără a reînnoi legiuirile lor.

8

Domnul, după vechiul obicei, să aibă dreptul să stăpînească întotdeauna toate orașele moldovenești, ca avere proprie și să nu aibă nici o scădere și piedică în încasarea tuturor veniturilor aceluia principat.

9

Boierii și toți supușii domniei Moldovei să fie datori a se supune poruncii domnului, fără nici o împotrivire și scuze (așa precum mai înainte a fost totdeauna obiceiul), afară de excepțiile menționate în punctul al treilea, în care caz nu vor fi datori să-i dea ascultare.

Toată legea și judecata să fie a domnului și fără hrisovul domnului nimic nu va fi întărit sau desfăcut de către Măria Noastră, țarul.

11

Pământurile principatului Moldovei, după vechea hotărânicire moldovenească, asupra cărora domnul va avea drept de stăpânire, sint cele cuprinse între râul Nistru, Came-nița, Bender, cu tot pînutul Bugeacului, Dundrea, granițele țării muntenești și ale Transilvaniei și marginile Poloniei, după delimitările făcute cu acele țări.

12

Cetățile principatului Moldovei și orașele și oricare alte locuri întărite să fie păzite și prevăzute cu garnizoane domnești sau, cu învoirea domnului, după nevoie, de ale Măriei Noastre țarul.

13

În caz de cîndva s-ar face pace între împărăția noastră și sultanul turcesc, principatul Moldovei să nu fie lipsit niciodată de apărarea și protecția Măriei Noastre țarului și cu precădere să ne stăruim ca în articolele principale cnezatul moldovenesc să fie de Măria Noastră țarul.

14

Dacă dușmanul (ferească Atotputernicul Dumnezeu) s-ar întări și stăpînirea Moldovei ar rămîne în puterea păgînilor, atunci el, prea strălucitul principe al Moldovei, într-o asemenea împrejurare, are învoirea noastră ca să-și aibă adăpost în țara noastră și va dobîndi acolo, din vistieria Măriei Noastre, a țarului, anual, alttea venituri, cît pot să-i ajungă domnului și de asemenea urmașii lui nu vor fi lipsiți pe veci de miluirea Măriei Noastre, a țarului.

15

Proprietățile și palatele pe care el le are la Țarigrad și le lasă acolo pentru Măria Noastră țarul, îi vor fi despăgubite de Măria Noastră țarul cu altele, la Moscova, deopotrivă și asemănătoare cu acelea.

16

Făgăduim că noi, cît și urmașii Măriei Noastre țarului, vom fi datori să păzim cu sfințenie aceste articole, să le întărim în chip neclintit și să le păstrăm pe vecie.

Această diplomă și articolele vor avea urmare și putere atunci cînd, după ce îi vor fi înfățișate prea strălucitului domn Dimitrie Cantemir, după cum s-a spus mai sus, ne va depune jurmînt de credință în fața Preasfinției Treimi că se va supune întotdeauna poruncilor noastre și ne va sluji cu slujbă credincioasă și cinstită și după ce va iscăli cu mîna proprie acel jurmînt și aceste puncte, le va trimite Măriei Noastre țarului și se va strădui a le aduce la îndeplinire nestrămutat, iar după intrarea oștirilor noastre, va aduce pe toți boierii mari și mici, oștirea și tot poporul moldovenesc, ca să ne jure credință și se va uni cu oștirile noastre. Pentru aceasta, în schimb, noi, marele stăpînitor, Măria Noastră țarul, făgăduim să-l apărăm pe el și tot poporul moldovenesc de toți dușmanii și să nu-l părăsim niciodată.

Pentru întărirea acestora s-a dat această diplomă împăratească a noastră, semnată cu mîna proprie și pecelluită cu pecetea noastră de stat, la Luck, aprilie, ziua 13, anul 1711.

Petru.

Contele Golovkin.

FIȘĂ BIBLIOGRAFICĂ

STUDII DESPRE TRATATUL DIN 1711:

P. P. Panaitescu, *Tratatul de alianță dintre Moldova și Rusia din 1711*, în *Studii*, 4/XIV, 1961; J. Focșeneanu, *Tratatul de la Luek și campania lui Petru I în Moldova (1711)*, în *Studii privind relațiile româno-ruse*, București, 1962; N. P. Kirilenko, *Text rusko-moldavskogo dogovora 1711 g. i sootvetstviye ego istopisl I. Neculce*, în *Vechinala Drujba*, Chișinău, 1961.

EDITII ALE TEXTULUI ORIGINAL RUS ȘI TRADUCERI ÎN LIMBA ROMÂNĂ: *Polnoe sobranie zakonov Rossijskoi imperii*, vol. IV, Sankt-Petersburg, 1830; A. A. Pazuhin, *Sbornik gramot u dogovorov o pri-soedinenii țarstv i oblasti k gosudarstvu rossiskomu v XVII-XIX vv.*, vol. I, Petrograd, 1922; *Plama i bumaghi imperatora Petra Velikogo*, vol. XI, partea I, Moscova, 1962; *Relațiile istorice dintre popoarele U.R.S.S. și România în veacurile XV - începutul celui de-al XVIII-lea. Documente și materiale*, vol. III, Moscova, 1970; în această ultimă publicație, a apărut traducerea corectă — pe care o reproducem și noi — a textului tratatului din limba rusă în limba română. Traducerile anterioare (M. Mitilneiu, *Colecțiune de tratate și convențiunile României cu puterile străine...*, București, 1874; *Acte și documente relative la istoria nașterii României*, publicate de D. A. Sturdza și C. Colescu-Vartic, vol. I, București, 1900) și *Relațiile internaționale ale României în documente (1868-1900)*, lucrare întocmită de prof. univ. dr. doc. Ion Ionașcu, Petre Barbulescu, Gheorghe Gheorghe, București, 1971, sînt defectuoase.

TOVARĂȘI DE PRIBEGIE

ȘTEFAN S. GOROVEI

La 16 iulie 1711, patru zile după eșecul de la Stănilești, Dimitrie Cantemir lua drumul exilului din care nu avea să se mai întoarcă niciodată. Vreo 4 000 moldoveni alcătuiau suita voievodului cărturar care încercase, o clipă, să pună în practică ideile sale luminate. Acești pribegi au fost așezați în jurul Harkovului, în Ucraina, Cantemir devenind, cu titlul de prinț serenissim, „un fel de principe autonom al acestei mici Moldove așezate pe pământurile Ucrainei” (P. P. Panaitescu).

Cronicarul Ion Neculce povestește că, înaintea plecării în Rusia, Dimitrie Cantemir „au făcut căutare tuturor moldovenilor [...] și i-au întrebat, merge-or cu dînsul la Moscu, au ba?” Cei care au acceptat să-l însoțească „i-au pus Dumitrașcu vodă într-un izvod și l-au dat împăratului, de l-au iscălit cu mîna lui”. S-a păstrat **izvodul** acesta; cuprinde 41 nume de boieri de toate rangurile, la care se adaugă 289 slujitori ai voievodului și ai însoțitorilor săi. Cronică lui Neculce mai dă cîteva nume de boieri care au plecat cu Cantemir. Diferența pînă la 4 000 oameni o constituiau — cum spune Neculce — cei „mai de gios slujitori”.

E foarte interesant de urmărit componența suitei lui Cantemir și modul cum s-a încheiat ea. Un singur mare boier făcea parte dintr-însa, și acela datorită înrudirii foarte apropiate cu voievodul: Ion Neculce, a cărui soție era nepoata de soră a lui Dimitrie Cantemir. Ceilalți erau boieri de rang mijlociu și mic, unii din neamuri mai însemnate (Moțoc, Rugină, Nacul-Zmucilă), alții aparținînd unor familii total necunoscute pînă atunci, ceea ce arată baza pe care înțelesese Cantemir să-și sprijine domnia. De altfel, acest fapt este explicabil, dacă avem în vedere că Dimitrie Cantemir venise pe tron cu dorința precisă de a pune în practică două idei: pe plan extern — alianța cu Rusia iar pe plan intern — monarhia absolută și ereditară. Nu l-au susținut și nu l-au urmat decât cei care-i împărtășeau vederile. Marea majoritate a boierimii era favorabilă unei politici creștine, dar în sînul boierimii moldovenești erau bine conturate cîteva tabere, fiecare cu ideile sale de politică internă și externă: **partida filopolonă**, reprezentată cu strălucire în veacul precedent de Miron Costin, fusese aproape desființată odată cu moartea acestuia; pe de altă parte, și puterea militară a Poloniei era într-un evident declin la începutul sec. XVIII; **partida**

filoaustriacă era în curs de încheiere, după Pacea de la Karlowitz, și ea va acționa abia în 1716-1717*; politica antiotomană rămăsese să fie reprezentată de **partida filorusă**, a cărei însemnătate creștea pe măsură ce statul moscovit își afirma tot mai mult puterea în luptele cu Imperiul otoman. Încă din 1684, un număr de mari boieri ceruseră protecția țarului, printr-o petiție specială.

Dar Dimitrie Cantemir venea și cu ideea unei monarhii absolute și ereditare, ceea ce marea boierime — care visa o republică nobiliară, cu suveran ales, ca în Polonia — nu putea agree. Din contră, cei statornic interesați în organizarea unei domnii centralizate și autoritare erau tocmai boierii de rang mijlociu și mic, îndepărtați de la conducerea țării de marea boierime, constituită într-o adevărată oligarhie. Din această cauză, chiar dacă-i împărtășeau dorința de politică antiotomană, marii feudali erau bucuroși să scape „de domnul cu idei autoritare” (P. P. Panaitescu). Nu trebuie să uităm, însă, că, pe lîngă ideile politice, erau în joc și interese materiale total diferite: pribegind, marii boieri ar fi pierdut averi imense, cu neputință de redobîndit în Rusia; pe cînd boierășii care au plecat n-aveau nimic de pierdut, decît, poate, cîteva „sfîr” de moșie, și acelea stăpînite în indiviziune.

Grupul viitorilor pribegi s-a încheiat treptat. De la începutul domniei sale încă, Dimitrie Cantemir s-a înconjurat cu oameni noi, promovînd în funcțiile de seamă rude apropiate sau dregători credincioși. Unii dintre cei care l-au însoțit în pribegie fuseseră folosiți în acțiunile sale tainice încă înaintea încheierii Tratatului de la Luck; astfel, în iarna anului 1711, căpitanul Procopie Caraiman fusese trimis „cu cărți” la Petru cel Mare, iar cînd oștile

*Vezi în acest număr, articolul despre Mănăstirea Mira.

acestui sentiment („dulce este dragostea moșiei”); el însuși nu se putea întoarce, dar, treptat, a permis unora dintre boierii săi să facă calea întoarsă în Moldova; astfel, în 1712-1713 au revenit Neculce, Savin Zmucilă, Ștefan Luca, stolnicul Sandu Sturza, iar peste vreo șase ani, încă vreo zece boieri l-au părăsit pe Cantemir. În schimb, la cererea acestuia, au venit în Rusia mai mulți membri ai familiei Bantăș, rude după mama sa, Anița Bantăș. Pentru starea sufletească a pribegilor, caracteristic este cazul vornicului Ilie Abaza (1655-1727); scrisorile sale către rudele și prietenii din Moldova sînt pline de tînguiri și amărăciunea acestui om, care, mistuit de dorul țării, și-a sfîrșit viața călugărindu-se, atunci cînd a pierdut speranța reîntoarcerii în Moldova. Urmașii acestor pribegi au îmbrățișat, cu predilecție, meseria armelor, unii ajungînd pînă în garda imperială. Fiii și nepoții lor au participat la toate războaiele purtate de Imperiul țarist în sec. XVIII, în toate colțurile Europei, din Moldova pînă în Finlanda, apoi în războaiele napoleoniene, în războiul Crimeei și în cel din 1876-1877, unii luptînd chiar la Plevna (generalul Valerian Abaza).

Cînd mareașalul Șeremetiev a trecut Nistrul (20 mai 1711), mai mulți boieri și boiernași moldoveni — ca vornicul Ilie Abaza, serdarul Donici, Ilie Merescu — s-au alăturat oștilor rusești cu cetele lor înarmate. Același căpitan Caraiman împreună cu aga Dimitrie Saragi, au fost trimiși în misiune pe lângă Șeremetiev, iar postelnicul Savin Zmucilă și comisul Pavel Rugină (soțul unei vere primare a lui Savin!) au plecat în întîmpinarea lui Petru cel Mare; însoțit de acești doi boieri, țarul a intrat în Iași la 24 iunie.

Atunci cînd s-a pus problema plecării din țară, în urma înfrîngerii de la Stănilești, fîrsește că toți cei care se „compromiseseră” prin colaborarea cu Cantemir au trebuit să-l însoțească. Pe lângă domn au stat cei trei mari dregători „din casa domniei” — hatmanul Neculce, postelnicul Zmucilă și spătarul Gheorghiță — duhovnicul și dascălul său — Anastase Condoidi (m. 1737), ajuns mai apoi arhiepiscop de Vologda — și un mare număr de curteni ridicați dintre răzeșii de la Silișteni. Astfel, în grupul emigranților au intrat și persoane care nu fuseseră amestecate în politica sau administrația din vremea domniei lui Dimitrie Cantemir.

Prin șapte diplome imperiale, moldovenii au fost împroprietăriți în jurul Harkovului, dîndu-li-se moșii și curți de iobagi. Unii dintre ei au fost primiți în rîndurile nobilimii ruse; li s-au fixat blazoane, în componența cărora intra și capul de bour, iar numele le-au fost trecute în „cărțile genealogice”. Sub conducerea vornicului Ilie Abaza și a unora dintre fiii săi, s-a organizat o „miliție”, iar Procopie Caraiman a alcătuit un polc, transformat peste cîțiva ani în polc de husari călări.

Grupul de emigranți aflat sub conducerea lui Cantemir nu a rămas neschimbat; mulți boieri, ca, de altfel, și fostul domn, tîneau de dorul patriei, și sînt cunoscute cuvintele cu care Cantemir a dat glas

acestui sentiment („dulce este dragostea moșiei”); el însuși nu se putea întoarce, dar, treptat, a permis unora dintre boierii săi să facă calea întoarsă în Moldova; astfel, în 1712-1713 au revenit Neculce, Savin Zmucilă, Ștefan Luca, stolnicul Sandu Sturza, iar peste vreo șase ani, încă vreo zece boieri l-au părăsit pe Cantemir. În schimb, la cererea acestuia, au venit în Rusia mai mulți membri ai familiei Bantăș, rude după mama sa, Anița Bantăș.

Pentru starea sufletească a pribegilor, caracteristic este cazul vornicului Ilie Abaza (1655-1727); scrisorile sale către rudele și prietenii din Moldova sînt pline de tînguiri și amărăciunea acestui om, care, mistuit de dorul țării, și-a sfîrșit viața călugărindu-se, atunci cînd a pierdut speranța reîntoarcerii în Moldova.

Urmașii acestor pribegi au îmbrățișat, cu predilecție, meseria armelor, unii ajungînd pînă în garda imperială. Fiii și nepoții lor au participat la toate războaiele purtate de Imperiul țarist în sec. XVIII, în toate colțurile Europei, din Moldova pînă în Finlanda, apoi în războaiele napoleoniene, în războiul Crimeei și în cel din 1876-1877, unii luptînd chiar la Plevna (generalul Valerian Abaza).

Tot din familiile întemeiate de tovarășii de pribegie ai lui Cantemir s-au ridicat și alți oameni de seamă. Astfel au fost istoricii Nicolae Bantăș-Kamenski (1737-1814) și fiul său Dimitrie Bantăș-Kamenski (1788-1850). Primul a răscumpărat, la o licitație, un număr de manuscrise cantemiriene, dăruindu-le arhivei Ministerului de Externe rus; tot el a editat, în 1783, *Viața lui Constantin Cantemir*, adăugîndu-i bogate anexe privind familiile celor plecați odată cu vodă Dimitrie.

Familia Abaza a dat, de asemenea, mai mulți oameni însemnați, între care și un președinte al Academiei de Științe din Petersburg: Alexandru Abaza (1825-1895). Dar cel mai ilustru dintre urmașii pribegilor de la 1711 a fost savantul naturalist Ilia Ilici Mecinico (1845-1916), un descendent al spătarului Gheorghiță (rangul acestuia devenind nume de familie: *mecinic* = „spătar”). Este cel care, în 1908, pentru cercetările sale privind imunitatea, a primit **Premiul Nobel**.

MICROFIȘIER BIBLIOGRAFIC

C. G. Bedreag, *Pehod na Charkov — 1711* sau însoțitorii prințului D. Cantemir în exodul din 1711, în *Studii și cercetări istorice*, I, 1943; G. Bezviconi, *Roirea familiilor românești*, Iași, 1941; idem, *Contribuții la istoria relațiilor româno-ruse*, București, 1962; Ion Neculce, *Letopisețul țării Moldovei*, București, 1955; P. P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir. Viața și opera*, București, 1958; N. Stoicescu, *Legăturile de rudenie dintre domni și marea boierime și importanța lor pentru istoria politică a Țării Românești și Moldovei*, în *Danubius*, V, Galați, 1971.

MĂNĂSTIREA MIRA: ZBUCIUMATUL DESTIN AL UNEI CTITORII CANTEMIREȘTI

SERGIU IOSIPESCU

Către 1685, pe un platou înalt, cu povirniș lute, în ocina Mirei, bolerul Moșoc din Odobești, ajutat de episcopul Ioan al Romanului, a început construcția unui schit. Locul fusese ales cu grijă, la adăpost de eventuale năvăliri dușmane: pe Milcov în sus, în hotarul Vrancei, la două ceasuri depărtare de Odobești. După moartea lui Moșoc și a episcopului, jupîneașca Ursa Moșoceasca a cedat lui Constantin vodă Cantemir dreptul de ctitorie, „să o lstonească, să o facă măriea-sa monastire mare ce se zice monastire domnească”, după cum glăsuiește un zapis din 25 aprilie 1686. Și deși în mai multe documente voievodul se arăta „zlditor” la Mira, Constantin Cantemir trebuie socotit doar întemeietorul unei biserici și a unor chilii de lemn. De altfel, letopisețul lui Neculai Muște pomeniște „chiliile și o biserică de lemn ce era făcută de Cantemir vodă cel bătrîn”.

Grija principală a domnului a fost, însă, înzestrarea mănăstirii cu moșii, factorul esențial pentru existența unei ctitorii de acest gen. Lucrul s-a făcut cu greutate, oamenii locului nefiind dornici să-și vîndă pămîntul, pînă cînd domnul nu i-a amenințat direct: „Scriim domnie-me la toți lăcui-torii de pre Milcov, carii au moșii, pren pregiurul svintei mănăstiri Mirei [...] dacă veți vidē cartē domnii-mele, iar voi să căutați să vă loați banii pre moșie”, „cā videți voi cu domnia-mē, nu-ți putē ține moșie să fiți răzăși”. Ocniilor cumpărate de domn li s-au adăugat și donațiile unor particulari, toate alcătuiind averea funci-ară a mănăstirii, încropită sub atenta supraveghere a episcopului, Serafim fost episcop de Rădăuți. În același timp, spre a-și desăvîrși lucrarea, ce sta sub hramul sfîntului Nicolae, voievodul a închinat-o, în anul 1686, la Mănăstirea Vathopedi de la Sfîntul Munte Athos.

„Foarte frumoasă și cu zidu înalt împregiur...”

La loc ferit, Mira a rămas așa cum o durase primul ei ctitor pînă la a doua domnie a lui Antioh vodă Cantemir (12 februarie 1705-20 iulie 1707). Fiul primului

Cantemir era — cum spune Ion Neculce — „om mare, cînsteș, chipes, la minte așezat, giudecător drept”. Aceeași dorință de pomenire veșnică a numelui care o avusese tatăl o avea și Antioh. Primul său gînd s-a îndreptat — în acea Moldovă în care atîtea lăcașuri mai aminteau pe Ștefan cel Mare — spre biserica zidită la Hirîlau de gloriosul domn „și au vrut să o tocmască, să o înzestreze cu moșii și cu bucate, să o facă monastire și să o închine la Sfînta-gora” [Sfîntul Munte]. Dar Antioh vodă n-a „sirguit” și ideea a fost părăsită, fără să cunoaștem încă motivele acestei renunțări. În al doilea an de domnie însă, „s-au apucat [...] de au zidit monastirea de peatră din temelie la Milcovu, ce se cheamă Mira, cu zidu de peatră pen pregiuru, unde este monastirea de lemn, făcută de tată-său, de Cantemir vodă, și au fost ispravnic Cîrstea vornicul” (N. Costin). Construcția trebuie să fi fost deosebită, căci letopisețul lui Muște afirmă că era „de peatră, foarte frumoasă și cu zidu înalt împregiur”. În 1706 sau în primăvara lui 1707, cu o ceremonie deosebită, trebuie să se fi adus de la Iași la Mira, spre veșnică odihnă, osemintele aceluia „oștean norocos” ce fusese Constantin Cantemir.

Dar această îngrijită fundație mănăstirească de la capătul sud-vestic al Moldo-

vei mai avea și o altă semnificație. Încă din prima sa domnie, în 1699 — anul Păcii de la Karlowitz* — Antioh vodă a cerut mitropoliei să cerceteze starea mănăstirilor „pe la munte și sup munte”. Această preocupare nu are doar sensul unei griji pentru păstrarea patrimoniului bisericesc. Credem că ea indică și temerea moldovenilor față de unele eventuale atacuri la hotarul de apus. De fapt, ceea ce realizase Antioh Cantemir la Mira nu era altceva decât o fortificație. Și, lucru important, cazul Mirei nu este o excepție pentru perioada istorică ce se întinde de la mijlocul veacului al XVII-lea pînă la jumătatea celui de-al XVIII-lea. În 1655-1656, Gheorghe Ștefan construiește Cașinul, de asemenea mănăstire fortificată; în 1677, Antonie vodă Rușet isprăvește zidurile de la Hangu, și, în fine, în prima jumătate a secolului următor, s-a zidit Mănăstirea Răducanu din Tirgu Ocna. Astfel, văile Milcovului, Trotușului, Cașinului, Bistriței dispuneau de refugii, de locuri de apărare și, eventual, de concentrare a unor forțe ce puteau stînjiని comunicațiile și înaintarea posibilităților năvălitori. Într-un fel, aceste ctitorii par a completa spre sud pavăza Moldovei — cetățile Suceava și Neamț. Că lucrurile stau așa, au demonstrat-o evenimentele din vremea războiului austro-turc din 1716-1718.

În Moldova domnea pentru a treia oară Mihai vodă Racoviță, care, ca și vecinul său din Țara Românească, Nicolae Mavrocordat, nemulțumise pe boieri. În noiembrie 1716, prin vicleșug, muntenii reușiseră să captureze pe Mavrocordat și să-l predea austrieilor. Exemplul a fost prea atrăgător spre a nu-și găsi imitatori în Moldova. Aici, boierimea mijlocie și mică dintre Siret și Carpați, condusă de o rudă a Cantemireștilor și a lui Gheorghe Ștefan, stolnicul Vasile Ceaurul, s-a răscolat împotriva domniei**. În numele răzvrătiților, stolnicul a mers la Sibiu, la generalul imperial Steinvillle, spre a închina Moldova austrieilor. Cu titlul de graf („conte”) și un ajutor inițial de 200 „catane” și 100 nemți, Vasile Ceaurul a revenit în țară la sfîrșitul lui 1716, ocupînd Mănăstirea Cașin, iar căpitanul loren François Ernaut (numit Frențe sau Ferent în cronici) a ocupat cu cătanele sale cetatea Neamț. Treptat, răzvrătirea moldovenilor, căpătînd un net caracter antiotoman, s-a întins în toată țara. Un corp de cătane a fost trimis la Focșani, „și au intrat în mănăstirea ce este acolo” — probabil Mira — „și se slobozau pînă la Birlad și apucau pre turci și-i jăcuiau și pe pămînteni” (Cronica lui Amiras).

* Prin Pacea de la Karlowitz (26 ianuarie 1699), Transilvania a devenit provincie a Imperiului habsburgic — n.r.

** Vezi Magazin istoric, nr. 9/1968.

Încercarea de a captura pe Mihai vodă Racoviță s-a terminat jălnic, prin execuția căpitanului Ernaut și a unor boieri moldoveni la Iași. Totuși, mișcarea antiotomană a continuat: „ce earăși s-au mai strîns o samă de moldoveni cu catane și nemți în mănăstire în Cașan și la Mira; și ședeau într-acele două mănăstiri și eșea de jăcuia în toate părțile” (N. Muste). Cu oastea sa, și cu un ajutor trimis de tătari, Mihai Racoviță a reușit să alunge cătanele din cetatea Neamțului și apoi a încercat — fără succes — cucerirea Cașinului. Atunci, vodă Racoviță a raportat Porții că o seamă de „nemți și catane [...] ținea Mira și Cașanul, ș-au înțeles și la împărăție, cum nemții țin două cetăți în Moldova, și a venit un ciohodar al vezirului cu ferman să meargă să risipească acele două cetăți, adică mănăstiri” (N. Muste).

Dărimată, dar

„...nu foarte de tot”

Campania contra celor două centre de rezistență a fost reluată la 1 mai 1717 sub conducerea domnului și a postelnicului Constantin Ipsilanti. La Odobesti, o strajă nemțească a fost zdrobită. Cei de la Mira, înștiințați, „au eșit cu toții din mănăstire gata de război, cu dobe și cu steaguri”, iar „moldovenii din năvăla vitejește, n-au putut ține catanele războiului mult; ce au pures în risipă a da dosul și a fugi”. Doar vreo 30 oameni cu căpitanul lor, Ranit, au izbutit să treacă munții în Transilvania (30 mai 1717).

La Mira, armata domnească a găsit mănăstirea „gata de război cu țarfelechia*** și proviant îndea ajuns și șese sacaluse [...] și două balerce de praf de pușcă”. Conform poruncii Porții, Mihai Racoviță, împreună cu ciohodarul vizirului, au asistat la distrugerea a ceea ce fusese „cetatea de zidu a Mirei”. Ca și la Cașin, zidurile au fost dărimate, „iar nu foarte de tot”, cum se exprima Neculce. După cîteva luni, în ianuarie 1718, Dimitrie Cantemir scria cu amărăciune țarului: „mănăstirea noastră [...] a fost stricată și oasele părintelui nostru scoase și pingărite”.

Greu încercată în aceste dramatice evenimente, Mănăstirea Mira avea să se refacă anevoie după pustiirea din iunie 1717. Abia în 1734, ultimul mare ctitor al Mirei, arhimandritul grec Mitrofan Calerghi, egumenul mănăstirii, a refăcut-o „cu cheltuiala și osteneala” sa.

Dar din nou liniștea ctitoriei Cantemireștilor a fost tulburată în 1739, în vremea războiului austro-ruso-turc. Belzadea Du-

*** Obstatole artificiale, confecționate din pari (parcane) — n.r.

mitrașco, fiul lui Antioh vodă, maior în armata rusă, „lovea” atunci Mira, spre a prinde pe aga Lupu, și pe socrul acestuia, mitropolitul Sidis, adversari ai politiciii țariste. Tot la Mira aveau să încheie boierii moldoveni pe Costache Purice, starostele Focșanilor, omul lui Ion vodă Mavrocordat, pentru a-l da pe mîna noului domn Grigore Ghica (mai 1747).

Pînă la domnia lui Ioan Toader Callimachi (1758-1761), nu mai avem știri despre Mira; „eară cînd au fost la 1758, septembrie în 14 [...] (tătarii) au lovit satele din citeva ținuturi, adică: Lăpușna, Fălciul, Covurluiul, Vasluiul, Tutova și Putna, arzînd, prădînd și robînd” (*Cronica* lui Enache Kogălniceanu). După o însemnare de pe o evanghelie de la Mira, rezultă că atunci tătarii au „prădat și mănăstirea Mirăi, cit n-au rămas în mănăstire și în sfînta biserică nimic”.

De acum și pînă la finele secolului, despre mănăstire nu avem decît mențiuni disparate, dintre care doar una se remarcă: descrierea împrejurimilor mănăstirii datorată călugărului minorit Raphael Scheffer, pe baza căreia unii istorici au pus în legătură mănăstirea cu acel episcopat de negăsit al Milcoviei, din sec. XIII-XIV*.

În jurul anului 1800, Mănăstirea Mira prospera. Larga incintă dreptunghiulară, înconjurată cu un zid din cărămidă și bolovani de riu, înalt de 3-4 m, era închisă la colțuri cu turnuri: unul rotund la sud-est, altul dreptunghiular la nord-est, celelalte două poligonale. Pe poarta cea mare de lemn cu ferecătură de fier se intra în mănăstire pe sub clopotnița căreia i se adăugase un turn cu scară spiralată, din lemn. Pe ea se urca la catul clopotniței, unde, prinse de stîngii de lemn, se aflau clopotul mare și cel mic. În dreapta clopotniței se înălțau falnice casele egumenești „un edificiu care — după un raport din 1864 — cuprinde 16 încăperi, adică mai multe odăi, rotunduri, sale și toate într-o zidire de trei

etajuri (rînduri) sub un acoperămint”. Beciurile adînci ale palatului adăposteau proviziile. În interiorul incintei se mai aflau cinci odăi de zid cu acoperiș de șindrilă și alte două cu „o mașină de făcut bucate”. La mijlocul laturii de est se afla foișorul, cu o colonadă, iar în unghiul de nord-est al incintei, izvorul care fusese captat în 1800 și pentru care egumenul Arsenie pusese să se facă rezervor cu lespeze de piatră sculptată și cerdac deasupra.

În mijlocul acestei incinte, se află biserica; ea mai păstrează unele detalii arhitectonice arhaice; naosul e despărțit de pronaos printr-un zid sprijinit pe două coloane octogonale. În pronaos, pictura bună din prima jumătate a sec. XVIII înfățișează pe ctitori.

Ansamblul este, încă, măreț. O cercetare serioasă a complexului de acolo, urmată de restaurarea lui, ar fi de dorit; o asemenea acțiune ar fi și în spiritul concepțiilor noastre despre urmele materiale ale trecutului, dar și în spiritul dorinței ctitorilor de la Mira: Cantemirștii și-au dorit, prin Mira, înveșnicirea numelui lor; fără îndoială, au reușit, și nu numai prin ea.

MICROFIȘIER BIBLIOGRAFIC

G. Bals, *Bisericele și mănăstirile moldovenești din veacul al XVII-lea și al XVIII-lea*, București, 1934; Emil Collu, *Contribuții la un istoric al mănăstirilor Mira, Constanța*, 1932; C.C. Giurescu, *Istoricul podgoriei Odobestilor*, București, 1969; N. Iorga, *Sate și mănăstiri din România*, București, 1905; Sergiu Iosipescu, *Note istorice despre mănăstirea Mira, cetățile fortificate a Cantemirștilor*, în *Buletinul monumentelor istorice*, nr. 4/1972; M. Kogălniceanu, *Cronicele României*, vol. III, București, 1874 (pentru cronicile lui Al. Amiras, N. Costin, E. Kogălniceanu și N. Muste); Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, București, 1963; Aurel V. Sava, *Documente putnene*, vol. I, Focșani, 1929.

*Vezi *Magazin Istorie*, nr. 1/1972.

ACASĂ, PRINTRE AI SĂI

Universul, din 14 iunie 1935, publica un comunicat privind ședința Consiliului de Miniștri din ziua de marți 11 iunie. Ultimul punct al comunicatului avea următorul conținut: „Cu vaporul ce va aduce [...] de la Odesa lăzile cu arhiva românească adăpostită în Rusia în timpul refugiu-

lui**, vor fi aduse și osemintele fostului domnitor al Moldovei, înțeleptul cărturar Dimitrie Cantemir. Membrii guvernului vor merge la Constanța simbăță, cînd se va face pri-

** În 1916, documentele de la Academie și Arhivele Statului, împreună cu tezaurul Băncii Naționale, colecții de artă etc., au fost trimise în Rusia — n.r.

mirea solemnă [a] osemintelor fostului domn, cari vor fi înmormîntate luni în cripta mănăstirii Trei Ierarhi din Iași. Guvernul a luat hotărîrea de a construi în Iași un mausoleu, unde vor fi strîse osemintele tuturor fostilor domnitori ai Moldovei.”

Placa de pe mormintul domnitorului

Anunșind sosirea vaporului **PRINCEPSA MARIA** în portul Odesa, același ziar sublinia: „Acesta este primul vapor român care acostează într-un port rusesc, după un interval de 17 ani. Comandantul vasului, d. Parachevscu, a declarat corespondentului agenției «Tass» că portul Odesa a produs asupra sa o deosebită impresie. Mișcarea care domnește în port este o indicație pentru dezvoltarea întregii țări”. *Întrarea vaporului românesc în portul Odesa a fost salutăată, printr-o telegramă, de ministrul român la Moscova, Ciuntu, ca „o solie de încredere, de prietenie între Uniunea Sovietică și țara noastră”.*

Marinarii români au luat în primire sîcriul: „Osemintele domnitorului Cantemir au fost așezate într-o raclă sigilată, împreună cu pămîntul din jurul lor. Odată cu osemintele, a fost adusă și piatra cu inscripție de deasupra mormîntului”.

„Ceremonialul primirii, transportării și reînhumării rămășițelor pămîntesti ale lui Dimitrie-Vodă Cantemir”, anunșat de toate ziarele, s-a desfășurat conform programului stabilit. Vasul **PRINCEPSA MARIA** s-a întors în portul Constanța, la 14 iunie, ora 9 dimineața. „La ora 12, un sobor de preoți a oficiat o slujbă religioasă la catafalcul osemintelor lui Dimitrie Cantemir. În jurul lui fac de gardă cîte patru ofițeri de la marină. De la episcopie, au fost trimise trei candelabre cari ard încontinuu”. A doua zi, la 15 iunie, au sosit la Constanța o parte dintre membrii guvernului român, ministrul sovietic Ostrovski, N. Iorga și alte personalități, precum și o delegație a Liceului „Dimitrie Cantemir” din Capitală.

Prima solemnitate oficială a avut loc la 16 iunie, tot pe puntea vasului: „Pe raclă ard luminări în candelabre de argint [...] La cele patru colțuri fac de

gardă șase ofițeri superiori”. După oficierea unei slujbe, „patru maiori ridică pe umeri racla cu domneștile oseminte. Tunurile încep să bubuie. În tot orașul, clopotele au prins să bată, împrăștiind în văzduh glasul lor de aramă [...]. Racla este apoi coborîră și așezată pe catafalcul împodobit cu flori și coroane. Cele șase coroane sînt depuse de d-nii Ostrovsky și Titulescu, de Legațiunea sovietică, prefectura de județ, primăria municipiului și comunitatea elenă. În văzduh evoluează, într-o formație strînsă, o escadrilă de hidroavioane, aducînd salutul cerului românesc domnitorului reîntors pe meleagurile sale. Lîngă catafalc se oficiază altă slujbă religioasă, Racla este ridicată apoi și așezată pe un afet de tun”. S-a format un cortegiu, care a pornit spre gara Constanța. „În urma afetului veneau: clerul, în frunte cu P.S.S. Episcopul Gherontie, membrii

guvernului și oaspeții din Capitală, șefii autorităților din localitate, corpul ofițeresc și apoi populația [...]. De-a lungul trotuarelor, erau înșiruiți soldații din regimamente de infanterie, marină, cavalerie și artilerie, care dădeau onorul. De asemenea, școlile secundare și primare au făcut de gardă pe tot parcursul procesiunii.

La gară [...] racla, purtată pe umerii a patru ofițeri, a fost depusă în vagonul special, împodobit cu steaguri. Garda de onoare, comandată de căpitanul Vișoreanu, a dat onorul, luând în primire prețioasele oseminte. La ora 2 d.a., trenul special a părăsit gara, împreună cu membrii guvernului și oaspeții". *Ceremoniile au avut loc și în unele gări de pe parcurs.*

În fine, un ultim reportaj descria solemnitatea de la 17 iunie, la Iași: "Trenul mortuar a sosit în Iași încă de astă-noapte la ora 1, însoțit de d-nii generali Ilasievici, mareșalul Palatului, dr. C. Angelescu, ministrul Instrucțiunii, gen. Paul Angelescu, Al. Lapedatu, ministrul Cultelor, I. Nistor, ministrul Muncii, și N. Iorga, președintele

Comitetului Monumentelor Istorice, precum și o gardă sub comanda unui căpitan care făcea de strajă în fața racliei [...]. La ora 9,15, trenul mortuar a fost tras la peron. Gara era frumos pavoazăată cu ghirlande de stejar și steaguri tricolore. Trupa a dat onorul..." Pe peron, alături de membrii guvernului, în frunte cu primul ministru Gh. Tătărescu, se aflau autoritățile locale, rectorul și profesorii Universității, Mihail Sadoveanu, ca reprezentant al Academiei Române și alte personalități. "Racla cu osemintele lui Dimitrie Cantemir a fost coborâtă din vagon de patru generali și depusă pe un enorm catafalc înconjurat de sfeșnice, flori și steaguri tricolore. Tunurile au tras 101 lovituri [...]. Pe tot parcursul, până la Mitropolie, erau înșirate liceele și școlile de fete și băieți din Iași, aruncând flori în fața cortegiului. Clopotele bisericilor sunau, alternate cu bubuituri de tun și marșuri funebre. Cordoanele afetului de tun erau ținute de d-nii generali Ionescu, Scărișoreanu, Conștăntinescu și Popovici.

La ora 10, cortegiul a intrat pe poarta specială a catedralei metropolitane, oprindu-se în fața intrării. Racla a fost coborâtă de membrii guvernului, purtată pe umeri și depusă pe un catafalc în Mitropolie". *Mitropolitul Moldovei a ținut apoi o cuvântare despre personalitatea voievodului întors în fine, acasă printre ai săi, adresându-se și rămășițelor acestuia cu formula "Mărite Voievod". Un discurs emoționant a rostit și N. Iorga.*

"După aceea, racla a fost ridicată din nou pe umeri de membrii guvernului și dusă la afetul de tun. S-a alcătuit din nou cortegiul, îndreptându-se spre biserica Trei Ierarhi". *Purtat de profesori ai Universității din Iași, sicriul a fost depus într-o nișă din dreapta bisericii. Pe perete, a fost fixată mai apoi o placă de marmură neagră, cu următorul text, redactat de Comisia monumentelor istorice, condusă atunci de N. Iorga:*

"Aici, întors din lungă și grea pribegie, înfruntată pentru libertatea țării sale, odihnește Dimitrie Cantemir, domn al Moldovei, învățat cercetător al trecutului românesc."

G.S.

OPERELE LUI DIMITRIE CANTEMIR

(Urmare din p. 11)

- EVENIMENTELE CANTACUZINILOR ȘI BRÎNCOVENILOR**, 1718. Petersburg, 1772 (în Jurnal... Petra Vellikago, vol. II). Traduceri în: germană, Riga-Petersburg-Leipzig, 1783 (în H.L.C. Bacmeister, *Russisches Bibliothek*..., vol. VIII); greacă, Viena, 1795; română, Iași, 1841 (în *Arhiva românească*, vol. II).
- HISTORIA MOLDO-VLAHICA**, 1717. Inedit.
- LOCA OBSCURA IN CATHECHISII...** ("Locuri obscure în Catehism...") 1720. Inedit.
- PISMO KNEAZEA D. KANTEMIRA K GRAFU GAVRIILU GOLOVKINU** ("Scrisoarea prințului D. Cantemir către contele G. Golovkin") (Despre conștiință) 1721-1722 (în *Citeniia v. imp. obščestve istorii i drevnostei rossiskih*, vol. CCXXX) Moscova, 1909. Traducere în română în *Revista de filozofie*, nr. 1/1970.
- CURANUS** ("Cartea sistemului religiei muhamedane"). 1719. Inedită. Traduceri în: rusă, Petersburg, 1722; bulgară, 1805 (inedită); română (prima formă a lucrării) Constanța, 1927, și forma integrală, București, 1973.
- DE MURO CAUCASEO** ("Despre zidul Caucazului") 1722. Petersburg, 1726 (în *Comentarii Academiae Scientiarum Petropolitanae* vol. I).
- COLLECTANEA ORIENTALIA** ("Colecția orientală") 1722. București, 1883 (în *Operele principelui Dimitrie Cantemir*, vol. VII).
- HRONICUL VECHIMEI A ROMANO-MOLDO-VLAHILOR** (1717-1723), Iași, 1835-1836, ed. Grigore Tocilescu, în *Operele principelui Dimitrie Cantemir*, vol. VIII.

NEINVENTIVUL CAROL I ȘI CÎTIVA DINTRE SEETNICII SĂI

DUILIU ZAMFIRESCU

Portrete. 1914*. Aceasta este mențiunea de titlu de pe prima pagină a unui calet care a aparținut cunoscutului scriitor și diplomat român Duiliu Zamfirescu (1858-1922). Din păcate, caletul la care ne referim nu cuprinde decât o mică parte din ceea ce își propusese să realizeze autorul. În introducerea, Duiliu Zamfirescu lasă să se înțeleagă că, sub forma unor scurte crochieri, intenționa să prezinte o amplă galerie de personaje din viața politică românească de la sfârșitul veacului trecut și începutul celui prezent: membrii familiei regale, șefi de partide politice, toți cei care, într-un fel sau altul, se făceau răspunzători de soarta țării.

Menționarea datei 1914, nu marchează, pur și simplu, momentul în care autorul a început redactarea acestor texte, ci izbucnirea primului război mondial, eveniment capital la care autorul raportează o întreagă epocă istorică și în funcție de care stabilește conduita generală politică și morală a personajelor pe care le prezintă.

* Biblioteca Centrală de Stat, Manuscrise, Fond „Duiliu Zamfirescu”, cota 1437/63. (În monografia sa, Duiliu Zamfirescu, apărută în 1969, Mihai Gafița semnalează existența acestor documente, reproducind și câteva mici fragmente.)

Deși puține, portretele care ne-au rămas dau o imagine interesantă a unor aspecte ale vieții politice din perioada amintită, cu tendințele și curentele care s-au manifestat, cu pozițiile și atitudinile tot atât de contradictorii ca și interesele de care erau animate grupurile sau persoanele politice ale vremii.

E o lume din care făcea parte și Duiliu Zamfirescu. Așa cum singur se prezintă, la data la care zugrăvea portretele era în același timp un scriitor de prestigiu, un diplomat cu vechi state de serviciu și posesorul unei averi destul de impunătoare pentru a-l situa printre privilegiatii societății românești de atunci. Spre deosebire de majoritatea celor de o seamă cu el, a avut în plus luciditatea să remarce unele dintre tarele caracteristice claselor diriguitoare și manifeste la câteva personalități politice proeminente.

Martor ocular, participant la multe evenimente relatate, autorul face deseori apela argumente din lumea faptică, neînregistrate în cronică scrisă a acelor ani, pentru că aparține unei categorii „mărunte”. Dar tocmai aceste detalii dau savoarea și imaginea pregnantă a unui personaj, a unui eveniment. Incisivitatea verbală specifică pamfletului, o ușoară detașare a autorului (nu în toate cazurile), umilitoarea ușurință — specifică marilor condeie — de a contura din câteva linii chipuri și tablouri, o undă de tristețe și regret însoțită uneori de compasiune, altele de repulsie reținută, fac din Portrete un document nu numai istoric, ci și uman. Ceea ce nu exclude anumite accente subiective ale autorului în aprecierea unor persoane și evenimente (spre pildă, cuvintele îngăduitoare la adresa lui Carol I sau regina Elisabeta, cele privind caracterul alegerilor organizate de cabinetul condus de P.P.Carp etc.), ca și tendința de a înlocui uneori critica la obiect prin scurte notații caricaturale.

Dar să lăsăm loc documentelor. În redarea lor, ca de obicei, s-au menținut formele ortografice și punctuația din manuscrisul autorului. Întreruperile de text au fost marcate prin trei puncte în paranteze drepte; titlul aparține redacției.

V. ȘIMANDAN, M. ȘTEFAN

Împrejurările tragice prin care trece Europa, în urma războiului universal, mă îndeamnă să scriu aceste note, din punct de vedere românesc.

Ele sunt menite să nu vadă lumina decât după moartea mea, deoarece sunt hotărât să spun lucrurile limpede, fără crușare pentru timpul și oamenii de astăzi.

Încep a scrie la București, în august 1914. Fiind eu născut la 30 octombrie 1858, împlinesc în curând 56 de ani — cu alte cuvinte sînt în toată puterea trupului și a sufletului. Gradul meu diplomatic, de Ministru Plenipotențiar clasa I, și funcțiunea ce îndeplinesc, de Delegat al României în Comisiunea Europeană a Dunării și Comisiunea Mixtă a Prutului; situația mea literară, în Academie și în public; averea de care dispun, — mă pun în poziție a cunoaște nu numai lumea de la noi, dar și lumea din Europa, unde cariera diplo-

Duiliu Zamfirescu

matică m-a obligat să trăiesc 21 de ani, la Athena, la Paris, la Bruxelles, la Roma. Belgia, care este astăzi teatrul unui crîn-

cen război, îmi e cunoscută ca însăși Java mea, și nu puțin am suferit cînd am aflat că palatul comunal de la Louvain a fost dărîmat. Din fericire știrea era falsă.

Că doar asta e nota caracteristică a încremenirii mele: generozitatea internațională a sufletelor, care nu admite sălbăticia dezlănțuită de războiul de astăzi. Eu sunt român în toată puterea cuvîntului, cu ceea ce este specific românesc în rasa noastră: tenacitate și melancolie, — dar mai sunt accesibil la o mulțime de stări sufletești intermediare, cari vor fi caracterizînd și alte popoare și cari ar fi trebuit să înlăture catastrofa războiului.

Tronul fărîi e ocupat de Regele Carol I de Hohenzollern, care se găsește în al 75-lea an al vîrstei și în al 48-lea al domniei sale. Pentru a judeca cu nepărtinire domnia acestui Suveran ar trebui să se sfîrșească actul ce se joacă acum, adică războiul provocat de Ger-

mania, în care Regele ar fi voit să ducă fără după sine [...].

Sofia sa, Regina Elisabeta, este o adorabilă creatură. Viața ei casnică e pildă vie de onoare femeiască; viața ei de Suverană e corectă. E și scriitoare, foarte de prăsilă, dar neînțeleasă de români [...].

Moștenitorul tronului e Prințul Ferdinand, nepot al Regelui actual. Despre acesta nu se știe mare lucru, dar nici nu se așteaptă mare lucru.

Sofia sa Prințesa Maria de Coburg-Gotha, e o fire bogată, engleză despre tată și rușoaică despre mamă. Femeie frumoasă, plină de nuri și darnică.

Copiii lor sunt: Carol, Elisabeta, Maria, Nicolae, Ileana și Mircea. Prințul Carol, moștenitorul probabil, se arată până acum mediocru.

Despre toți aceștia și despre fiecare în parte, voi vorbi mai pe larg, când împrejurările îi vor aduce sub condeiu.

Partidele politice în țara românească sunt trei: partidul liberal, pus sub ocrotirea D-lui Ion Brătianu; partidul conservator, sub ocrotirea D-lui Alexandru Marghiloman; partidul conservator-democrat sub a D-lui Taki Ionescu.

La cîrma statului se află astăzi partidul liberal. Ministeriul se compune precum urmează: președinte de Consiliu și ministru de Război, Ion I.C. Brătianu; ministru de Finanțe, Emil Costinescu; ministru de Externe, Em. Porumbaru; ministru de Interne, V. Morjун; ministru de Domenii, Al. Constantinescu; ministru de Lucrări publice, Dr. Angelescu; ministru Cultelor și Instr. publice [I.G.] Duca; ministru de Justiție, Victor Antonescu.

Cu două-trei excepțiuni, aceștia sunt niște submedicri. Brătianu, Costinescu, Morjун, și probabil Duca au, ca stelele, oarecare lumină proprie; ceilalți im-

prumută lumină de la porțofoliul ce-l dețin.

Dar înaintea acestora, au stăruit în capul treburilor trei bărbai, astăzi în finia, unul în fruntea partidului liberal, doi în fruntea partidului conservator. Să-i cunoaștem. Sunt Domnii Sturdza, Carp, și Maiorescu*.

DIMITRIE STURDZA. După moartea lui Ion C. Brătianu, partidul liberal și-a dat ca șef pe Dl. D. Sturdza.

Esit din familia boierească a Sturzeștilor Miclăușeni, prin urmare, moldovean, bărbatul acesta a jucat un rol de mînd înții, deși a fost o inteligență de mîna a doua. Crescut în Germania, ținut în strășnicie de mama sa, religios pînă la bigotism, pudic pînă la ridicol, — el a fost un contrast viu cu mai toți oamenii politici ai timpului său, — dar totmai de aceea, interesant.

Luat de tînră ca secretar al lui Cuza, el era antiteza vie a prințului, din care cauză nu a putut dăinuși.

Fiind eu Secretar general la Externe, pe cînd D. Sturdza era Ministru**, am putut să-l cunosc de aproape, timp de mai bine de doi ani, și mărturisesc că nu pot desgădina cu ușurință figura sa, din încurcarea împrejurărilor.

În anul 1907, după revolta țăranilor, Dl. Sturdza petrecea cu mine ceasuri întregi, povestind, din viața sa, lucruri interesante. Adeseori ne întîlneam la 9 dimineața, în cabinetul său din palatul Sturdza (cumpărat de mine, în complot Statului, pentru Ministerul Afacerilor Străine, de la moștenitorii lui Beizade Grigorie Sturdza). Eu veneam cu un teanc de dosare,

* Deși în text este scris clar numele acestuia, credem că autorul s-a gîndit la Marghiloman; pentru aceasta pledează și ordinea redactării portretelor și faptul că cel al lui Maiorescu lipsește — n.r.

** În anul 1907-1908 era, de fapt, prim-ministru, ministru de Externe și ad-interim la Război — n.r.

adesea importante; D-sa venea cu un ghiozdan la subțioară, strecurîndu-se rușinat printre oglinzile și auriurile saloanelor, pe care le detesta. Deschideam un dosar sau o convenție, și un cuvînt deștepta o amintire, amintirea un fapt istoric, acesta un altul, pînă ce simțeam că încep să-mi fie foame. Mă uitam la ceasornic: erau 2. Atunci Dl. Sturdza, cu o voce pîn-tească, zicea: „Poate fi-o fi a mîncă”. Ne despărțeam la 2, ca să ne vedem la 4, spre a lucra mai departe. În vremea asta, așteptau prin camerele vecine cîte 20 de persoane, deputați, senatori, prefeți, proprietari de moșii (fiindcă se pregăteau, tocmai, legile agrare***, din cari au esit: Consiliul superior de agricultură, izlăzurile, inspectorii agricoli și alte nefolositoare instituțiuni). Nimeni nu îndrăznea să sufle, știind că Dl. Prim-ministru era ocupat.

Îmi aduc aminte că odată au venit la mine cinci mari proprietari, rugîndu-mă să stăruiesc pe lîngă Dl. Prim-ministru să-i primească. Erău: D-nii Dinu Mihail de la Craiova, Nicu Ghiha-Comănești, Cantacuzino-Paşcanu, Stroici și Brăncoveanu. Am făcut repede o adunare și am văzut că aceștia reprezentau peste o 100 milioane avere. Atunci am scris pe o carte de vizită, albă, cifra de 100 000 000 și am introdus-o printre cererile de audiență.

În lungile noastre întrevederi, Dl. Sturdza povestea lucruri caracteristice pentru D-sa [...].

În general însă, puterea sa de muncă și geniul său inventiv erau de ordin statistic. Îmi aduc aminte că ieșind într-o seară de la Minister, pe o furtună strășnică, într-o birjă schiloadă (una din manile sale era și

***Este vorba de legile adoptate de guvernul liberal condus de Sturdza, după războala din 1907, privind învoielile agricole, înflintarea Gasei rusele, limitarea dreptului de arendare etc. — n.r.

birjele proaste, ca semn de smerenie), îmi spuse cu mare bucurie că a descoperit un om extraordinar, care a inventat ceva cu totul nou: niște tablouri agrave, ce erau pe cale de a se publica, sub îngrijirea sa, a D-lui Sturdza. Cine era acest om? D-l. Sturdza mă dătu pe genunchi cu afecțiune și-mi făgădui să-mi destăinuiească numele inventatorului, dacă voi fi discret: el se numea Creangă, sau mai exact Doctorul Creangă*. La observarea mea că acesta era un prost, D-l. Sturdza pocni din palme, strigând: „Cum se poate să zici dumneata una ca atasta! ...” Nu-mi mai vorbi vreo săptămână, pînă ce nevoile serviciului iar ne puseră față în față [...].

Odată, directorul comptabilității îmi prezintă la semnătură un mandat de 50 mii lei, din fondurile secrete, potrivit ordinului D-lui Prim-ministru. La întrebarea mea, asupra întrebuirii acestei sume, comptabilul Mincu răspunde că nu are nici o idee. Atunci, eu refuz de a iscăli mandatul. A doua zi, D-l. Sturdza îmi aduce suma de 50 mii lei și ca dovadă de încredere, mă roagă s-o remit eu unui înalt personaj bisericesc, de o altă religie decît a Statului nostru. Am apreciat delicatețea și am păstrat discreția [...].

Dar, pentru D-l. Sturdza, a plăcea Regelui era o dogmă și eu zic că era și o lăcică. Cine ataca pe Rege, cine avea amănîd, cine făcea versuri, era perdut pentru vecii vecilor, în stima D-lui Sturdza.

Ca membru în Academie, D-sa a fost foarte

folositor, nu atît ca autor, cît ca econom și ca organizator. Ca autor, a publicat o mulțime de lucrări, mai cu seamă asupra vieții Regelui și asupra chestiunii Dundi, toate de compilațiune, fără nici un talent. Ca econom, a urmărit și cumpărat pentru Academie colecțiuni de monede, iar ca organizator a creat pe D-l. Bianu**.

În viața sa privată, a fost, cred, om de treabă în toată puterea cuvîntului.

„Bărbatul acesta a jucat un rol de mîna înfrî, deci a fost o inteligență de mîna a doua” (D.A. Sturdza)

Sofia sa, D-na Zoe Sturdza, născută Cantacuzino, este antiteza, contrastul, protestarea vie a caracterului soplei său. De o inteligență scăpărătoare, plină de spirit și de aproape, cultă, iubitoare de viață și de frumos, D-na Sturdza trebuia să fi dus, în tinerețe, traiul unei prepetișe închisă în colivie. Se spune despre D-sa că ar fi păcăduit în cele nelegitime [...].

** I. Bianu (1856-1935), filolog, profesor universitar, academician, organizator și director al Bibliotecii Academiei — n.r.

În iarna anului 1908-09 D-l. Sturdza se bolnăvise***. Eu tocmai doream să plec la Roma, în concediu. D-sa mă rugă cu insistență să nu plec atunci, căci aveam să plec ceva mai tîrziu, definitiv, spre a lua locul D-lui Flevia, care își dăduse demisia din postul de Ministru al României în Italia. Am ascultat și nu am plecat.

Dar a plecat D-l. Sturdza. Ultima dată cînd l-am văzut, înainte de decapitarea sa morală****, era în cabinetul său de lucru, în casele ce avea în strada Mercur 13, față în față cu ale D-lui Marghiloman.

Camera aceasta servea D-lui Sturdza de bibliotecă și de odă de culcare. Fur împrejmur, dulapuri multe de stear, pline cu cărți; la mijloc, mese acoperite cu tot felul de hîrtoage, iar înțire ele, un locușor, unde medita și scria acest om bizar. Sub fereastră, un scaun lung, de viță împletită, care-i servea de pat.

Aici deci era, cînd l-am văzut, înainte de plecare. Cu o tichie neagră în cap, cu o jeleică de flanelă, rupită în coate, peste cămașa de noapte; ghemuit în culcușul său ca un stoic burlac, bătrînul vorbea, vorbea... Probabil, pușine friguri, și, desigur, conștiința că partidul liberal voia să se scape de el, ajutat, firește, de nerăbdarea viitorului șef D-l. Ion Brătianu.

A fost o jalnică priveriște deportarea acestui om, și, cu un sentiment de desgust trecem peste ea.

Am revăzut pe bătrînul om de Stat la Paris, la hotel St. James, unde trăia de cîteva luni, însoțit de

*** Se referă la grava depresie-nervoză care a caracterizat ultimii ani ai vieții lui D.A. Sturdza — n.r.

**** Din pricina stării sănătății sale, în decembrie 1908, D.A. Sturdza a demisionat din funcția de prim-ministru, cedînd locul lui I.T.C. Brătianu. La 11 ianuarie 1909, trunțații liberali întrușiți în sala Eforie l-au desemnat pe Brătianu ca șef al Partidului Național Liberal — n.r.

Doamna Sturdza și de un servitor german. Cu toată antipatia sa contra Sodomei moderne, cred că se găsea desul de bine în mijlocul Franțezilor, unde fiul său, maiorul Sturdza*, era Ațasat militar. În întrevederea noastră, m-a pisat un ceas cu Memoriile Reginei Victoria, care-l obsedau. Eu vream să plec, el mă ținea de nasturul hainei; iar încercam să plec, iar mă apuca de haină. În vremea asta, sora și fiica mea făceau de urit Doamnei Sturdza, care se plictisea ca un tigru în cușcă. Tot spiritul său mișcător se exercita pe seama soților Brătianu.

Copiii mei locuind atunci la Paris, pentru studii, eu, firește, eram în gazdă la ei, Rue Mozart. Bătrînul venea tocmai de la Rue St. Honoré la Passy, ca să mă prindă iar de haină și să-mi citească Memoriile Reginei Victoria.

Dl. Sturdza trăiește și acum singur, cu mîngăierea ostentivă a nepoților săi și cu îndestularea prezenței amicului său Bianu. Doamna Sturdza a rămas cu mirosul mărilor trecute, cu ura contra Brătînilor și cu cele mai extraordinare diamante ce i-au venit — nu se știe cum — din moștenirea lui Mihalaki Sturdza Vodă...

P. P. CARP. Cunoscut de prieteni și de adepți sub numele de Conu Petrachi, bărbatul acesta e o figură politică de mină înaltă, într-o vreme cînd țara românească are oameni de reală valoare.

Sînt 30 de ani de cînd eu aștept să văd pe Dl. Carp în fruntea unui Minister extraordinar, care să facă acte mari. Și nu văd nimic. La 1888, după căderea lui Ion Brătianu, mi se părea că se înfiripează ceva din marile ministere, dar n-a fost nimic tragic.

S-ar părea că de la Kogălniceanu înceace, oamenii de imaginație au dispărut și-au

* Este vorba de viitorul colonel Al. Sturdza care, în timpul primului război mondial, a trădat, trecînd la inamic (vezi Magazin Istoric, nr. 10/1972) — n.r.

rămase oamenii de memorie și de voință. Acela [Kogălniceanu] a fost geniul inventiv al României, care, cu Vodă-Cuza, reprezintă rasa noastră. Regele Carol, cu toți oamenii săi politici, sînt neinventivi. Ion Brătianu, Lascăr Catargiu, Al. Lahovary, Dim.

„Cu o morgă extraordinară, tratînd pe toți colegii săi de „gogomani”, P.P. Carp... figură enigmatică în toată puterea cuvîntului”

Sturdza, T. Maiorescu, P.P. Carp sînt altele laturi ale aceleiași prisme [...].

În adevăr, cîteși trei acești bărbai, hîrs concours, D-nii Sturdza, Maiorescu și Carp sînt oameni de memorie. Speram că Dl. Carp va face vreo nebulie de geniu. Era gata s-o facă, acum o lună, cînd vroia să mergem, în ruptul capului, cu Germanii și Austriacii, împotriva lumii întregi. Era nebunie, dar nu era de geniu.

Și cu toate astea, o mare simpatie învîluie personalitatea aceasta.

Născut boier, ca și Dl. Sturdza, și ca și D-sa moldovean din județul Vaslui, Dl. Carp este ginevlele aceleiași Doamne Cantacuzino, care a dat zile Doamnei Zoe Sturdza, dar care n-a fost deopotrivă de dărnăcă cu fiica sa Doamna Irena Carp. Ca și Dl. Sturdza, Dl. Carp a învățat în Germania, de

unde s-a întors cu aceeași reverență pentru noțiunea de „Stat”, astfel cum o concepușe Bismarck. S-ar putea zice că acesta e singurul punct de atingere între cei doi cumnați.

Întrat, de la început, în Junimea de la Iași, Dl. Carp a fost recunoscut numai de cît ca șef politic al acestei grupări literare, în numele căreia gîndea, vorbea și lucra cu o morgă extraordinară, tratînd pe toți colegii săi de „gogomani”. Este evident că spiritul revoluționar și individualist al acestei grupări de tineri, care de altfel era foarte disciplinată, avea ceva strengăresc și nou ce nu se potrivea cu vremurile lui. Am cunoscut pe cei mai mulți dintre fondatorii grupului, din care patru trăiesc și astăzi: D-nii Carp, Maiorescu, Todiriță Rosetti și Jacob Negruzzi.

Cînd voi vorbi de Junimea de la 1882, aceea care luase formă politică hotărîtă, cu România liberă ca organ, voi reveni asupra fondatorilor grupării. Deocamdată să rămînem la Dl. Carp.

Figură enigmatică în toată puterea cuvîntului, omul acesta este rînd pe rînd admirabil, dar incomplet în toate actele vieții sale politice. Dinastic hotărît, de la suirea pe tron a Regelui Carol pînă în zilele noastre, este singurul bărbat de Stat care a îndrăznit să spună Suveranului adevăruri crude și din această cauză să se facă ne-suferit, Același ce are așa de mare putere. Pornit de la formula „Regele și doro-banțul”***, care însemna un

*** La 29 noiembrie 1886, P.P. Carp a rostit o cuvîntare împotriva celor care atribulau lui I.C. Brătianu meritul de a fi creat România modernă. Printre altele, el spunea: „După noi toate acestea [realizările României — n.r.] au fost făcute de doi alți oameni, din care unul e cheia de boltă și celălalt temelia suveranității naționale. Aceștia doi se numesc regele Carol și al doilea doro-banțul român”. De aici formula „regele și doro-banțul”, care s-a bucurat de mare popularitate în epocă; folosită în sens restrictiv, ea marca, în concepția lui Carp, necesitatea instaurării unui regim monarhic absolutist, sprijinit pe puterea armatei — n.r.

adînc dispreț pentru regimul reprezentativ și deci pentru toate ficțiunile constituției noastre, Dl. Carp s-a opus întotdeauna la schimbarea acestei constituții, iar cînd a făcut alegeri, ele au fost aproape libere [!?!]. Devenit Ministru și președinte de Consiliu, morma D-sale față de Suveran trecea peste toate mărginile și nu arareori spunea în mod crud ceea ce s-ar fi putut spune cu delicatețe sau s-ar fi putut facea cu eloquență. Așa, bunăoară, înainte de a părăsi ministerul și a lăsa locul D-lui Maiorescu, într-o violentă explicație cu Majestatea Sa, care afirma că armata română nu avea cele trebuincioase pentru a intra în campanie, Dl. Carp a zis Regelui: „Dacă nici de asta nu te-ai ocupat de aproape, ce-ai făcut timp de 45 de ani?”

Ai fi ceva nou și plin de demnitate în această invectivă, dacă ea ar porni dintr-o necesitate organică a unei naturi sălbatice, un Cromwell vorbind celui alt Carol I; dar cînd se știe că această îndrăzneală provine dintr-o morgă desmășată, cum numai Tiberiu putea să fi moștenit de la familia Claudia, — atunci gestul D-lui Carp rămîne o simplă bravură. Ei bine, același om, în momentul cel mai grav al zilelor de astăzi, a fost singurul sprijin al Regelui. În consiliul de coroană ce s-a ținut, în august, la castelul Peleş*, după declararea războiului franco-german, bărbatul care a îndrăznit să „vorbească”, a fost Dl. Carp. Regele, luînd cuvîntul, a expus situațiunea internațională, căuțînd să convingă pe asistenți că România trebuia să meargă alături de Germania și de Austro-Ungaria. „A venit momentul, Domnilor, să facem din țara noastră o Mare Putere” a zis Regele. Tăcere mormintală. După

oarecare foire și șopăială, Dl. Th. Rosetti a ridicat un glas sfios, ca să spună că rangul de Mare Putere poate să fie primejdios și greu de ținut. A mai vorbit unul și altul, D-nii Marghiloman, Jean Lahovary, Brătianu, Take Ionescu, rostindu-se mai toți pentru neutralitate. Atunci a luat cuvîntul Dl. Carp. A fost o execuție în regulă, aruncînd în obrazul fiecăruia fîfărniciile tuturor: „Toți sau mai toți ați fost consilierii tronului; toți știți că politica noastră exoneră merge în calea Triplei Alianțe...]. Prin urmare cu toții ați consimțit la această politică. Iar astăzi, cînd a venit vremea să ne ținem de cuvînt vă dați la o parte. Cum lăsați pe omul aista singur?! (a întrebat, arătînd către Rege)”.

Scena mi-a fost raportată de Ministrul Afacerilor Străine, Dl. Porumbaru.

Este cu atît mai interesantă purtarea D-lui Carp de astăzi, cu cît a fost mai crudă purtarea Regelui și a partidului conservator cînd cu decapitarea sa.

Era în 1912 Septembrie, cu puțin timp înaintea războiului balcanic. Regele convoacă un consiliu** în care se declară că se pregătesc evenimente grave, și România avea să-și spună cuvîntul său. Drept aceea, se simte nevoie de formarea unui Minister tare. Suveranul declară că nu are nici un motiv de a se despărți de partidul conservator, dar cere ca acest partid să fie întregit, să se facă repede alegeri, iar Ministeriul să se prezinte fărăi într-o formațiune omogenă, fie sub președinția D-lui Carp fie sub a D-lui Maiorescu.

** Este vorba de ședința convocată la Peleş, la care au participat toți membrii guvernului condus de Maiorescu, cu excepția lui E. Pangrati; la ședință a participat și Ferdinand, moștenitorul tronului — n.r.

Această indicațiune a D-lui Maiorescu era o subtilitate care ascundea intenția Regelui de a decapita pe Dl. Carp***.

Nu trebuie uitat că mai tot timpul cît stătuse la guvern pînă atunci, guvernul conservator se întroie-nise în chestia tramvaielor. Această afacere, de tarabă liberală, nu ar merita să fie cunoscută de posteritate, dacă n-ar fi punctul de plecare al decapitării D-lui Carp. În ce constă ea? În formarea unei societăți pe acțiuni, în capul căreia se afla Dl. Vintilă Brătianu, fratele șefului partidului liberal, societate care obținea creațiunea a noii linii de tramvaie, în condițiuni oneroase pentru comună și avantajoase pentru acționari. Venind la guvern partidul conservator, cu Dl. Carp la președinția Consiliului și Dl. Al. Marghiloman la Interne, acesta din urmă denunță convențiunea tramvaielor, ca cea mai scandalosă afacere brătienistă. Justiția însă se pronunță în favoarea societății. Lumea fu agitată timp de un an, iar chestia tramvaielor ajunse la Parlament, cu violența cu care aleargă la noi toate scandalurile. Dl. Carp se înhamă la ea, ca un cal de singe, și trase, pînă ce căzu în ham. D-sa născoci formula „fierului roșu”**** împotriva D-lui I. Brătianu, șeful liberarilor, care, pus astfel de-a dreptul în cauză, răspunse cu violență, provocînd scandal și retrăgîndu-se din Parlament.

*** De fapt, această intenție și-o arătase încă de la începutul anului 1912, fiind nemulțumit de intransigența lui P.P. Carp, față de Partidul Liberal și Partidul Conservator-Democrat, care, coalizate, constituiau o puternică opoziție, permanent izvor de agitație politică — n.r.

**** Formula exprima intenția lui Carp de a dezavui pînă la capăt toate dedesubturile afacerii și de a-i pedepsi pe vinovați — n.r.

* Se referă la consiliul de coroană din august 1914, care a hotărît neutralitatea României (vezi Magazin istoric, nr. 1/1968 și 6/1973) — n.r.

În intervalul acesta, Camerele votară o lege specială*, care însă fu declarată de Curtea de Casație ca neconstituțională.

Iată-l pe Dl. Carp, care nu vrea să renunțe în ruptul capului la fierul roșu, pus în marea încurcătură de a înghiți sentința Casației și a debarca pe Dl. Marghiloman sau a pleca D-sa de la guvern.

Cronica intimă zicea că Dl. Marghiloman nu apăra altă Comuna București, cît

„... Prințul Ferdinand... despre acesta nu se știe mare lucru, dar nici nu se așteaptă mare lucru...”

fi răzbuna pe Dl. Brătianu că-i hrăpise femeia.

D-na Eliza Marghiloman (născută Stirbey) părea hotărâtă de soartă să fie soția unui șef de partid, în orice caz. Eu am cunoscut-o și ca D-na Marghiloman și ca D-na Brătianu. Îmi aduc aminte de cea dintâi ca de o adorabilă persoană. Musset zicea despre engleza din poezia sa, Une bonne fortune, că nu poate s-o compare mai bine decât cu o picătură de lapte. Eu aș zice despre D-na Marghiloman că nu pot

s-o compara mai bine decât cu o persică: rotundă, roză și parfumată, cu puful care împiedică pe nervoși de a o atinge, D-sa era un fruct cugetător, căci se ocupa de poezie, ridea ca o floare ce înflorește, chema la sine ca fundul apelor adânci. Am cunoscut-o și ca D-na Brătianu: fructul era mai copt, puful mai aspru, risul mai rar, apa mai pufin adâncă; în schimb, cugetul înălțat în sfere ideale, de patriotism și de poezie: am citit o lucrare tradusă de D-sa în cea mai frumoasă limbă românească.

Prin urmare, acest măr de discordie (tot în lumea fructelor oprite) părea a fi adevărata cauză a fierului roșu — așa că intransigentul meu amic, Dl. Carp, ia conturul soarelui ce apune cîteodată cu masca ironică a zădărniceii.

S-ar zice că nimeni n-a ținut socoteală de sfortărea morală a D-lui Carp, în această împrejurare, și Regele mai pufin decât toată lumea. Ca și cum n-ar mai fi fost o figură retorică, fierul roșu, ci un instrument real, roșit în foc, cu care D-sa alerga după toată lumea, — toți fugeau de D-sa, — pînă ce, în întrunirea de la Dl. G.Gr. Cantacuzino, în care se propunea colaborarea cu Dl. Take Ionescu, Dl. Carp își iscăli demisia din șefia partidului conservator și părăsi puterea și pe foștii săi amici**.

** Aici autorul suprapune evenimentele petrecute în cadrul a două întruniri ținute la G. Gr. Cantacuzino: una la 8/21 martie 1912, la care Carp nu participă, și unde se discută crearea unui nou minister, fără el și Marghiloman, „compromiși” în afacerea tramvaletelor și a doua, la 6/19 octombrie 1912, unde discuția se poartă asupra colaborării cu conservatorii-democrați; la această a doua întrunire participă și Carp, care se declară împotriva colaborării. A doua zi își dă demisia din funcția de președinte al Partidului Conservator (1-a fost acceptată de conducerea partidului în 1913) — n.r.

Cum ajunsese partidul conservator la necesitatea înălțurării D-lui Carp?

Iată cum: după indicațiile date de Rege în Consiliul de la castelul Peleş,

„Maria de Coburg-Gotha... femeie frumoasă, plină de nuri și darnică”

Dl. Maiorescu se puse pe lucru și începu să trateze, pe de o parte cu Dl. Carp, pentru a-l aduce înapoi, pe de alta cu Dl. Take Ionescu, pentru a-l face să fuzioneze. Persoana care fu, în mod special, însărcinată de către Dl. Maiorescu să vadă și pe Dl. Carp și pe Dl. Take Ionescu, fu generalul Argetoyanu, pînă atunci Ministru de Război. Om integru, cam naiv și nedeprins cu șiretlicurile tratativelor, Dl. Argetoyanu chemă pe generalul Averescu și-l însărcină să vorbească amicului său Take Ionescu. Acesta îi trimite răspuns că nu poate sta de vorbă cu Dl. Carp „deoarece e nebun”. Generalul Argetoyanu, în întrevvedere sa cu Dl. Carp, reproducuse întocmai cuvintele raportate de generalul Averescu. Dl. Carp îl însărcină să spună D-lui Maiorescu că este un trădător, iar D-lui Take Ionescu că este o canalie.

(Continuare în p. 37)

* Legea respectivă desființa societatea pe acțiuni creată de liberali — n.r.

PRIN CHINA POPULARĂ PE URMELE ISTORIEI

CRISTIAN POPIȘTEANU

De-a lungul unui traseu de peste 7 000 kilometri, care m-a purtat pe urmele mileniilor civilizației chineze, mi-a revenit nu o dată în memorie una din celebrele cugetări ale lui Nicolae Bălcescu: „Istoria este cea dintâi carte a unei nații” în care aceasta „își vede trecutul, prezentul, viitorul”. Vastitatea operei de construcție socialistă pe care o realizează un popor de 800 000 000 oameni, condus de Partidul Comunist Chinez creat în iulie 1921 își dimensionează clar contururile înțel de toate prin raportare la vastitatea istoriei Chinei. Istorie nu numai de multe ori milenară, dar care oferă celui ce pășește pe urmele ei, revelația densității în evenimentele sociale grandioase, evenimente ce culminează desigur cu marea luptă revoluționară de eliberare din secolul nostru care a dus la înstaurarea, în urmă cu 24 ani, a Republicii Populare Chineze. Istorie căreia succesiunea de dinastii încerca să-i jaloneze o aparență înfinită dar pe care o pun cu adevărat în valoare nenumăratele ridicări populare; nesfârșită epopee care certifică de milenii ascensiunea maselor către destinele marii țări a Chinei. Istorie care se întărește în imensitatea practică de necuprins a mărturiilor creației materiale și spirituale a poporului, făuritorul civilizației pe care China a adus-o tezaurului umanității. Și poate că ilustrarea cea mai elocventă a îngemănării istoriei cu prezentul o dă faptul că în China au fost scoase la lumina zilei milioane de relieve ale trecutului îndepărtat; ele au fost conservate cu minuțioasă grijă și au îmbogățit cu un torent de date valoroase știința și arta. Și dacă istoricii, arheologii și muzeograful chinezi au, fără îndoială, meritele lor în această expediție arheologică pe scară națională, cel mai semnificativ mi-a apărut faptul că în China numeroase brigăzi sau echipe de producție care efectuează muncă de construcții au un responsabil al descoperirilor subpământene.

Dintr-o istorie atât de străveche și de zbuciumată* încerc să prezint cititorului Magazinului istoric imaginea citorva locuri celebre. Cu povestea lor, cu impresia pe care mi-a lăsat-o, cu impactul lor asupra vieții contemporane.

Pe locul unde pasărea de aur transmitea ordinea

Înainte de a părăsi China am auzit această expresie: **Wo ai Tien-an-măn** („Iubesc Piața Porții păsii eterne”). Este o expresie care oglindește dragostea locuitorilor Capitalei pentru principala lor piață, unul dintre cele mai impresionante monumente ale orașului. Străbătută ziua sau noaptea de valurile bicicletelor, de pașii zecilor de mii de copii care se plimbă cu părinții lor sau de vizitatorii din provincie sau străinătate, Piața Tien-an-măn nu rămâne niciodată pustie. Am văzut-o la diferite ore și întotdeauna acest loc, unde se adună cetățenii Pekinului la marile sărbători, mi-a apărut de o maiestate calmă, de o proporționalitate simplă și sugerind într-adevăr eternitatea.

Țăiată pe centrul ei de principala arteră a Capitalei, Ceang-an-dzie (Bulevardul

Păsii lungi), Piața Tien-an-măn, pe a cărei suprafață de 40 hectare încap 500 000 oameni, îți lasă senzația unui loc cu mult mai vast. Sînt unghiuri din care dacă o privești capeti aproape impresia de orizont. Într-un tirziu mi-am explicat această impresie prin armonioasa dozare a edificiilor împrejmuitoare: pe toată latura de nord zidul roșu al fostei cetăți interzise (palatul imperial de iarnă), întrerupt la mijloc de impozanta poartă de lemn masiv, Tien-an-măn, cu cele cinci intrări și cu tribunele de onoare. În fața lor, la extremitatea de sud a pieții se află o altă poartă, de astădată dublă (Tien-măn), prin care sudul orașului comunica cu nordul; pe cele două părți laterale la est și la vest piața este flancată de Palatul Adunării Reprezentanților Populari din întreaga Chină și respectiv de Palatul Muzeelor; în centrul pieții se înalță monumentul eroilor poporului.

Ceea ce te surprinde în priveliștea pieții este aceeași sugestie de imensitate cople-

* Pentru istoria Chinei, vezi **Magazin Istoric**, nr. 10/1968, 10/1971, 11/1971, 10/1972, 6/1973.

șitoare și când nu este populată decît de cîteva grupuri de oameni și în plină aglomerație. Simetria, legea fundamentală a arhitectonicii tradiționale, pe care am putut s-o constat pretutindeni în China, nu numai la amplasarea pieței Tien-an-măn, își spune desigur și ea cuvîntul.

Acolo, chiar pe dalele de marmură, am aflat istoria pieții. Relativ recentă istorie, deoarece în perioada imperială actualul teritoriu al pieții era ocupat de clădirile ministerelor (Ministerul Cultelor, al Lucrărilor Publice, de Război, de Justiție, Biroul de Astronomie, cel al Sacrificiilor, Centrul de Cenzori).

Clădirile birocrăției imperiale erau înconjurate de ziduri și accesul era limitat doar prin trei porți; actuala magistrală Ceang-an-dzie nu exista și pentru a trece dintr-o parte în cealaltă a Pekinului trebuia să ocolești prin poarta de sud, Tien-măn. Pe locul Pieței Tien-an-măn aveau loc odinioară ceremoniile intitulate „Ordinele imperiale transmise de pasărea de aur”. De la înălțimea porții Tien-an-măn edictele imperiale erau coborîte într-un fel de cutii de lemn aurit în formă de pasăre. Decretul imperial erau apoi așezate în ciocul păsării. Înălții funcționari ingenuncheați în fața porții primeau edictul și le duceau, pe o platformă de lemn pe care era un decor sub formă de nori, la Ministerul Cultelor unde ele erau copiate și expediate în lungul și în latul țării. La începutul secolului nostru cîteva dintre clădiri au fost demolate și s-a lărgit coridorul nord-sud, care după căderea imperiului (1911), a devenit embrionul actualei piețe. De numele Pieței Tien-an-măn sînt legate evenimente glorioase ale istoriei poporului chinez în secolul XX. În mica piață de odinioară, în fața porții Tien-an-măn poporul din Pekin s-a adunat nu o dată pentru a manifesta hotărîrea sa de a-și făuri o soartă mai bună. Aici au avut loc manifestările mișcării de la 4 mai 1919, care marchează un punct de cotitură în istoria contemporană a Chinei; aici s-a încheiat marșul patriotic de la 18 martie 1926; aici s-a ținut demonstrația de la 9 decembrie 1935, care a dat semnalul războiului de Rezistență anti-japonez. În Piața Tien-an-măn la 1 octombrie 1949 președintele Mao-Tzedun a ridicat pentru prima oară pavilionul cu drapelul de stat al Republicii Populare Chineze.

Cealaltă mormintă al dinastiei Ming

Nankin — în limba chineză Capitala sudului — a fost reședința a opt dinastii și totodată a primei republici proclamată aici în 1911 de reprezentanții a 17 provincii sub președinția dr. Sun-Yat-Sen. Tot la

Nankin data de 1 ianuarie 1912 a fost proclamată prima zi a erei republicane. Vestigiile istoriei s-au acumulat de-a lungul a 3 000 ani, însă mărturiile luptelor revoluționare din prima jumătate a secolului nostru au adăugat Nankinului o aureolă de care toți cei întîlniți aici sînt deosebit de mîndri. Ei sînt de asemenea bucușoși de vecinătatea „uriasului” — denumire familiară dată Fluviului Yang-tze, ale cărui ape scaldă orașul — peste care constructorii cu sprijinul întregii populații a orașului au înălțat recent unul din cele mai mari poduri din lume.

Una din gloriile „Capitalei de Sud” s-a făurit în perioada primului împărat din dinastia Ming. Cunoscut în lumea întreagă, iar în ultimii ani vizitate de numeroși oaspeți sînt cele 13 morminte ale acestei dinastii situate în apropierea Pekinului. Mausoleul și mormîntul întemeietorului dinastiei se află însă la Nankin, iar viața sa prezintă un interes aparte. Tăran — luptător devenit împărat și întemeietor de casă domnitoare, el și-a legat biografia de o adevărată renaștere a Nankinului. În fruntea unei armate țărănești a ocupat orașul în 1356 și i-a dat numele de Ying-Tien-Fu, iar în 1368, după ce a dobîndit victoria definitivă împotriva ultimului împărat Yuen, a hotărît să fixeze aici capitala împărăției. Dezvoltarea orașului a fost vertiginoasă. Primul împărat Ming a constrins 20 000 familii bogate să-și stabilească reședința la Nankin spre a putea procura fondurile necesare reconstrucției sale. Sub domnia sa Nankinul a cunoscut o viață economică extrem de intensă: construcții civile și militare — între care numeroase și lungi ziduri și porți de apărare; precum și un palat după al cărui model a fost ridicat de către moștenitorul său palatul din Pekin — șantiere navale, ateliere manufacturiere, colegii imperiale, drumuri și șosele bine pietruite, un plan urbanistic al orașului, un negoi înfloritor cu celelalte provincii chineze. Așa se explică numărul de 45 000 familii de lucrători și meșteșugari de la sfîrșitul domniei sale, cînd orașul număra aproape 175 000 locuitori. Judecînd după aceste date, cuvintele gravate pe mausoleul primului împărat Ming sînt binemeritate: „Domnia lui a depășit pe cele ale dinastiilor Tang și Sung” (apreciate de vremea respectivă ca fiind deosebit de prospere).

Un drum sacru ce serpuiește pe colinele de est ale orașului, străjuit de aceeași figurație numeroasă ca și cea de pe alea mormintelor Ming de lângă Pekin — statui impunătoare, ale dregătorilor, generalilor, animalelor (elefanți, cămile, cai, lei) conduce la mormîntul unde din 1398 se odihnește vigurosul fondator al unei dinastii ce a stăpînit China vreme de aproape 300 ani.

Volume de istorie in granit negru

Înainte de a ajunge la Si-an — capitala provinciei Şensi şi de asemenea fostă capitală imperială — am vizitat una dintre cele mai vechi şi importante aşezări neolitice — satul Bon Po. Exact în urmă cu două milenii, constructorii care lucrau la turnarea temeliiilor unei noi uzine au făcut primele săpături care au dus la dezgroparea unui întreg sat. Vechimea sa: aproximativ 6 000 ani înaintea erei noastre. Au fost găsite 45 locuinţe cu fundaţiile încă intacte; 200 mici depozite de cereale şi de alte alimente; ateliere de olărit cu 6 cuptoare, arme, rămăşiţe de animale; o necropolă cu 174 morminte de adulţi şi 76 morminte de copii, precum şi 37 urne funerare. Am admirat perfecţiunea amenajării muzeului natural acoperit, ce adăposteşte una din cele mai valoroase dovezi ştiinţifice ale prezenţei comunităţii umane neolitice pe teritoriul Republicii Populare Chineze, încă în urmă cu aproape 8 000 ani. Cu deosebită satisfacţie responsabilul Biroului pentru educaţie al provinciei Şensi mi-a spus că recent au fost descoperite urmele unei alte aşezări mai mari, datînd din aceeaşi epocă. Specialiştii capătă astfel noi temeiuri de cercetare a vieţii omului pe meleagurile ţării unde sinantropul de Pekin trăia încă acum 500 000 ani.

Dacă la Bon Po mă întilnisem cu protoistoria, în centrul Si-anului aveam să descopăr unul dintre cele mai celebre produse ale spiritualităţii chineze. La Muzeul de istorie al provinciei Şensi, între numeroasele pavilioane ale fostului Templu al lui Confucius, o adevărată pădure de blocuri monolitice de granit negru dezvăluie o originală cronică istorică. Este cea mai bogată şi veche colecţie de documente scrise pe marmură. Sînt înscrise, într-o

operă deopotrivă istorică şi sculpturală, multe din importante evenimente ale istoriei Chinei antice.

Sînt aici cronici în piatră din perioadele Tang, Han, Sung, Yuen, Ming, Ţing. Cele mai vechi hărţi ale Chinei sînt cartografiate pe aceleaşi uriaşe pagini marmoreene.

Alături de cronicile istorice şi filozofice, privesc pe acelaşi granit negru gingaşe caligrafii artistice, de sub dalta cărora ies la iveală frunze de bambus şi chipuri omeneşti. De pe un monolit, însuşi Confucius ne priveşte cu o mască imperturbabilă! Aici se găsesc, de asemenea, cele 12 texte clasice ale gândirii sale (650 000 caractere gravate în anul 837 e.n. şi depozitate la Colegiul imperial la 1090. Ele reprezentau materia de studiat pentru candidaţii la examenele imperiale în vederea dobîndirii unui titlu academic sau obţinerii unui post în ierarhia statului). Valori nepreţuite cuprind acest muzeu, unde aş mai aminti doar conservarea celei mai vechi bucăţi de hirtie din lume (datînd din anul 206 î.e.n.), exponat care nu poate să nu emoţioneze pe orice slujitor al scrisului.

Continuat în zeci şi zeci de alte lăcaşuri ale istoriei, traseul recentei călătorii — de-a lungul căruia am beneficiat de soliditatea şi ospitalitatea desăvîrşită ale gazdelor mele de la Universitatea din Pekin — mi-a depozitat în memorie, pe lângă mărturiile civilizaţiei şi luptei poporului chinez, sentimentul pietăţii, grijii şi ataşamentului general cu care este înconjurat tot ceea ce este valoros în trecutul ţării. Departate de a te simţi împovărat de contactul cu o retrospectivă multimilenară, încerci o reconfortantă stare de spirit, vînd şi înţelegînd că, aplecîndu-se cu firească fervoare asupra devenirii sale, poporul chinez, devotat construirii orînduirii socialiste, citeşte în propria istorie trecutul, prezentul, viitorul patriei.

PLANŞELE NOASTRE

Străveche pictură policromă chineză, realizată pe o ţesătură din mătase cu dimensiunile de 205 cm lungime, 92 cm lăţime în partea superioară şi 47,7 cm în partea inferioară. Unicat artistic intact, datînd de peste 2 000 ani şi preservat prin metode încă nedesluite, extrem de preţios pentru determinarea nivelului arteizanatului mătăsii şi artei picturale în epoca Imperiului Han de Vest. Acest brocart antic a fost descoperit acum cîţiva ani în mormîntul de la Mawangtovi la periferia oraşului Ceangşa, în provincia Hunan. Mormîntul aparţine după toate probabilităţile unei femei din familia marchizului Tai, al cărei coşciug a fost învelit în acest brocart. Acest mormînt — denumit Han nr. 1 — a produs o puternică revelaţie ştiinţifică prin marea număr de obiecte funerare perfect conservate descoperite şi mai ales prin sarcofagul intact al acestei femei. Planşa I reproduce o imagine de ansamblu a picturii, iar celelalte trei redau detalii ale unei opere artistice fără egal. Pictura reprezintă de sus în jos lumea celestă, lumea umană şi lumea subpămînteană. Cu alte cuvinte, cerul, pămîntul, infernul. Compoziţia, de un colorit extrem de fin şi nuanţat, îmbină o inspiraţie de natură realistă cu motive din vechi legende chineze şi cu aspecte din viaţa socială a epocii. Experţii apreciază că această piesă constituie o dovadă inestimabilă asupra dezvoltării artelor plastice în China antică.

(Urmare din p. 29)

După ce generalul Argetoyanu se achită de misiunea sa, într-un mod atât de imparțial, declară D-lui Maiorescu că se retrăgea și D-sa de la Ministerul de Război, pentru că dezaprobă colaborarea cu Dl. Take Ionescu; Dl. general voia fuzionarea, care era altceva decît colaborarea.

În timpul tratativelor, Regele ar fi dorit să excludă și pe Dl. Marghiloman din noua formațiune ministerială, ca să-l învețe minte să mai umble cu fierul roșu, care era un instrument bun de marcat vitele, iar nu șefii de partide. Se pare că Dl. Marghiloman izbuti să convingă pe cei în drept, că invențiunea aceasta era exclusivă a D-lui Carp; că D-sa fusese întotdeauna gata să trateze și cu Dl. Take Ionescu și cu Dl. Brătianu...

Și iată-l deci, pe Dl. Carp al meu, care n-avea nimic de împărțit cu Dl. Vintilă Brătianu, nici soful D-nei Eliza Marghiloman nu fusese [...] — iată-l retras de la guvern și de la șefia partidului conservator, pentru că nu voise să renunse la un cuvînt: fierul roșu.

Asta zugrăvește pe om, și în rău și în bine. În rău, îl arată că pe un amator, un artist care sacrifică o situație unui cuvînt, un zeflemist incorrigibil; în bine, ca pe un bărbat în toată puterea cuvîntului, care gîndește limpede și spune fiecareia ce gîndește, chiar și Majestății Sale.

Din acest punct de vedere, Dl. Carp este cel mai original român.

O latură a acestei frumoașe inteligențe este darul de a vorbi. Fără flori retorice; fără înfinitive adjective ale lui Delavrancea; fără schi-

mele [grimasele] și mimica lui Maiorescu; fără strălucirea cam goală a lui Take Ionescu, — discursurile D-lui Carp se ascultă cu o uimire plăcută și se citesc cu dragoste, ca istoria lui Mommsen*. Cînd D-sa vorbește, cu monochu în ochiu, cu capul pleșuv, cu faimoașa fîntă de cravată neagră, purtînd redingota ca un englez de rasă, — toată lumea este subjugată. Moldovenismele stilului său oratoric îi dau un farmec mai mult.

La București are casă mare, unde primește, iarna, toată societatea bucureșteană, căreia are aerul de a-i face o nespusă onoare, prin faptul că D-sa, Dl. Carp, nuse duce să se culce. Doamna Irena Carp este o foarte cuminte Doamnă, cu totul absorbită în personalitatea bărbatului său, care, cred, a înșelat-o cu profuziune.

La Tîbănești, domeniul părintesc, Dl. Carp oferă vîntorii, mese, primblări prin pădurile sale finute cu o regularitate germană, — purtînd monochu cu aceeași notă intimă de dispreț, care are aerul de a zice: „Ascultă, dragă, tu ești un gogoman”.

Soții Carp au mai mulți copii, mai cuseamă băieți — și o fată, care a luat în căsătorie pe vărul său primar, căpitanul (astăzi colonel) Alexandru Sturza. În momentul căsătoriei, toată lumea se mira de înclinarea reciprocă a tinerilor și unii tachinau pe Dl. Carp că și-a dat fiica după fiul „celui mai mare prost din Principatele Unite”, cum călifica D-sa pe cumnatul său Dimitrie Sturza. Dl. Carp

răspundea că a luat ce era mai bun în casa Sturza, lucru ce nu e încă probat.

AL. MARGHILOMAN**. Actualul șef al partidului conservator este produsul specific al timpului, — s-ar putea zice despre Domnia sa „minzul cel mai bun al grajdurilor Regelui Carol”.

Șiit dintr-o familie de boiernași îmbogățită, Dl. Marghiloman a pătruns deodată în protipendadă, fără contestație, fără bănuială, precum se și cuvine unor timpuri economice ca ale noastre, în care liberul schimb dă loc la infiltrațiile cele mai extravagante. Portița pe care s-a strecurat a fost deschisă de un cal, Albatros, cu care a pășit pe toate terenurile sociale, economice, amoroase, atât de mult, încît, la maturitate, D-sa a dat numele calului, vilei sale de la Buzău.

Părintele D-lui Marghiloman, „Conu Iancu” era un fel de colon californian, arendaș, antreprenor, vîndător de Bărăgan, jucător de cărți, prefect — în cele mai bune relații cu lumea din București, miniștri, deputați și senatori și cu lumea din provincie, alegători, subprefecți, hoji de cai. Conu Iancu finise multă vreme poștile, ceea ce explică intimitatea sa cu această din urmă breaslă. Dl. Nicu Filipescu, cînd era supărat pe Dl. Alex. Marghiloman, se lega de atavismul cailor de pe Bărăgan pentru a defini pe vicepreședintele Jockey-Clubului român.

Mama D-lui Marghiloman, „coana Irena”, născută Izvoranu, era o Damă dintre cele mai venerabile,

* Aluzie la istoricul și arheologul german Theodor Mommsen (1817-1903), specialist în istoria Romei antice, distins cu premiul Nobel pentru literatură în 1902 — n.r.

** În partea de sus a paginii se află această mențiune: „Acest portret început în țară în anul 1915, înainte de război, a fost terminat la Odessa în timpul prîbiegii”.

cînd am cunoscut-o eu. Cu timplescrise pe frunte și ochii ridicăci chinezește, ca fiul său, — D-sa locuia prin strada Amzi, cam în fafă cu palatul Doamnei Mișa Biciclista*, unde-i plăcea să primească, să dea prinzuri, să facă partidă, seara, cu diverși bărbați zaharisifi.

Debuturile D-lui Alex. Marghiloman au fost ușoare și strălucite. Încă de la Paris, ca student, D-sa era bogat, și căuta să intre în linia de conduită pe care n-a părăsit-o niciodată, de a părea, ceea ce formează fondul naturii sale de snob, incorrigibil. E așa de greu a defini cuvîntul inteligență. Dl Marghiloman e inteligent. Cum de nu s-a desbărat D-sa niciodată de boala de a părea?

Întors în țară pe vremea cînd junimismul înflorea la București, D-sa a descălecat politicește în templul junimii literare, unde a fost numaidect catalogat în secția politică, pusă exclusiv sub oblăduirea D-lui Carp. Îmi aduc aminte de unele ședințe memorabile, în casa D-lui Maiorescu, din strada Mercur, pe timpul cînd trăia prima soție** a acestuia, iar a doua sa soție*** era numai auditoare. Alecsandri citea Fintina Blanduziei sau pe Ovidiu; Eminescu era încă sănătos și cu sfiala sa obicinuită asculta cum discuteau alții; Caragiale spunea anecdote triviale sau citea piese cu haz; Pogor pleca la 10, ½ fix; Zizin Cantacuzino corecta traducerea sa capitală din Schopenhauer. Dl Carp venea cîteodată să-și

vadă „gogomanii”. De cîtva timp, îl însoțea un tînr elegant, cu ochii trași de la coadă în sus, toldeauna în frac, care tînr jena pe ceilalți și se simfea jenat el însuși. Toată lumea știa că este fiul bogatului Iancu Marghiloman și că s-a înscris în partidul junimist:

„Produsul specific al timpului — s-ar putea zice despre Domnia-sa — minzul cel mai bun al grajdurilor Regelui Carol.” (Al. Marghiloman)

un viitor ministru, cirje a bătrînelor D-lui Carp. Nimeni nu prevedea că numita cirje va rupe gîtul șefului.

Succesele D-lui Marghiloman, pe lîngă femeile, hrăneau cronică scandalosă a timpului. Călare pe Alba-

tros, D-sa cucerise o amazoană din preajma D-lui Carp, pe propria cumnată a acestuia, D-na Irena Sutz; mai tîrziu, se vorbi de o dramă dureroasă, în care pieri o Doamnă, Mareș Rioșeanu; apoi diverse nelegiuiri dragălașe, pentru care lumea este atît de indulgentă. Cea mai strălucită, dar și cea mai costisitoare cucerire a sa, fu aceea care-i deveni soție legitimă, D-na Eliza Marghiloman, menită, cu timpul, să-l cunoască adînc, să sufere și să-l părăsească. Fiică a lui Alex. Stirbey, prinșă, frumoasă și bogată D-na Eliza Marghiloman era încoronarea unei cariere de Don Juan, care, dacă ar fi fost mai puțin inteligentă, ar fi dat satisfacții depline aspirațiilor sofului său. Dar D-na Eliza Marghiloman era tîiată din alt material decît soful său. Înnezestrată cu multă originalitate, poate cam fantastică, în toate cazurile artistă, în înțelesul eternei nemulțumiri a puterii creatoare, D-na Marghiloman căuta, probabil, în bărbatul său, un om cu totul superior, un stăpîn — și nu găsi decît un om elegant, preocupat pururea de a părea. D-sa îl părăsi.

În momentul separațiunii, Dl. Marghiloman fu mare. Omul acesta, care poate cheltui o avere pentru politică, dar care e în stare să lase în mizerie pe un amic devotat, restituie zestrea soției sale, cu vîrf și îndeasat, ceea ce, firește, se știe în toate băncile, în toate cluburile, în toate saloanele. Cumnații săi, frații Stirbey, Barbu și George, rămaseră în cei mai buni termeni cu Dl. Marghiloman — ceea ce nu împiedică, mai tîrziu, pe Dl. Barbu Stirbey a fi foarte intim în casa D-lui Brătianu, pe lîngă care îndeplinea un fel de trăsătură de unire cu cercurile Curții. Se știe că Dl. Barbu Stirbey este „nimful egeriu” al M.S. Reginei

* Cunoscută în epocă ca femeie de moravuri ușoare — n.r.

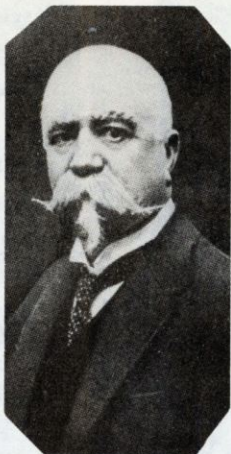
** Prima soție a lui Titu Maiorescu a fost Clara Krennitz, de care s-a despărțit în 1886 — n.r.

*** Este vorba de Anna Rosetti, cea de-a doua soție a lui Maiorescu — n.r.

Maria*, ceea ce, fiind dat caracterul nimfelor, constituie o calitate regretabilă.

Se pare că după despărțire, Dl. Marghiloman s-a cununat nelegitim [sic!] cu o damă, de ordin inferior și oarecum public, căreia i-a montat casă, cu tot luxul pretențios și sever al unui bărbat mindru de sine și ceva cam reclamagiu. S-ar părea că o necesitate fiziologică face că actualul șef al partidului conservator trebuie neapărat să-și ia porția sa de sentiment, în toate zilele, mergând să doarmă cîte o jumătate de oră la domiciliul elegant al susnumitei Doamne.

Casa D-lui Marghiloman din strada Mercur este un monument de ineptie; un stil bizar, cu acoperișul francez, cu grilașul „secession”***, cu un peron pretențios, pe care se intră cu trăsura dacă vor caii; cu un grajd pe bulevardul Colței, care este mai important decît casa stăpînului. Înăuntru, contradicții. O sală de mîncare îngrijită, un salon fără nici un gust, în care, alături de lucruri scumpe dar nesărate, se văd tablouri cusute în gherghes, perne brodate „în familie”; o galerie-verandă, absurdă, în care se plimbă grupurile de alegători influenți sau de tineri amoroși (la vreme de bal). Sala de mîncare este gloria casei. Dl. Marghiloman ține să mîncească bine și, mai ales, să se știe că mînceacă bine. Drept aceia are bucătar francez, servitori francezi, și o droaie de invitați permanenți care admiră și mîntincă. Stăpînul casei bravează, insistînd cu un fel de poli-

Generalul Argetoyanu, „cam nalt și nedepins cu șirelicurile tratativelor”

tefă exagerată să hrănească bine pe cei mai săraci pentru reclamă. Tot felul de secretari, căfăluși, telefoaniști, gazetari, umblă forfota prin casă, avînd aerul de a conspira. În fond, mai toți așteaptă cu nerăbdare pe Dl. Marghiloman care vine la dejun foarte tîrziu, ceea ce mărește foamea partidului.

În politică, D-sa a început, după cum am spus, cu Dl. Carp, pe care l-a făcut imposibil cu legea contra tramvaielor și apoi l-a părăsit cînd a simțit că-l părăsește Regele Carol; de la Dl. Carp a trecut la Dl. Maiorescu, iar cînd acesta și-a trimis dimisia din străinătate, Dl. Marghiloman a fost ales șef al partidului conservator.

La prima scrisoare a lui Maiorescu, comitetul partidului conservator i-a respins dimisia din șefie. Dl. Marghiloman, după puțin timp,

a declarat că a primit o nouă scrisoare din partea lui Maiorescu, care persistă în dimisie, ba, mai mult, se retrage din politică. Nimeni n-a văzut scrisoarea.

Mulți dintre amicii D-lui Marghiloman pretind că a-ceastă a doua scrisoare a lui Maiorescu nu a existat, sau că a existat cu așa clauze, că dacă ar fi fost depusă pe biroul clubului, D-sa [Marghiloman] n-ar fi fost ales șeful partidului. Maiorescu astăzi a murit, Nicu Filipescu de asemenea. Vremurile mai teribile. Cel ce scrie se găsește refugiat la Odessa cu autorizația guvernului ca pentru a ținea în ființă Comisiunea Europeană a Dunării, care va fi de trebuință țării mai tîrziu***.

În ultima fază a vieții sale politice, adică atunci cînd partidele nu se mai diferențiau pe alte principii și alte interese, ci numai pe intrarea României în război, mai curînd sau mai tîrziu, cu Franța sau cu Germania, — Dl. Marghiloman a jucat un rol pe care nu l-am înțeles bine. D-sa a fost decapitat de Dl. Nicu Filipescu; asta însă n-ar proba nimic: pe cine n-a decapitat Dl. Nicu Filipescu!...

S-ar fi zis că Dl. Marghiloman împărțea cu totul părerea Regelui Carol, care credea că este în interesul României să meargă cu Puterile centrale. Bărbatul politic care reprezenta această idee era Dl. Carp. D-sa nu a încetat un moment a-și spune pe fafă credința și programul în contra părerilor D-lui Filipescu și în contra curentului fărăi întregi...

*** Pasașul subliniat este rezultatul unei descrieri aproximative, datorită textului care suprapune un altul șters de autor printr-o linie zigzagată — n.r.

* Aluzie la legăturile de notorietate publică ale reginei cu Barbu Știrbey — n.r.

** Stil în artele decorative și arhitectură care s-a manifestat în ultimele decenii ale sec. XIX — n.r.

**Înfruntînd
teroarea
dezlănțuită
de
C.Z. Codreanu**

C.G.COSTA-FORU ÎN APĂRAREA DEMNIȚĂȚII UMANE

Dr. FLOREA DRAGNE

Într-una din zilele lui octombrie 1923, la Iași, pe strada Săvescu, în casa cu nr. 12, se desfășura o consfătuire subversivă. Participanții: Corneliu Z. Codreanu, Ilie Gîrnează, Radu Mironovici, Leonida Bondoc (de la Iași), Ion Moța, Corneliu Georgescu, Ion Vernichescu (de la Cluj) și Tudose Popescu (de la Cernăuți). Grupul de studenți huligani condus de C.Z. Codreanu, considerind depășite, insuficiente și lipsite de „eroism” acțiunile de spargere a geamurilor la imobilele evreiești și răfuielele cu studenții democrați, a hotărît, nici mai mult nici mai puțin decît asasinarea a șase miniștri și a unui mare număr de fruntași ai presei democratice și antifasciste. Pentru realizarea planului alcătuit, complotiștii s-au deplasat la București. Dar aici, spre surprinderea lor, au fost cu toții arestați.

„Am scos revolverul și am tras...”

Acest epilog (soldat cu evitarea asasinatelor preconizate) a provocat în rândurile teroriștilor bănuiala că, printre ei, ar exista un „trădător”. El a fost desemnat degrabă în persoana lui I. Vernichescu, proaspătul prozelit adus de I. Moța, cu care era prieten; el se alăturase celor care, nemulțumiți de activitatea organizației de extremă dreaptă Liga Apărării Național Creștine (L.A.N.C.), s-au constituit în „grupul Codreanu”, care a stat la temelia mișcării legionare. Conform „porucilor” și „ritualului” specifice grupurilor teroriste, într-una din zile, Moța și-a luat „prieteneste” victima de braț, s-a retras într-un loc ferit și i-a poruncit: „Închină-te, că am să te pedepsesc pentru trădare!”. A scos pistolul din buzunar și a tras. Din alte surse reiese că I. Vernichescu a fost omorât cu șapte focuri de revolver în cabinetul judecătorului de instrucție.

În ciuda faptului că asasinatul a provocat o mare vilvă, uciugașul nu a fost pedepsit, așa cum nu fuseseră pedepsiți nici complotiștii arestați la București de către generalul Nicolescu, prefectul Poliției Capitalei. Dimpotrivă, gazetele reacționare i-au înălțat osanale, iar unele elemente de extremă dreaptă au inițiat zgomotoase acțiuni de solidarizare cu asasinul.

Faptul că după numai șase luni de detenție Ion Moța a fost pus în libertate, înțelegerea acțiunilor antimuncitorești și antidemocratice ale elementelor extreme, înlesnite de curcile reacționare în scopuri diversioniste, au stimulat manifestările anarhice, de violență și dezordine, ale grupului condus de Codreanu. În opinia publică democrată începea astfel să se formeze certitudinea că reprezentanții marii burghezii, unii miniștri din guvernul liberal (ca dr. C. Angelescu, generalii Tr. Moșoiu și Arthur Văitoianu) sprijineau mișcările extremiste de dreapta, urmărind să le folosească ca masă de manevră în propriile lor interese. Profitând de indulgența autorităților, codreniștii au trecut pe „lista neagră” pe toți cei care se opuneau acțiunilor lor teroriste.

În septembrie 1923, ca prefect al Poliției din Iași a fost numit Constantin Manciuc. Avocat de profesie, cunoscător al legilor, acesta a socotit că datoria lui era să asigure ordinea și liniștea în oraș, să zădărnicească acțiunea celor care, în disprețul legilor, întrebunțau violența pentru a-și impune „ideile”. Elementele huligane-extremiste l-au amenințat în câteva rânduri cu moartea. Încă cu prilejul arestării complotiștilor din 1923, asupra lui Codreanu, pe lângă celelalte

documente compromițătoare, s-a găsit și planul casei prefectului, ceea ce însemna că acesta figura pe „lista neagră”. Ulterior, încercările de terorizare a prefectului s-au repetat tot mai des; la un moment dat, o bandă de codreniști a voit să pătrundă cu forța în casa lui, dar s-au încăierat cu sergentul de la poartă și au fost alungați. Nelăsându-se intimidat, prefectul Poliției din Iași l-a arestat și anchetat pe C.Z. Codreanu*.

În toamna anului 1924, studentul Comirzan, care fusese cercetat de poliția ieșeană — fiind implicat în dezordinile codreniste — l-a acționat în judecată pe C. Manciuc, pentru purtare „nelegală” și abuz de putere (???). Procesul s-a judecat în prezența unui public compus în majoritate din devotații lui Codreanu, care vociferau și-l persiflau pe prefect. Avocatul acuzării a făcut tot pentru a-l provoca pe Manciuc. Întrebările adresate erau irreverențioase și agresive: „Să spună poliștului...”, „Să spună ipistatul...”, „Să ne declare tistul cu mentalitate de plutonier major ce știe despre lovirea studentului Comirzan” etc. Manciuc a căutat să nu se lase provocat, să evite incidentul pe care adversarii săi îl doreau.

În cursul dezbaterilor, la 25 octombrie 1924, printre asistenți a putut fi observat și Codreanu, despre care, ulterior, martorii oculari au declarat că a stat impasibil tot timpul. La un moment dat, s-a ridicat și a părăsit sala. Însoțit de patru prozeliti, l-a așteptat pe Manciuc la ieșirea din judecătoria și l-a împușcat pe la spate. „Am scos revolverul și am tras — declara Codreanu mai târziu. Am ținut în cine se apropia de mine. Primul a căzut Manciuc. Al doilea a căzut inspectorul Closs, al treilea, un om mai puțin vinovat, comisarul Hușanu”. Crima a fost premeditată și executată după un plan minuțios alcătuit. Asasinarea prefectului a fost un act de răzbunare demențială, primul atentat politic de anvergură al cămășilor verzi, care avea să deschidă suita celorlalte crime legionare. Făcându-se ecoul opiniei publice democratice, ziarul **Adevărul**, din 28 octombrie 1924, caracteriza asasinatul de la Iași ca pe o culminare a „întregii succesiuni de agresiuni și conspirații săvârșite sau puse la cale de grupul de înși indeajuns cunoscuți, porniți să-și realizeze prin crimă și anarhism aspirațiile lor absurde. Sînt aceiași oameni care au figurat în complotul trecut și în toate tulburările înregistrate în ultimele luni”.

Criminalii implicați în organizarea complotului din 1923 fuseseră achitați; Ion Moța, care împușcase pe Vernichescu de

* Ca student la Iași, Codreanu s-a aflat sub directa înlăturire naționalistă a profesorului A.C. Guza, pe atunci decan al Facultății de drept. Vezi amănunte în *Magazin Istorie*, nr. 11/1971.

asemenea; la fel se întâmplase și cu ceilalți delincvenți mai mărunți din grupul condus de Codreanu. „Achitările pronunțate de instanțe — constata cu indignare T. Teodorescu-Braniște într-un articol publicat în **Adevărul**, din 30 oct. 1923 — au fost prima de încurajare dată acestor demenți”.

„Am să vă spun adevărul pentru binele țării”

Se spera că, măcar de data aceasta, autoritățile vor lua măsuri drastice împotriva grupărilor fasciste. Cu atât mai mult cu cât fusese asasinat unul din funcționarii importanți ai regimului, membru al Partidului Liberal, prefectul Poliției Iașilor. Opinia publică democratică considera că nu era suficientă pedepsirea autorilor materiali ai crimelor; era necesară și o condamnare publică a autorilor morali, a acelor care „au lucrat din umbră la înebunirea tineretului, sădindu-i în suflet pornirile criminale care astăzi se manifestă atât de odios”.

În atmosfera de panică ce s-a creat după actul scelerat al lui Codreanu, s-a trecut la arestarea atentatorilor și la deschiderea unei acțiuni publice contra lor. Și ministrul Justiției, Gheorghe Mirzescu și Gheorghe Tătărăscu subsecretar de Stat la Interne au făgăduit solemn, la catafalcul lui Manciuc, că vor face totul pentru pedepsirea exemplară a ucigașilor. Interpelat în Camera de profesorul universitar ieșean Paul Bujor, șeful guvernului liberal, I.I.C. Brătianu, a promis în termeni categorici că se vor lua măsuri pentru pedepsirea vinovaților; mai mult, vor fi trași la răspundere nu numai autorii materiali ai asasinatului, ci și cei morali.

Ce s-a ales însă din aceste solemne promisiuni? Procesul s-a desfășurat sub „toleranță și chiar cu sprijinul autorităților”, după cum remarcă documentele vremii. Deși crima se comisese la Iași, procesul a început la Focșani și apoi a fost mutat la Turnu Severin, cât mai departe de indignarea celor care fuseseră martori la multe din netrebniciile lui Codreanu. Bandlele de huligani teroriști s-au deplasat la Turnu Severin, întovărășind pe „eroul” și „martirul” lor. Ciracii lui Codreanu și ai profesorilor reacționari ieșeni A.C. Cuza și Șumuleanu au creat o atmosferă de derută și panică în orașul de pe malul Dunării, exercitând presiuni asupra juraților și familiilor acestora. În timpul procesului, Codreanu a fost scos din închisoare și mutat la un hotel, îngăduindu-i-se să primească vizite. Această atmosferă era alimentată din plin de coloanele presei de extremă dreaptă, care a organizat o adevărată campanie, prezentându-l pe odiosul criminal drept „erou național”.

Atmosfera de teroare provocată de adepții lui Codreanu a determinat pe mulți dintre avocați — care dezaprobatu sîncer crimele elementelor fasciste — să evite de a intra în conflict direct cu ele, luînd deschis apărarea celor terorizați. Se temeau, firește, să nu devină, la rîndul lor, victime ale răzbunării bandelor de bătăuși și criminali. La puțin timp după începerea procesului, însăși văduva lui Manciuc și inspectorul de poliție Closs, insultați și amenințați de bandlele de huligani, au fost nevoiți să se retragă din sala tribunalului. La plecare, Adela Manciuc a adresat președintelui Curții cu Juri următorul protest: „Zdrobită de durere și simțindu-mă în neputință de a mai înfrunta în persoană ostilitățile batjocoritoare ale apărării și ale unei părți care uită marile dureri, plec rugîndu-vă să binevoiți a considera prezența d-lui avocat Costa-Foru, care acceptă această datorie, ca imputernicitul meu”.

Călăuzit de spiritul dreptății și umanității, C.G. Costa-Foru s-a ridicat cu mult curaj împotriva adversarilor drepturilor și libertăților cetățenești. Înfruntînd pericolul asupra căruia era prevenit, el s-a manifestat hotărît la bară și în presă, demascînd adevăratele mobiluri ale asasinării prefectului Poliției din Iași. Această în condițiile în care președintele Curții cu Juri, încă de la începutul procesului, părea favorabil acuzaților, întrerupîndu-l des pe Costa-Foru și nelăsîndu-l să-și dezvolte pledoaria.

La dezbateri, înainte de a intra în fondul pledoariei sale, Costa-Foru a ținut să remarce atmosfera de teroare în care se judeca procesul: „D-na Manciuc a plecat îmbolnăvită, nemaiputînd îndura suferințele sale în această sală. Ca să înțelegeți starea sufletească în care domnia ei se afla, închipuiți-vă, vă rog, fiecare dintre dvs. care ați intrat în această sală, chinuți de durerea pierderii ființei celei mai scumpe, cu nădejdea de a vă putea îndeplini în privința ei o datorie sfîntă: aceea de a-i apăra onoarea pe care știți că unii au înțeles s-o atace, s-o pîngăreasă [...] Închipuiți-vă dvs., femei mări-tate și iubitoare de soț, că ați intrat aici ca, în fața asasinilor lui, să vă împliniți o datorie — nu de a-l răzbuna; căci răz-bunarea nu e o datorie, nici simțire care poate intra în suflet nobil — ci datoria de a-i apăra memoria de pîngăreala ce i se pregătise.

Închipuiți-vă, că în loc de compătimire și respectul durerii la care aveți dreptul s-o aflați din partea publicului și chiar din partea foștilor adversari [...], n-ați aflat din partea acestora decît persiflare, ironie și răutate...”

Pledoaria rostită în fața Curții cu Juri din Turnu Severin a depășit cu mult semnificațiile procesului. Avocatul acu-

Pe aceste trepte ale Judecătoria din Iași a fost împușcat C. Mănciu la 25 octombrie 1924

În p. 40: „Din cele ce am învățat eu, știu că ura chinuiește mai mult pe cel care urăște, decît pe omul contra căruia s-ar îndrepta...” (C. G. Costa-Foru, în ultimii ani ai vieții)

zării a condamnat cu energie folosirea violenței în viața politică și a dezvăluit demența acelor tineri care considerau că asasinatelor le pot aduce glorie.

„Voi pleda — a declarat Costa-Foru — ca avocat, așa cum și martorii aduși înaintea d-voastră trebuie să depună fără ură, fără frică, fără părtinire [...] Din cele ce am învățat eu, știu că ura chinuiește mai mult pe cel care urăște, decît pe omul contra căruia s-ar îndrepta ura noastră. Urăsc însă răul, patimile josnice și urite, faptele rele”.

Avocatul și-a continuat astfel pledoaria: „Am să vă spun adevăruri, adevăruri ce sînt datorita de a vă spune pentru binele țării, pentru binele vostru, pentru binele chiar al acelor tineri, de pe această bancă, pe care îi privesc cu o sinceră compătimire și mai ales al celorlalți tineri care dacă ar urma exemplul acestora, ar ajunge și ei să comită asasinat [...] Întreb: care din părinții ce în astă sală se află, care ar putea fi într-atît de orbit ca să zică: cum aș vrea ca și fiul meu să facă ce-au făcut acei pe care atîția îi numesc eroii neamului! EROII NEAMULUI! CE PROFANARE!”.

În acel moment, asistența — în covârșitoare parte adepți ai acuzatului — a vociferat împotriva lui Costa-Foru. Profitînd de ocazie, A.C. Cuza a exercitat o nouă și grosolană presiune asupra juraților. Sfidînd orice regulă juridică, el a cerut asistenței să dea un vot de blam,

prin ridicare de mîini, avocatului democrat.

În pledoaria sa, Costa-Foru a opus cultului urii propovăduit de fascism, pe cel al dragostei față de om, cultul universal al păcii: „... Antisemitismul este așadar pentru țara noastră un import din străinătate, de unde — vai! — pe lîngă unele bune, am importat și multe rele”.

În momentul în care președintele Curții i-a atras atenția să nu mai stăruie asupra șovinismului și antisemitismului, Costa-Foru a replicat: „Dar aci stă tot fondul procesului, d-le președinte. Vă fac dovada chiar cu mărturisirile acuzatului, aflate la dosar. Vedeți, la pag. 195 [din dosar] acuzatul zice: «m-am devotat cu desăvîrșire mișcării antisemite și naționaliste...». Dar această mișcare nu produce mijloace de trai; de aci se impune întrebarea: de unde banii? Și răspunsul se află în aceeași declarație a acuzatului din care citim: «Un grup de cetățeni mă întreține, unii dîndu-mi bani, alții haine, alții...»”.

Insistînd asupra originilor antisemitismului, Costa-Foru se întreba: cui folosea această marfă importată și cine avea trebuință de dînsa? Răspunzînd singur întrebării, arăta: „Am zis că ea a folosit politicienilor și aceștia s-au servit de dînsa în București, în desfășurarea luptelor de partid, atunci cînd guvernelor le trebuia o diversivune împotriva atacurilor opoziției sau vice-versa, cînd opoziția avea nevoie de o mișcare pentru răsturnarea guvernului [...]. Onoarea importării la

Iași revine d-lui Cuza, care acolo l-a cultivat cu o deosebită îngrijire și l-a propagat de la înălțimea catedrei sale de economie politică...."

În pofida strălucitei pledoarii, după deliberări confuze și contradictorii, curtea a redat criminalului libertatea: „Mi s-a citit verdictul de achitare — avea să scrie cu emfază Codreanu — după care am fost luat pe sus și dus afară". Acolo, ca o sfidare a legilor și ordinii, în urletele discipolilor crimei, i s-au oferit „mari jerbe de flori".

Ziarul **Adevărul** condamna complicitatea autorităților care, prin atitudinea lor dubioasă, au ajutat propagarea dezordinii. Se atrăgea atenția opiniei publice democratice „asupra primejdiilor pe care le-ar cuprinde perpetuarea stării de enervare și anarhie, generalizarea sistemului de lupte brutale, introducerea omorului ca armă [politică] obișnuită".

Imediat după proces, Costa-Foru scria cu îndreptățită revoltă: „Este oare admisibil [...] ca asasinul să fie pur și simplu achitat? A fost de ajuns să vie o sută, două de propagandiști, aproape toți antisemiți, ca o întreagă curte cu jurați, în cap cu președintele ei, s-o ia razna peste interesele sociale cele mai înalte...".

Felul cum s-a sfârșit acest proces, încurajarea dată ulterior autorilor de bătaie și asasinare, avea să coste scump nu numai masele muncitoare, ci și reprezentanții ai burgheziei, din rindul căreia au căzut pradă răzbunării legionare personalități marcante.

„Pentru un bine care va fi al altora“

Nici nu se stinseseră ecourile procesului de la Turnu Severin și cel care avusese curajul să-i înfrunte pe asasinii lui Manciu se și bucura de „atenția" lor. În decembrie 1925, în gara Cluj, o bandă de vreo 15-20 huligani, veniți special de la Iași în vederea organizării unor demonstrații huliganice — s-au năpustit asupra lui C.G. Costa-Foru, lovindu-l cu furie. Știau, încă din clipa cînd acceptase să apară în proces, că-și va atrage furia acestor cete de netrebnici, dar curajul, convingerile sale democratice îl făcuseră să accepte.

Personalitate marcantă a vieții publice românești, avocat și gazetar de talent, C.G. Costa-Foru (1856-1935) s-a manifestat, alături de alte personalități ale vremii (dr. C.I. Parhon, Petre Constantinescu-Iași, Radu Cernătescu, dr. Petru Groza, Zamfir Arbore, Ștefan Voitec, Ilie Cristea, Paul Bujor, dr. N. Lupu, Virgil Madgearu, Ion Pas, Victor Eftimiu, Camil Ressu, Constantin Mille, Ilie Moscovici, C. Medrea, N.D. Cocea, Lucrețiu Pătrășcanu, Dem Dobrescu, Lothar Rădă-

ceanu, Radu Rosetti, Iosif Nădejde, B. Brănișteanu, N. Schina, Gr. Iunian, I. Negreanu etc.) ca un dîrz apărător al drepturilor și libertăților democratice, al demnității umane.

În deceniul trei al secolului nostru, clasele dominante din România au folosit agitarea violentă a pretinsului pericol comunist ca instrument de diversivune. Concomitent cu intensificarea propagandei anticomuniste, puterea de stat burgheză și-a accentuat caracterul reacționar; abuzurile față de drepturile și libertățile cetățenești au luat proporții îngrijorătoare. Cei mai buni fii ai poporului român — comuniștii — au fost aruncați în închisori, schingiuiți în beciurile Siguranței, iar unii asasinați. Pe acest fundal au apărut și unele organizații de extremă dreaptă, din rindul cărora s-a dezvoltat cea mai reacționară grupare politică din cite a cunoscut poporul român vreodată — mișcarea legionară — folosită de virfurile reacționare ale claselor stăpînitoare ca forță de șoc împotriva Partidului Comunist Român, a luptei maselor muncitoare pentru drepturi și libertăți democratice, pentru o viață mai bună.

Grupările fasciste au întîmpinat însă, de la început, o puternică opoziție nu numai din partea clasei muncitoare și a organizațiilor sale revoluționare — în primul rînd a P.C.R. și U.T.C. — ci și din partea intelectualității progresiste, a unor personalități de seamă ale vieții politice, culturale și științifice. În anul 1923, împreună cu Dem Dobrescu și cu alți intelectuali de prestigiu, C.G. Costa-Foru a creat Liga drepturilor omului, organizație îndreptată împotriva „despotismului de sus și demagogiei de jos". Ulterior, a depus o activitate energică și în cadrul Ligii contra terorii, Comitetului pentru amnistie, Comitetului anti-războinic și Comitetului național antifascist — organizații de masă legale, create și conduse de P.C.R.

În lupta pe care a desfășurat-o în acel timp contra terorii, pentru amnistie politică, pentru apărarea drepturilor democratice, P.C.R. a antrenat și a folosit activ, alături de alte organizații de masă, și Liga drepturilor omului, în frunte cu secretarul ei general — C.G. Costa-Foru. Acesta a apărut pe comuniști într-o serie de procese politice, a publicat articole și a înaintat autorităților energice proteste în care cerea restabilirea drepturilor și libertăților cetățenești, anularea măsurilor anticomuniste, eliberarea celor arestați, stingerea proceselor înscenate. El s-a ridicat nu numai împotriva terorii fizice, dar și a metodelor umilitoare folosite împotriva comuniștilor pentru măcinarea moralului lor (tunderea forțată a părului, anularea „vorbitorului", interzicerea de

a îmbrățișa rudele, ba chiar de a le da mina). „Aceste ilegalități și enormități — consemna C.G. Costa-Foru — toate concură în intenția autorilor ca acești [arestați] să rămână toată viața cu sănătatea lor compromisă, alterată, la unii definitiv pierdută”.

În aprilie 1925, C.G. Costa-Foru a reușit să viziteze închisoarea Jilava. Profund impresionat de cele văzute, a întocmit o dare de seamă în care a descris în mod amănunțit condițiile insuportabile ale militanților revoluționari închiși acolo: „Intrăm în întunecimea subsolului. Aer rece, miros de pământ umed. Intrăm într-o primă celulă. Pe un podeț de scinduri, pat sumar, fără măcar o rogojină ca așternut, zace întins secretarul general al Uniunii sindicatelor în lemn din România. Spune că nu știe pentru ce a fost chemat la Siguranță și arestat. «Nu cer decît să fiu ascultat. Nu-mi pot găsi nici o vină. Pentru ce mă arestează? Pentru ideile mele? Voi muri cu ele!» Mă simt înălțat eu însumi în plină admirație. E grandios lucru să vezi firea omenească bravind moartea pentru o idee generoasă, pentru un bine care va fi al altora”.

Referindu-se la articolele publicate de Costa-Foru, după vizita la Jilava, într-o scrisoare trimisă din această închisoare, militantul comunist Alex. Dobrogeanu-Gherea spunea: „Am fost izbiți, d-le Costa-Foru, de justetea informațiilor ce le aveți și pe care le-ați dat în primul dvs. articol de campanie împotriva metodelor Siguranței și, la rîndul nostru, sîntem în măsură a vă da și noi lămuriri și date necesare campaniei [...] Recunoaștem că simțim o reală satisfacție știindu-vă simpatia alături de noi în această luptă”.

Un larg ecou a avut în opinia publică din țară și străinătate publicarea broșurii **Abuzurile și crimele Siguranței Generale a Statului**. Introducerea și concluziile fuseseră redactate de Costa-Foru, iar prefața aparținea cunoscutului om de știință francez Paul Langevin. În broșură — tipărită și în limba franceză — sînt inserate 70 declarații ale activiștilor de partid și ai organizațiilor revoluționare de masă, pe baza cărora erau demascate metodele sălbatice practicate de Siguranță și de poliție contra luptătorilor clasei muncitoare. Făcîndu-se apel la opinia publică, în broșură se spunea: „Trebuie ca toți iubitorii de legalitate și de dreptate să reacționeze energic, stăruitor, pînă la prefacerea stării de acum într-alta în care realitatea să corespundă legalității”.

În calitate de secretar general al Ligii și în numele acesteia, C.G. Costa-Foru a protestat și împotriva acțiunilor teroriste, antipopulare apărute pe plan internațional. În 1923, glasul său s-a ridicat energic contra terorii sîngeroase dezlănțuite de regimul instaurat de Țankof în Bulgaria, precum și împotriva asasinării fruntașului socialist italian Matteotti. Atitudinea și faptele sale au făcut din Costa-Foru o personalitate prestigioasă, bine apreciată în cercurile democratice și revoluționare de pretutindeni.

Referindu-se la activitatea lui Costa-Foru, marele scriitor progresist Henri Barbusse aprecia că oameni ca el „aruncă strălucire asupra unei epoci ca a noastră și prin aceasta asupra națiunii sale înseși”.

Prezența curajoasă ca adversar al fascismului în procesul de la Turnu Severin n-a fost, așadar, decît un episod din amplasă și rodnică sa activitate pentru democrație și progres, pentru libertate.

„Curajul — virtute esențială a publicistului conștient...”

Luptător curajos pentru democrație, adversar al curentelor și grupărilor politice reacționare, C. G. Costa-Foru a fost, în același timp, un militant neobosit pentru înfrînarea unui climat de colaborare, prietenie și respect între toate popoarele lumii. El a urmărit cu atenție și interes profunde înnoiri care au urmat Marelui Octombrie 1917, avînd frumoase cuvinte de apreciere pentru tînrul stat sovietic și realizările sale. În această privință, relevante sînt și documentele care urmează; ele ne-au fost puse la dispoziție de familia lui C.G. Costa-Foru și sînt redactate în limba franceză.

Dr. FI. NEDELCU

V.O.K.S. ASOCIAȚIA UNIONALĂ PENTRU RELĂȚII CULTURALE CU STRĂINĂTATEA
Moscova, 69, Malaya Nikitskaya 6

d-lui Costa-Foru, avocat,
București

Dragă domnule,

U.R.S.S. se pregătește să celebreze, între 7 și 17 noiembrie 1927, cea de-a X-a aniversare a instaurării regimului sovietic.

Aprecind că prietenii civilizației nu pot rămâne indiferenți la acest eveniment măreț, care a chemat la o viață nouă și activitate culturală milioane de oameni, V.O.K.S. (Asociația unională pentru relațiile culturale cu străinătatea) speră că va avea bucuria de a vă număra, cu această ocazie, printre oaspeții ei.

Serbările durează aproximativ zece zile, de la 7 la 17 noiembrie, însă, dacă puteți veni cu câteva zile mai devreme, veți avea posibilitatea să cunoașteți toate aspectele vieții sovietice care vă interesează. Asociația va acorda în această privință concursul ei cel mai devotat în ceea ce privește ghizii experimentați, biletele de teatru, intrarea în muzee etc., asumându-și toate cheltuielile aferente. Printre altele, dorind să-i ferească pe oaspeții de toate grijile și eforturile, Asociația le garantează călătoria gratuită de la frontiera sovietică până la Moscova — dus și întors — și suportă cheltuielile legate de căldătorie, cazarea în hoteluri etc.

În speranța că veți răspunde la această invitație, permiteți-ne să ne exprimăm profunda convingere că această sărbătoare a popoarelor eliberate din U.R.S.S. va contribui în mare măsură la apropierea și stima reciprocă între toți lucrătorii din cultură, fără deosebire de opinii politice.

O.D. Kameneva, președintele asociației

P.S. Vă rugăm să anunțați telegrafic din timp ziua sosirii (pe adresa: Koultsviaz, Moscou) în vederea îndeplinirii tuturor formalităților necesare privind viza etc. Pentru orice sprijin și informații, adresați-vă reprezentantului diplomatic al U.R.S.S. și reprezentantului V.O.K.S.

D-nei O.D. Kameneva, președintele ASOCIAȚIEI UNIONALE PENTRU
RELĂȚII CULTURALE CU STRĂINĂTATEA

București, 26 octombrie 1927, Alea Mitropoliei

Doamnă Președintă,

Invitația Dumneavoastră, primită abia acum două zile, mi-a oferit posibilitatea să-mi satisfac o mare dorință în condițiile cele mai bune. A cunoaște o lume nouă, a vedea ansamblul realităților obținute în zece ani de experiență, a auzi pe autorii acestei revoluții, cea mai generală din istoria umanității, ar reprezenta un program de studiu care mă atrage de mulți ani, însă fără speranță de realizare. Amabila Dumneavoastră invitație a reprezentat deci pentru mine cea mai agreabilă dintre surprize și acceptarea mea vă era asigurată odată cu recunoștința.

Mă gîndeam deja să vă cer permisiunea de a aduce cu mine și pe soția mea, care vorbește limba rusă, deoarece și-a făcut studiile la Odesa, și a cărei prezență prețioasă, din toate punctele de vedere, ar preîntîmpina inconvenientele sănătății mele slăbite.

Din păcate, însă, ceea ce la început mi-a făcut o mare bucurie, după o mai matură chibzuință mi-a apărut ca absolut imposibil. Sînt imobilizat de reumatism și pe punctul de a mă interna într-un sanatoriu pentru a încerca să mă refac. În aceste condiții, aproape paralizat, a înfrunța în acest anotimp asprimea climei rusești ar fi o deosebită imprudență. Aș risca să rămîn ținut la pat, în timp ce ceilalți invitați ar merge să culegă date destinate viitoarelor lor lucrări.

Astfel, cu toată tristețea, mă văd obligat să declin invitația Dumneavoastră, dîndu-vă asigurarea că, în cazul unei eventuale reînnoiri a unei propuneri alt de tentante, voi accepta imediat.

Încă un cuvînt. Este sigur că cu ocazia acestei călătorii aș suferi, mai cu seamă la înapoiere, unele neplăceri, poate chiar unele pericole. În acest sens, țin să înlătur orice echivoc: vă declar sincer că această perspectivă nu a determinat în nici un caz refuzul meu. Desfid din obișnuință orice obstacol care stă în calea îndeplinirii unei sarcini; între altele, consider curajul ca virtute esențială a publicistului conștient și demn de misiunea sa.

Debarasarea de orice prejudecăți pentru a scrie cu imparțialitate ceea ce trebuie pentru clarificarea opiniei publice — iată sarcina pe care mi-am asumat-o în cursul îndelungatei mele cariere și nu cred că a sosit momentul să pierd curajul de care am dat dovadă întotdeauna.

Aștept în mod foarte sincer invitația eventual reînnoită, de a face un studiu conștiincios asupra Rusiei Sovietice, urmînd să public apoi pentru publicul român o dare de seamă cît mai completă posibil și în orice caz cinstit verificată asupra a tot ceea ce am văzut și auzit în cursul călătoriei mele în Rusia Sovietică.

Primiți, vă rog, Doamnă, asigurarea înaltei mele considerații.

Din păcate, împrejurările nu au mai permis lui Costa-Foru să facă această mult dorită vizită în Uniunea Sovietică.

**Un unicat
arheologic**

GLADIATORUL TRAC DE LA ULPIA TRAIANA

Dr. doc. OCTAVIAN FLOCA

Piesa arheologică pe care o prezentăm constituie un valoros document sculptural, datînd din vremea stăpînirii romane în Dacia. Obiectul lucrat în bronz, frumos patinat în verde închis, a fost descoperit înîmplător de un localnic, la vreo 4 km sud de Ulpia Traiana, în hotarul actualei localități Zeicani. Aici, pe teritoriul de la intrarea în strîmtoarea Porților de Fier ale Transilvaniei, istoricii situează crîncenele lupte de la Tapae (88 și 101 e.n.)

Păstrată în întregime și avînd înălțimea de 15 cm, piesa reprezintă un luptător. Personajul scund, sumar lucrat în ceea ce privește detaliile anatomice și vestimentare, e înfățișat în poziție de așteptare, cu picioarele depărtate și bine înfipte în pămînt. Pe cap, poartă o cască în formă de calotă simplă, cu borurile largi, fără penaj și vizieră. Cu mina dreaptă, acoperită în întregime de o mină înelară (un fel de „armură” pentru apărarea brațului în timpul luptei), prinde cu putere un pumnal scurt, arcuit. Mina stîngă și piciorul stîng nu se văd, din cauza scutului rotunjit, postat în poziție verticală în fața personajului. Luptătorul este așezat pe platforma circulară a unui suport cilindric, gol în interior, lărgindu-se ușor de sus în jos și prezentînd la extremitatea inferioară o îngroșare inelară. Două orificii, pentru cuie, în partea de jos, erau destinate a fixa o tijă de lemn introdusă în cavitatea cilindrică. Este clar că această piesă forma extremitatea de sus a unui port-stindard (*vexillum*).

Lucrarea nu arată o preocupare insistentă în redarea amănuntelor și chiar a mișcării, fiind, poate, opera unui meșter local. Ceea ce îi ridică, însă, în mod deosebit valoarea e subiectul prezentat — un gladiator trac — pînă în prezent un unicat între celelalte lucrări sculpturale — statuete și reliefuri — din Dacia romană. Elementele care demonstrează că ne aflăm în fața reprezentării unui gladiator sînt obiectele cu care este înzestrată această figură bărbătească.

Gladiatorii — ale căror programe sîngeroase, atît de gustate de societatea timpului, se desfășurau în circuri și, mai ales, în amfiteatre — erau recrutați din rîndurile prizonierilor de război, uneori dintre sclavi și, mai rar, dintre cetățenii liberi, care se dedicau voluntar pregătirii și susținerii jocurilor din amfiteatre (*ludi gladiatorii*)*. Priviți în ansamblu, gladiatorii pot fi împărțiți în mai multe cate-

* Vezi Magazin Istoric, nr. 4/1972.

Diverse categorii de gladiatori; primul din stînga — gladiator trac

rii, purtînd diferite denumiri, potrivit cu specificul armelor și al echipamentului cu care erau înzestrați, cu modul de luptă sau cu neamul din care se trăgeau. Astfel, **retiarii** aveau plase pe care le aruncau în toiul luptei asupra adversarilor; **samni-tes** purtau echipamentul soldaților samniți, iar **thraces**, după cum indică și numele, erau de origine tracă și dispuneau de armele și echipamentul specifice seminției lor: un pumnal cu lama curbă și ascuțită (**sica**), un scut caracteristic de formă dreptunghiulară și cu suprafața rotunjită etc.

De fapt, tracii sînt prezenți relativ timpuriu în arenele romane. Amintiți-vă prima dată de Cicero, ei apar ca luptători în arenă încă în timpul dictaturii Sylla; recrutați din rîndurile celor care au servit în armata regelui Mithridates, tracii se impun curînd, datorită priceperii și curajului lor.

După cum se știe, în amfiteatre nu se înfruntau gladiatori cu arme asemănătoare sau din aceeași categorie. De asemenea, pentru ca întrecerea să fie cît mai aprigă și mai necruțătoare, nu erau folosiți nicînd gladiatori de același neam.

Gladiatorul de origine tracă din piesa de la Zeicani este înarmat cu **sica**, arma „națională” a traco-dacilor, de forma unui colț uriaș de mistreț, deosebit de potrivită unor lovituri decisive executate de jos în sus și de spintecare. Pentru a-i apăra brațul drept, tracul reprezentat poartă, cum era regula, o apărătoare (**manica**), la care se mai adaugă **subliculum**, o piesă vestimentară înfășurată în jurul coapselor, susținută de un cordon.

Casca (**galea**) luptătorilor tracii putea avea forme destul de variate, începînd cu cele prevăzute cu vizor și pînă la calota simplă, din cazul de față.

Odată identificat personajul ca fiind un gladiator de seminție tracă — **foarte probabil un dac**, avînd în vedere aria geografică în care s-a descoperit — mai e de subliniat că dintre gladiatorii tracii și samniți erau de multe ori recrutați și instructori militari și luptători în oastea romană.

Existența stindardului presupune nu un singur ci mai mulți gladiatori, care s-au luat la întrecere cu semeni ai lor, de alte categorii și seminții, în arenele amfiteatrelor din Dacia.

Zîmbete din
cronic

— Conduc lei cu
patru la zero...

Zîmbete din cronic

Rubrică redactată cu concursul cititorilor

■ Degetul și mîna

Cînd îi primea în audiență pe înalții demnifari, Carol I nu le întindea toată mîna, ci un singur deget. Ofensa era vizibilă, dar sfetnicii se prefăceau a nu o lua în seamă. Singurul care evita această jignire era P.P. Carp; acesta, în audiențele în grup, stătea retras, ca și cum n-ar fi meritat favoarea ca regele să-i întindă degetul. În iulie 1900, însă, Carp fiind desemnat președinte al Consiliului de Miniștri, n-a mai putut evita gestul suveranului. În momentul în care Carol i-a dat degetul, primul ministru s-a prefăcut că nu observă și a continuat să cotoacă prin servietă, ca și cum ar fi căutat niscaiva acte...

Livid de furie, Carol l-a întrebat pe Carp:

— Dacă dumneata ai fi rege și întinzînd mîna unui curtean acesta nu ți-ar răspunde, ce ai face?

Carp a răspuns:

— Dacă i-aș fi întins un singur deget mi-aș fi cerut scuze, pentru că primul sfetnic al regelui reprezintă țara, și țara trebuie respectată...

I. CONSTANTINESCU,
București

■ Întrebare

Cato cel Bătrîn (234-149 î.e.n.), scriitor și om de stat roman, autor al primei opere istorice scrisă în limba latină și al unui tratat de agricultură, era renumit pentru severitatea, dar și pentru modestia sa. Într-o zi, s-a

întîlnit în for cu un prieten care l-a întrebat:

— Cum este posibil ca un bărbat atît de ilustru ca tine să nu aibă o statuie, în timp ce atîtea mediocrități au?

— Prefer ca romanii să se întrebe de ce nu am statuie decît să-și pună întrebarea de ce am, a răspuns Cato.

Iulian

MANAȘ-ZILBERMAN,
Iași

■ Mumia

Pierre Augereau (1757-1816), mareșal al Franței în vremea lui Napoleon I, era un strălucit comandant de oști, dar complet ignorant în chestiunile de cultură generală. Aflînd că unul din aghiotanții săi urmează să meargă în Egipt, i-a cerut să-i aducă de acolo o mumie. Peste un an ofițerul s-a întors cu un sarcofag, pe care l-a prezentat mareșalului. Augereau l-a privit cu atenție și, după cîteva clipe, i-a reproșat aghiotantului:

— Bine, dar mi-ai adus una moartă!

Teodor ȘEICEANU,
Blaj

■ Erudiție

Duval, bibliotecarul regelui francez Francisc I (1515-1547) era cunoscut pentru erudiția sa. Dar într-o zi, un oarecare i-a pus o întrebare la care Duval n-a putut să răspundă.

— Dar regele te plătește ca să știi!

— Nu, i-a răspuns bibliotecarul. Regele mă plătește pentru ceea ce știu. Dacă ar trebui să mă plătească pentru tot ceea ce

nu știu, nu i-ar ajunge toate comorile Franței!

F. MITU,
București

■ Din Parlamentul de altădată

Un subsecretar de Stat spunea despre deputatul Y., medic reputat:

— Îmi place doctorul, că-i om vesel. Ia viața în glumă!

— Da, viața altora, repică un deputat...

★

Un ziarist semnase un articol în care se găsea și expresia „vid dureros”.

— Vid dureros? Nu înțeleg, îi spuse un deputat. Cum poate fi dureros un vid?

— Poate. De pildă, pe dumneata nu te-a durut niciodată capul?

★

Un amator de farse a plăsmuit un proiect de lege pentru acordarea unei pensii naționale de 30 000 lei lunar văduvei Eroului Necunoscut și l-a oferit spre semnare deputaților. În prima zi s-au obținut 48 iscălituri, dintre care multe „cu felicitări pentru inițiativa luată”.

Rîsul unora și conșternea celorlalți au durat trei zile. O parte din semnături n-au mai dat pe la Camera multă vreme. Diurna, însă, și-au încasat-o regulat.

★

Se ținea o întrunire în sala „Frascatti”. Pe trotuar, afară, se aflau cîteva țărani.

— Cu cine sînteți voi? Oamenii nu prea pricepeau.

— Sînteți cu liberalii?

— Nu! zise unul.

— Cu național-țărăniștii?

— Nu!

— Aha! poate cu agrarieni?

— Ferească Dumnezeu!

— Am înțeles: cu averscanii!

— Nu, domnule, noi sîntem cu... ziua!

I. CRAIU,
București

**DIN ISTORIA
CIVILIZATIILOR:
INSULA PASTELUI**

CHIPURI CIOPLITE PE UN MONSTRUOS MASIV DE PIATRĂ

● Cine a ridicat coloșii cu ochi mari și goi? ● Războiul care răstoarnă statuile ● De ce tac „tablitele vorbitoare“ ?

M. MIRCEA

Într-o zi de aprilie a anului 1722, navigând printre arhipelagurile mărilor din sud, căpitanul vasului olandez ARENA zări o insulă neagră-cenușie, dominată de vulcani înalți, pe care n-o mai remarcase până atunci. Judecând după așezarea acestui petec de pământ trist și sumbru, la 3000 km depărtare de coasta Americii de Sud, căpitanul Roggeveen crezu că dăduse peste așa-zisa „Țară a lui Davis“, o insulă pe care piratul Davis o descoperise în 1687 și o botezase cu numele său.

Roggeveen trimise șalupele să aducă apă potabilă și provizii proaspete de pe insulă. În timp ce marinarii săi încercau să se facă înțeleși de indigeni, căpitanul surprinse prin lunetă un spectacol nespus de ciudat, cum nu-i mai fusese dat să vadă în nici o insulă a Polineziei sau a Melaneziei, cu toată îndelungata sa experiență de navigator pe aceste țărmuri: pe platforme înalte, asemenea temelțiilor unor temple sau palate, se ridicau statui enorme, ce păreau a avea pe cap pălării de piatră de o formă hazlie. Așezate cu spatele spre mare, ele priveau în direcția unui masiv vulcanic dezgolit de verdeață, al cărui crater stins era înconjurat de nori.

Căpitanul Roggeveen notă în jurnalul său de bord: „Aceste figuri de piatră ne-au umplut de mirare, căci nu pricepeam cum au putut fi ridicate de oameni fără ajutorul unor pirghii și fringhii solide“. El își dădu seama că are de-a face cu o insulă neexplorată până atunci. Descoperită într-o zi de Paști, ea primi numele de Insula Paștelui.

Aceste personaje ciudate

În jurnalul de călătorie al navigatorului Cook, care a debarcat în Insula Paștelui cu mai bine de o jumătate de secol după Roggeveen, găsim o descriere a monstroaselor sculpturi (caracterizarea îi aparține), care confirmă aprecierea înaintașului său olandez. Și Cook a fost surprins de aspectul sălbatic, ursuz, al statuielor rudimentar cioplite din tuf vulcanic sau bazalt, fără brațe, fără picioare, toate avînd pe cap aceeași „cască“ bizară, tăiată dintr-o altă rocă decît statuia însăși.

Europeenii din secolul XVIII, încă incapabili să pătrundă frumusețea și semnificația artei exotice, n-au putut simți decît curiozitate sau tulburare în fața acestor coloși grotesți, totodată comici și înspăimîntători, cu fețele prelungi și teșite, cu orbitele adînc infundate, cu nasul lung și drept, cu gura strînsă într-o expresie de dispreț.

Printre membrii echipajelor lui Roggeveen, Cook, La Pérouse sau al altor navigatori ce s-au oprit pe această insuliță sălbatică pînă la sfîrșitul sec. XIX, nu s-a aflat nici un cunoscător al vechilor civilizații. Debarcînd într-o bună zi pe țărmul ei, în calitate de ofițer de marină, scriitorul francez Pierre Loti a fost adînc impresionat de originalitatea acestor figuri gigantice, urcate, nu se știe cum, pe soclurile lor ciclopice și care de secole, poate chiar de milenii, contemplau spațiul infinit, cu ochii lor mari și goi, pătrunși de o măreție tragică.

Cu ajutorul marinarilor săi, Pierre Loti a dezgropat unul din giganții de piatră și l-a transportat pe puntea vasului. Operația a fost anevoioasă, căci în Insula Paștelui lemnul lipsește aproape cu desăvîrșire; copacii care răzbesc pe alocuri seamănă mai degrabă cu niște arbuști. De aceea, pascuanii folosesc trunchiurile, scindurile, birnele pe care marea le azvîrle la țărm. Pierre Loti și oamenii

săi au reușit totuși să deplaseze pînă la vapor un cap enorm, cîntărind peste 1 200 kg, care se află astăzi la Musée de l'Homme din Paris.

Cum a fost posibil ca o populație atît de primitivă, dispunînd de simple unelte de piatră, să extragă din stîncă blocuri enorme, să le cioplească atît cît să capete o formă umană și să le așeze apoi pe platforme de piatră, numite de indigeni **aku**?

Greutatea medie a statuiilor așezate pe **aku**-urile de pe coasta vestică este de 5 pînă la 6 tone; cele înșirate semeț pe craterul vulcanului cîntăresc de 4-5 ori mai mult, avînd o înălțime de 3 pînă la 6 metri. Statuia numită **Paro**, răsturnată pe **aku**-ul „To Pito te Kura”, este una din cele mai voluminoase din insulă. Ea are 10 metri înălțime, o circumferință de peste 7 metri și o greutate de 20 tone; numai conciul care îi acoperă capul cioplit, ca de obicei, dintr-o altă rocă decît cea a statuii, are o înălțime de 2 metri.

Aceste conciuri i-au amuzat întotdeauna pe navigatorii care le-au văzut, pentru că dau un aspect comic și aproape ridicol acestor figuri atît de impunătoare, de impresionante și totodată înfricoșătoare. Ele sînt extrase din craterul vulcanului Panupau, dintr-o rocă cu nuanțe albe și roșietice, apreciate de pascuani. Și azi se mai găsesc în interiorul craterului 23 asemenea „pălării” cilindrice, ne terminate.

Cioplitorii nu s-au temut să atace lucrări gigantice. În cariera din craterul vulcanului există încă un colos lung de 15 metri, așezat într-un fel de criptă, de unde n-a mai ajuns să fie scos înaintea misteriosului eveniment care a pus dintr-o dată capăt activității cioplitorilor în piatră.

Alfred Métraux a descris foarte sugestiv impresia produsă de mulțimea formelor uriașe, sumbre și tăcute din insula pierdută în mijlocul Oceanului Pacific:

„În timpul celor trei săptămîni cît am trăit în mijlocul acestor statui, le-am privit la lumina soarelui, pe clar de lună și în toiul nopților bîntuite de furtună. De fiecare dată am resimțit aceeași senzație de stinghereală, ca și în prima zi. Nu te apasă atît dimensiunile lor, cît starea de nedumerire pe care ți-o inspiră. Dacă ar fi fost așezate într-o anume ordine, ai fi putut mai lesne pătrunde intenția și gîndul celor dispăruți, dar ești derutat de dezordinea aproape umană și caracterul agitat al acestei adunări de giganți, cu nasul lung și ceața plată. Toate statuile au fost cioplite după un model unic, dar răspîndirea lor întîmplătoare le conferă o anumită individualitate. Unele par antrenate într-o discuție amicală; cele ce stau izolate capătă, din acest motiv, un aer disprețuitor și rău-

tăcios; în fine, cele aplecate inspiră milă. Toate aceste personaje au avut un nume, pe care o parte din ele și l-au păstrat pînă la ora actuală”.

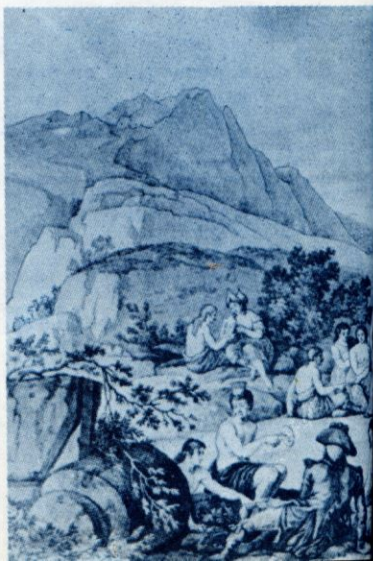
Enigme și ipoteze

Contrar unor teorii îndrăznețe, care situează „civilizația statuiilor” cu multe milenii în urmă, se pare că ea nu a existat mai devreme de sec. XII. Cert este că în această epocă a avut loc un mare val de emigrări ale polinezienilor din Insulele Societății și Marchize către Noua Zeelandă, Hawaii și Insulele Gambier. Cei care porneau în căutarea pămînturilor îndepărtate, pe pirogile lor atît de ușoare și fragile în aparență, dar rezistînd de minune pe mare, erau niște exilați, obligați să-și părăsească insula natală, ca urmare a unor conflicte de familie, frecvente în societatea polineziană.

În ziua de azi, printre locuitorii insulei sînt puțini cei care mai cunosc vechile tradiții, miturile religioase și străvechile cronici ale neamului. Dacă am pune temei pe spusele lor, insula ar fi fost civilizată de către acești polinezieni, veniți cu ambarcațiile lor și conduși de un personaj pe jumătate real, pe jumătate mit, numit **Hotu-Matua**.

Nu se cunoaște însă cauza care l-a determinat pe **Hotu-Matua** să plece din patria sa într-o îndelungată și anevoioasă călătorie pe mare spre Insula Paștelui,

La Pérouse și marinarii lui în Insula Paștelui (într-o reconstituire puțin cam idilică): curiozitate reciprocă

după cum nu se știe nici dacă insula era locuită în acea perioadă, și, în acest caz, cărei rase aparțineau locuitorii ei. Imensele statui se aflau oare pe locul lor în momentul debarcării noilor veniți? E puțin probabil. După cum vechimea de mai multe milenii care se atribuie statuiilor și care nu poate fi verificată cu metoda C-14* (întrucât ea se aplică numai materiilor organice — oseminte, țesături, lemn) pare exagerată.

Tradițiile pascuane îi atribuie lui Hotu-Matua instituirea cultului dedicat strămoșilor, respectiv construirea mausoleelor și cioplirea statuiilor, ca și a cultului pentru statuetele de lemn, denumite în limba băștinașilor *mosi kavakava*, reprezentând bărbați uscățivi, cu fețe batjocoritoare și răutăcioase, cu o bărbuță ascuțită și care intruchipează duhurile celor morți.

Se pretinde, de asemenea, că Hotu-Matua a fost cel ce i-a învățat pe supușii săi o „formulă magică”, cu ajutorul căreia — credeau ei — în statuile gigantice de piatră putea fi închis un puternic fluid de electricitate, capabil să influențeze anumite persoane și obiecte, și care în limba polineziană se cheamă *mana*. Astfel, *mana* străbunilor continua să acționeze, prin intermediul statuiilor în care sălășluia, asupra familiei și a tribului. Acesta este motivul pentru care în timpul războaielor interne ce pustiau Insula Paștelui, una din primele acțiuni ale învingătorilor era răsturnarea statuiilor așezate pe mormintele celor învinși. Iată

* Vezi Magazin Istoric, nr. 5/1972.

de ce vedem atâtea statui culcate la pământ; intemperiiile și mișcările tectonice n-ar fi reușit să le doboare dacă n-ar fi intervenit furia oamenilor.

Legenda ne spune că Hotu-Matua și-a numit noul regat **To Pito te Henus** („Bucuriile Pământului”) și a lăsat poporului

Ce semnificație aveau aceste ciudate și înspăimântătoare statuete, cioplite din lemnul arborilor de coastă de oceanului?

său legi care să consolideze o civilizație înfloritoare. Și tot din legendă aflăm că Hotu-Matua a împărțit insula între copiii săi, fiecare din ei devenind strămoșul unui trib. După ce a făcut această împărțea, Hotu-Matua s-a îndreptat către vulcanul Rano-Kao, s-a urcat pînă în virful craterului și s-a așezat pe stîncile în fața cărora se afla, la vest, patria sa. Apoi a invocat patru zei din ținutul său de băștină după care, întorcîndu-se către fiii săi, Hotu-Matua a spus: „Duceți-mă”. L-au dus în casa lui, unde și-a dat sufletul. Corpul a fost îngropat într-un *aku* la Akahanga.

Între vendetta și o lungă sărbătoare

Pe suprafața Insulei Paștelui au fost înregistrate peste 300 statui, cele mai multe provenind din cariera de la Rano-raraku. În plus, vreo 100 statui au fost

găsite, neterminate în cariera de piatră sau în apropierea ei.

Sculpturile sînt răspîndite pe insulă într-un mod de-a dreptul derutant. Cele mai multe încercuiesc **aku**-urile, fapt care le asociază cultului morților; unele se află, așa cum s-a mai spus, cocoțate pe craterul vulcanului, în timp ce altele se găsesc, inexplicabil, departe de orice mormînt, adunate în grup sau solitare. Ai impresia unei cete de drumeți porniți laolaltă, din care unii, pentru un motiv oarecare, s-au oprit în timpul mersului.

Toate acestea lasă impresia că, într-un anumit moment, munca de cioplire a statuiilor a fost, brusc, întreruptă. Din ce cauză? Este imposibil de știut, așa cum nu se poate ști nici perioada în care a survenit acest straniu eveniment.

În anul 1915, un pascuan își amintea că văzuse cum a fost răsturnată statuia numită Paro, ca urmare a unei „vendetta” familiale: o femeie din familia Tupahotu fiind omorîtă și mîncată de cei din familia Tuu, fiul victimei a închis într-o peșteră și a asasinat 30 persoane din clanul Tuu, apoi, împreună cu rudele și prietenii săi, a legat frînghii de gîtul statuii așezate pe **aku**-ul dușmanilor și a dat-o jos.

Mult mai păgubitoare însă pentru aspectul marelui peisajului oferit de sculpturi a fost dislocarea lor masivă numită de băștinași „războiul răsturnării statuiilor”. Acest eveniment trebuie să fi avut loc în primii ani ai sec. XIX. Dacă navigatorii din secolul precedent au fost impresionați de numărul mare de statui așezate în picioare, mai tirziu numărul acestora a scăzut simțitor, căci navigatorii La Pérouse și Forster au notat că multe dintre ele erau răsturnate, iar mormintele degradate. În 1866, la sosirea misionarilor, pe unele **aku**-uri nu mai existau sculpturile care cu 30 ani în urmă, în 1837, fuseseră văzute pe locul lor.

În ceea ce privește vîrsta gigantilor sculptați, pare verosimilă afirmația vechilor cronici pascuane, după care acest ritual funerar ar fi fost adus de Hotu-Matua din ținutul de unde venea. Dar în nici o insulă polineziană sau melaneziană nu se întîlnesc statui de dimensiuni atît de mari și nici asemănătoare ca stil: impresionant și tulburător este tocmai caracterul unic, profund enigmatic al civilizației pascuane, care exercită o puternică fascinație asupra celor care se apropie de ea.

Cum putem preciza epoca în care a trăit Hotu-Matua? Nu există nici un document istoric care să conțină vreo indicație. Există, în schimb, o listă a regilor care au domnit în insulă, începînd cu Hotu-Matua și sfîrșind cu cel botezat de către misionari Gregorio, mort în 1866. Ea cuprinde 25-30 nume; dacă

socotim în medie că fiecare domnie a durat 25 ani, rezultatul nu ne duce mai departe de sec. XII, pe care trebuie să-l socotim, în lipsa altor date precise, ca dată probabilă a sosirii lui Hotu-Matua.

Savanții și marinarii care au participat la transportarea giganticeilor statui spre navele ce urmau să le aducă în Europa, la Musée de l'Homme din Paris sau la British Museum din Londra, și-au putut face, prin proprie experiență, o idee despre dificultățile întîmpinate de indigeni. Cum au reușit aceștia să le tirească de la carierele de piatră, de unde fuseseră desprinse și cioplite, pînă la destinația lor definitivă, acele platforme ce domină marea? Ce mijloace a putut să folosească populația unei insule în care, am văzut, nu există alt material lemnos decît cel adus de valuri?

Judecînd după firea veselă, plină de viață și amatoare de petreceri a poporului polinezian, se presupune că munca anevoioasă, legată de ridicarea statuiilor, era privită ca o sărbătoare, la care luau parte cu toții, inclusiv — probabil — femeile și copiii. Procesiunea înainta foarte lent, se făceau opriri dese, se petrecea. S-a calculat că în felul acesta treceau adesea mai multe luni, uneori chiar mai mulți ani, pînă o statuie să fie așezată pe **aku**-ul său.

Poate că această activitate a fost rezervată unei corporații de artiști, cu un anumit caracter sacerdotal, compusă, se pare, dintr-un număr restrîns de membri. Poate că această castă religioasă a dispărut subit, în urma epidemiilor de tuberculoză și variolă care au depopulat insula. Așa s-ar explica de ce în cariera de la Rano-raraku și în împrejurimi, pe traseele ce urmau să le parcurgă coloșii pentru a ajunge la soclurile cărora le erau destinate, se găsesc statui în diferite stadii de finisare, de la blocuri abia desprinse de stîncă, pînă la sculpturi aproape terminate, dar abandonate în momentul în care le mai lipseau doar cîteva zile de lucru pentru a fi perfecte.

Indescifrabile „rongo-rongo“

Din multe enigme cu care se poate mîndri Insula Paștelui, cea a „tăblițelor vorbitoare”, denumite în limbajul insulei „rongo-rongo”, apare și mai indescifrabilă; ea n-a fost și nici nu pare să poată fi rezolvată vreodată.

Prima din aceste tăblițe, cunoscută europenilor — în total nu există decît 21 — a ajuns în mîinile episcopului Jausen, protector al indigenilor, în următoarea împrejurare: dorind să ofere prelatului un dar care să le exprime recunoștința pentru devotamentul arătat față de ei,

(Continuare în p. 62)

UN HOHENZOLLERN MARE LATIFUNDIAR ÎN TRANSILVANIA

EGON DÖRNER

E cunoscut că primul vlăstar al casei de Hohenzollern ajuns pe teritoriul țării noastre a fost principele Carol, din ramura de Slegmaringen, devenit domnitor, apoi rege al României. Prea puțin se știe însă că, aproape 400 ani mai devreme, un alt Hohenzollern, de data aceasta din ramura de Brandenburg, a reușit și el să se îmbogățească rapid pe meleagurile noastre, ca unul dintre cei mai mari latifundiați ai Transilvaniei medievale. Cine a fost acest personaj, a cărui bruscă ascensiune și îmbogățire a fost dată tot atât de repede uitării, pierzându-se prin vrafurile vechilor documente și amintit doar în puține studii de strictă specialitate?

După perioada de întărire a puterii statale, ca urmare a strălucitelor victorii de arme reputate de Iancu de Hunedoara asupra turcilor, și a consolidării puterii regale sub domnia lui Matei Corvin, situația din Transilvania și Ungaria se caracteriza printr-o anarhie feudală. Noul rege, Vladislav II (1490-1516), din dinastia poloneză a Jagellonilor, dușmănit de o mare parte a nobilimii maghiare, nu reușea să pună capăt luptelor interne între grupările nobiliare și prădăciunilor reciproce dintre feudali. Pentru a-și întări subredul tron, Vladislav căuta sprijin la împăratul german, înconjurându-se cu mari feudali germani.

În aceste împrejurări, își face apariția, la începutul secolului XVI, la curtea regală din Buda tânărul Georg de Hohenzollern,

marchiz de Brandenburg. Născut în 1484, Georg era al doilea din cei 9 copii ai principelui elector Achilles Albrecht de Hohenzollern, și nepot de soră al regelui Vladislav Jagello al Ungariei. În baza acestei înruderii, regele și-a dat toată osteneala să-i procure o avere considerabilă și să-i asigure o poziție respectabilă, pentru a-l întrebuița ca aliat împotriva partidei nobiliare opoziționiste. De aceea, a mijlocit căsătoria nepotului său cu Beatrice de Frangepan, văduva lui Ioan Corvin, care, ca fiu nelegitim al regelui Matei, moștenise imensele domenii ale Huniazilor, acumulate pe vremea iluștrilor săi înaintași: latifundiile din Transilvania (în comitatele Hunedoara, Arad, Zărand) și Ungaria.

Zorită de rege, Beatrice a acceptat, în cele din urmă, să se căsătorească cu mar-

chizul Georg de Hohenzollern (1509), cu condiția ca acesta să nu înstrăineze nimic din bunurile Corvinezilor. Dar nu mult timp după fastuoasa nuntă, marchizul și-a călcat jurământul: lacom de bani și putere, a cerut căpitanilor cetății Lipova și Soimoș, de pe domeniul arădean, să-i jure **numai lui** credință și supunere. Documentele vremii relatează că Beatrice, încercînd să-i ceară socoteală, a fost bătută crunt, murind peste numai câteva luni.

Imediat, Georg de Hohenzollern s-a grăbit să-și asigure imensa avere a soției. Cu sprijinul unchiului său, regele Vladislav, care nu dorea ca fostele domenii ale Huniazilor să încapă în mina vreunui mare nobil maghiar, marchizul a fost investit, prin diplome de donație, ca stăpîn al marelui domeniu

din comitatul Hunedoara, cu latifundiile din Arad și Zărand (cetăți și 232 comune) și alte bunuri din comitatele Timiș, Cenad și Slovenia.

Pentru a scoate profituri cât mai mari din imensele sale moșii, Georg de Hohenzollern a adus castelani, administratori și funcționari din Germania. Tărânamea iobagă, nevoită să presteze dările, robotele și alte obligații feudale obișnuite, a trebuit să îndure și abuzurile noilor slujbași străini, care, la rîndul lor, au găsit aici un teren prielnic pentru a se îmbogăți. Nu e de mirare că, în 1514, războiul țărănesc de sub conducerea lui Gheorghe Doja a găsit susținători deosebit de dirji pe latifundiile marchizului, care se întindeau de-a lungul Mureșului Inferior. Numeroase acte ale vremii — jalbe ale iobagilor, relatări ale martorilor oculari, interogatorii și scrisori de justificare — descriu fărădelegile comise de oamenii marchizului.

În timpul reprimării revoltei, oștile voievodului Transilvaniei, Ioan Zápolya, au ocupat câteva cetăți de pe domeniile marchizului. Din nou, mai mulți mari nobili maghiari și mai ales Ioan Zápolya, care, în taină, rivnea tronul Ungariei, l-au atacat violent pe Georg de Hohenzollern, învinuindu-l de a fi neglijat întărirea și aprovizionarea cetăților căzute temporar în mîna țărănilor răsculați. Marchizul a căutat sprijin la împăratul Maximilian I de Habsburg, care l-a scos din încurcă-

tură, nu însă fără a-l obliga să vîndă cetățile respective palatinului Ungariei, Emeric de Peren.

gioase. Semeț și avid de putere, a declarat chiar față de Carol Quintul că mai degrabă și-ar pierde

Georg de Hohenzollern, marchiz de Brandenburg, pe vremea cînd era mare latifundiar în Transilvania

Ducînd o viață de risipă și desfrîu, marchizul și-a pierdut, rînd pe rînd, toate posesiunile din Transilvania. După înfringerea dezastruoasă de la Mohacs (1526), s-a întors în Germania, ca principe de Bavaria, Anhalt, Bayreuth și Nürnberg. Trecut în 1524 la protestantism, s-a aruncat în vîltoarea luptelor reli-

capul, decît să-și renege noua sa credință. La care, împăratul a încercat să-l domolească în germana sa greoaie: Mai bine principe — nu jos cap!

Primul Hohenzollern, proprietar temporar de mari domenii pe teritoriul țării noastre, a murit în 1543, în vîrstă de 59 ani.

Ciștișătorii celui de-al doilea concurs din 1973

Pentru cel de-al doilea concurs al revistei noastre, s-au primit la redacție 8 396 scrisori, unele provenind, ca și la concursul trecut, din străinătate. 6 980 cititori au dat răspunsuri exacte la cele șase întrebări.

După tragerea la sorți s-a stabilit următoarea listă a premiatilor, printre care se numără muncitori și țărani cooperatori, medici și profesori, elevi și studenți, ingineri și maeștri, funcționari și gospodine etc. etc.

Iată acum răspunsurile exacte la întrebările puse: 1) Al.I. Cuza; 2) N. Bălcescu; 3) Unirea Țării Românești cu Moldova; 4) Adunarea de la Blaj; 5) Revista Revoluției Socială; 6) D. Iancu (Aram Iancu, pe care G. Barișiu l-a menționat sub o formă curentă în secolul trecut, respectiv „Domnul Iancu”).

PREMIUL I

Un aparat de radio „Albatros” (portativ)

1. BOSTAN DORU — Piatra Neamț

PREMIUL II

Un aparat de radio „Aida”

1. BEMBE ELIȚA — Arad

PREMIUL III

Cite un aparat de fotografiat „Smena”

1. TOADER TIBERIU — Cluj
2. WANTUCH IOAN — Sibiu
3. CĂLIN IOAN — Deva
4. DINCĂ ELENA — București

PREMIUL IV

Cite un glob terestru iluminat electric

1. BEZERIAN MARIA — București
2. CUNICEL DORA — Timișoara
3. TUDOR MITICA — Craiova
4. MANOLICĂ MIHAI — Iași
5. STĂNESCU ADRIAN — Ploiești
6. PURNICĂ ION — București
7. KOVAČS ATILA — Oena-Mureș, jud. Alba
8. COSTEA ALION — Tîlcești, jud. Vrancea
9. BĂDĂLAU MARIAN — Ploiești
10. ȘOFIAN GHEORGHE — Hunedoara

PREMIUL V

Cite o șervietă

1. COJOCARU DAN — București
2. APOSTOLIDES ELENA — Bacău
3. SANDIC CĂTALIN — București
4. SIMION IRINA — Timișoara
5. CARGOL DUMITRU — Craiova
6. MARIN GEORGHE — București
7. BORZE IOAN — Mădăras, jud. Bihor
8. BALINT CAROL — Brașov
9. OSLOBEANU CĂTALIN — București
10. CĂLIN VOICU — Rimnicu-Vilcea
11. LEOPA GABRIELA — Brașov
12. RACHIERU PETRE — Bacău
13. NEDIU VASILE — Tulcea
14. IACOBESCU ION — București
15. CIOLAN CONSTANTIN — Slatina, jud. Olt
16. STAN IOAN — Tecuci, jud. Galați
17. FARMAZAN NĂSTASE — București
18. BURULIANĂ SMARANDA — Buzău
19. GHIGORE VIRGIL — Râstoaia, jud. Vrancea
20. ȘIRBU MARCELA — Polana Mare, jud. Dolj

PREMIUL VI

Cite un abonament pe 12 luni la Magazin istoric

1. POP VASILE — Band, jud. Mureș
2. BOBE ION — Timișoara
3. BĂNOV GHEORGHE — Pleven, R.P. BULGARIA
4. MANOLE GHEORGHE — București
5. BALACI IOSIF — Timișoara
6. GÎRLEANU VALERIA — Sibiu

7. POP IONEL — Cleșnița, jud. Maramureș
8. CISMARU SPIRU — București
9. NICOLAE NISTOR — Bazna, jud. Sibiu
10. BERCEA ALEXANDRU — Tg. Bujor, jud. Galați
11. BĂJENESCU T. — Windisch, ELVEȚIA
12. RĂDUCANU ALEXANDRU — București
13. PAVEL EUGENIA — Bacău
14. IONESCU IONEL — Brăila
15. IONESCU ION — București
16. MARINESCU ELENA — Pitești
17. IONIȚĂ MARIN — Ploiești
18. IANCU EUGENIA — Icușești, jud. Neamț
19. CRUTU ELENA — Sudiți, jud. Iași
20. CUCOLOȘ ADRIANA — București

PREMIUL VII

Cite un abonament pe 6 luni

1. ENACHE ADRIAN — Iași
2. STROEȘTEANU ION — Brașov
3. CRISTESCU MARIA — Roata de Jos, jud. Ilfov
4. VARGA CĂLIN — București
5. SOVEJA ELENA — Sovata-Băi, jud. Mureș
6. JIPESCU ION — Hunedoara
7. PETCU CONSTANTIN — Medias
8. GOLCIU EMIL — Sibiu
9. PANAFESCU MIRCEA — București
10. RADU DANIELA — Birlad
11. COSMOVICI MIHAI — Făgăraș, jud. Brașov
12. CIUBOTARIU VASILE — Constanța
13. PANĂ ZAHARIA — București
14. BARBU ION — Urziceni, jud. Ilfov
15. MANTU VASILE — Brașov
16. CECĂLĂCEAN EMIL — Tîrgu-Mureș
17. TĂNASE MARIN — București
18. BECHERU DUMITRU — Brașov
19. DIMCEA ION — Reșița
20. OBREJA ALEXANDRU — București
21. GRUȚA PETRE — Arad
22. PARASCHIV ALEXANDRU — Călărași, jud. Iași
23. FETCAȘ GRIGORE — Satu Mare
24. CRULEA PETRU — Timișoara
25. FLĂDĂRE NICOLAE — București
26. OLTEANU GHEORGHE — Hirsova, jud. Constanța
27. DOBRIN AURELIA — București
28. CROITORU NICOLAE — București
29. BARAN ION — Stefănești, jud. Argeș
30. DORAȘ VALERIA — Brăila

—NOTĂ—

Premiile în obiecte ale ciștișătorilor din Capitală pot fi ridicate de la redacție (București, intrarea Ministerului nr. 2 et. IV) între 15 octombrie - 1 noiembrie, orele 9-13.

Premiile în obiecte ale ciștișătorilor din provincie vor fi ridicate în același mod; celor care nu vor putea face deplasarea, le vor fi expediate pe adresele indicate. Abonamentele vor fi efectuate de redacție pe adresele indicate de concurenți, cu începerea de la 1 ianuarie 1974. Următorul concurs va avea loc în decembrie a.c. Păstrăți-vă, asadar, numerele 9, 10, 11 și 12 din Magazin istoric.

Barieră strategică și drum comercial

ROMANII LA DUNĂRE

Prof. univ. dr. doc. D. TUDOR

● Poduri de vase și baze navale ● Împăratul Traian la crima vasului amiral ● Vinuri, sticlărie și bijuterii pe drumuri fără pulbere ● Pe Dunăre și pe Mureș

De la izvoarele-l modeste din Munții Pădurea Neagră și pînă în bălțile stufoasei Delte de la vărsarea în Marea Neagră, Dunărea străbate de milenii inima continentului nostru, pe o lungime de 2 850 km. Începuturile navigației pe acest fluviu se pierd în negura trecutului. Pe vremea lui Alexandru Macedon, localnicii din „Cîmpia getică” și de pe tot cursul fluviului se foloseau de monoxile (bărci scobite într-un singur trunchi de copac). Este probabil că în veacul IV î.e.n., cînd pe Valea Dunării Inferioare au început migrațiile triburilor celtice, acestea s-au folosit de aceleași mijloace primitive de plutire. Primii care au pătruns pe fluviu cu ajutorul corăbiilor comerciale au fost grecii, care navigau dinspre Pontul Euxin, aducînd mărfuri alese (vinuri, untelelemn, textile, obiecte de metal etc.) pentru aristocrația tribală geto-dacică de pe malul stîng al Dunării. Arheologic, se constată că navigatorii greci au înaintat pînă sub pragul stîncilor de la Porțile de Fier, pe care nu le-au putut străbate.

Un secol de muncă la Porțile de Fier

Meritul de a fi rupt zăgazul stîncos din acest loc și de a fi făcut din Dunăre un drum continuu, de la izvoare pînă la vărsare, a revenit romanilor. Spre cursul fluviului, cuceritorii au venit din două direcții. Supunînd stătuțelele traco-ilirice din Balcani, romanii au atins cursul inferior al Dunării la sfîrșitul sec. I î.e.n., întemeind provincia Moesia, extinsă, în anul 46 pînă la Marea Neagră. Cam în același timp, străbătînd văile nordice ale Alpilor, legiunile romane au ajuns pe malurile cursului mijlociu al fluviului, organizînd acolo provinciile Noricum și Pannonia (Austria și Ungaria de azi). Atît acolo, cît și în sectorul inferior, cuceritorii au lansat la apă numeroase corăbii de război, constituînd astfel două mari flote militare: a Panoniei și a Moesiei. Dar o colaborare între aceste flote era imposibilă, din cauza barajului natural de la Porțile de Fier. Spre a deschide accesul corăbiilor, era necesar un drum tăiat în stîncă. Pentru realizarea lui, s-a depus o muncă uriașă, timp de aproape un secol: lucrările de la Cazane au început în vremea împăratului Tiberius (14-37) și s-au terminat sub Traian (98-117). Despre această acțiune, ne informează o inscripție recent descoperită pe malul iugoslav,

lîngă satul Carataș. În textul ei se spune că în anul 101, prin grija lui Traian, „din cauza pericolului cataractelor, fiind abătut fluviul, a fost asigurată navigația Dunării”. Lucrarea a fost, probabil, tot o operă a lui Apollodor din Damasc, constructorul faimosului pod de la Drobeta-Turnu Severin. Pentru trecerea lesnicioasă a corăbiilor, s-a săpat un canal lung de 3 200 m, larg de 57 m și mărginit de diguri laterale, de 14 m înălțime. Un asemenea canal putea permite, fără îndoială, circulația navelor romane, concomitent, în ambele sensuri.

La început, navigația romană pe Dunăre a avut drept scop numai transportul — în aval și în amonte — al soldaților și al materialelor de război. Deoarece populațiile danubiene (pannonice, tracice, geto-dacice etc.) nu dispuneau de vase militare, flota romană nu avea de înfruntat un inamic pe apa fluviului.

Primul comandament militar cunoscut a apărut la gurile Dunării sub împăratul Tiberius, fiind condus de un *praefectus orae maritimae* („prefect al țărmului mării”) și dispunînd de o flotă care pătrundea adînc pe cursul fluviului, ca să împiedice incursiunile barbare* ce se abăteau mai ales asupra Dobrogei.

* Termenul „barbar” era dat, în antichitate, populațiilor care nu vorbeau limba greacă sau latină (în context: populații neromanizate).

Și guvernatorul provinciei Moesia a fost dotat cu o flotă de război, care patrula în permanență pe fluviu, controla insulele și ostroavele, ducea ordine, transporta soldați, provizii și diferite materiale. Mai multe escadre au fost dislocate în porturile principale și în punctele amenințate de barbari, toate situate pe malul drept al Dunării. Astfel, pînă la cucerirea Daciei de către Traian, flota romană a Dunării de Jos avea importante porturi de război la Viminacium (Costolac, în Serbia), Ratiaria (Arcar, în Bulgaria), Oescus (Ghîghi, în Bulgaria), Sexaginta Prista (Russe), Durostorum (Silistra), Axioopolis (Cernavodă), Troesmis (Măcin) și Aegyssus (Tulcea). Flota cunoscuse o radicală reorganizare și creștere sub împărații din dinastia Flaviilor (69-96), cînd primise numele de **clăsis Flavia Moesia** („flota flavică a Moesiei”).

O altă importantă misiune a flotei a constatat în realizarea podurilor de vase, atunci cînd guvernatorii Moesiei organizau incursiuni în nordul Dunării. Corăbiile, ancorate în linie, erau fixate la proră și la pupă cu ajutorul unor piloni puternici de stejar, bătuți în albia Dunării. Deasupra lor se așternea apoi un pod de birne prinse cu piroane de puntea navelor. În jurul anului 62, guvernatorul Tiberius Plautius Silvanus Aelianus a trecut Dunărea cu însemnate forțe, ca să lovească pe sarmații și sciții ce amenințau frontiera romană și cetatea Chersonesus (lingă Sevastopol, în Crimeea). Din inițiativa acestui guvernator, au fost colonizați, la sud de Dunăre, o sută de mii de **transdanuvieni** cu familiile lor (daci, sarmați, bastarni etc.), transportați cu flota în Moesia ca să lucreze pămîntul și să plătească dări statului roman. Cu ocazia nefericitei sale expediții împotriva dacilor, din anul 87, Cornelius Fuscus a legat un asemenea pod de corăbii între satele Vadin (Bulgaria) și Orlea (lingă Corabia). Traian a construit

trei asemenea poduri de vase la Ledetrata, Dierna (Orșova) și gura Oltului (?), în vremea primei sale expediții în Dacia. Mai tîrziu, împăratul Valens a construit și el două poduri de corăbii pe care a trecut, mergînd împotriva goților, pe la Daphne (vărsarea Argeșului), în anul 367 și pe la Noviodunum, în anul 369.

Tot flotei militare a Moesiei i-a revenit sarcina de a distruge cetățile getice de lingă malul stîng al Dunării și de a alunga de acolo pe băștinași, creîndu-se în acest fel o zonă de siguranță pentru romani.

Odată cu transformarea Daciei în provincie a imperiului, escadrelle militare romane nu-și mai aveau rostul în sectorul de pe malul drept al Dunării (corespunzînd pe malul stîng cu porțiunea cuprinsă între Baziaș și gura Oltului), ele primind sarcina de a întări pe cele din răsărit, care păzeau fluviul pînă la vărsarea în mare. În același timp, s-au creat baze navale (**stationes**) pe malul stîng al Dunării — precum la gura Siretului (Barboși) — care aveau ca scop supravegherea atentă a mișcărilor populațiilor getodacice libere și pe ale sarmaților — iar cele din Dobrogea — Troesmis, Noviodunum și Aegyssus — au fost considerabil întărite. În toate aceste patru localități s-au descoperit cărămizi purtînd ștampila flotei flavice a Moesiei.

Porturile mai mici, neamenajate (**navaria**) erau pázite de mici detașamente. Un asemenea **navarium** se găsea la Sexaginta Prista, unde romanii strînseseră multe corăbii încărcate cu grîne pentru nevoile armatei.

Săpăturile arheologice efectuate pînă acum nu au reușit să descopere urmele construcțiilor portuare ridicate de ro-

mani. Numai la Drobeta s-a putut stabili că staționa în permanență o mică flotilă ce-și amenajase portul lângă capătul nordic al podului lui Traian (sec. II-III). Cheiul acestui port a dispărut și el, dar s-au păstrat zidurile de baraj, care porneau de la colțurile castrului roman și ajungeau pînă în apa Dunării, închizînd trecerea spre pod și port. Unul din aceste ziduri avea, la capătul lui, un turn rotund de apărare.

Corăbier de plăcere

În marina romană existau două tipuri principale de corăbii: vasele de război, cu o siluetă alungită, dotate cu pinze și cu 2-3 rînduri de vîsle (*naves longae* sau *lusoriae*) și vasele grele de transport, cu un pîntec larg pentru depozitarea mărfurilor (*naves onerariae*). Ele erau comandate de un căpitan ce purta numele de *trierarchus*, *nauarchus* sau *centurio*. Vasele de război se distingeau prin viteză și ușurința manevrei în timpul acțiunilor de pe mări și fluvii. În timpul imperiului, în marina de război s-a generalizat folosirea vasului cu două rînduri de vîsle, denumit **liburna** împrumutat de romani de la tribul de pirai dalmati numiți liburni.

În ruinele de la Noviodunum a fost descoperit, acum trei decenii, un altar de piatră închinat unor zei de către marinarii din centuria căpitanului Quintus Julius Heliodorus, care comanda corabia denumită **LIBURNA ARMATA**. Acest vas de război fusese detașat în flota dunăreană din marea bază navală de la Misenum (Italia) și venise pe Dunăre cu o misiune specială, probabil într-un moment cînd granițele Moesiei Inferioare erau serios amenințate de invaziile goților.

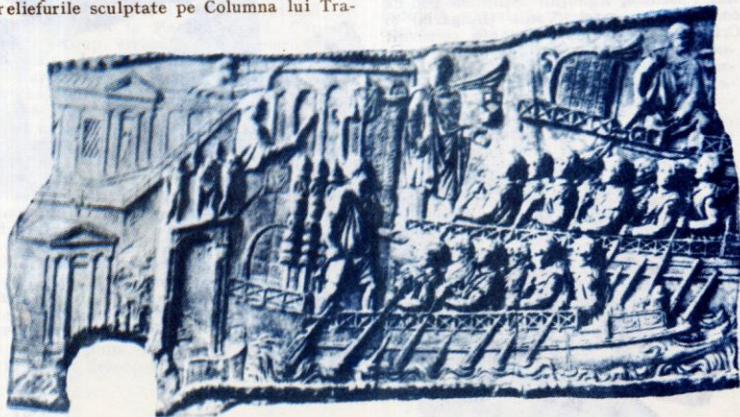
Liburnele romane ale flotei militare de pe Dunăre, însoțite de vase greoaie de transport, ne sînt cunoscute mai ales din reliefurile sculptate pe Columna lui Tra-

ian, deși acolo sînt redată schematic. Pentru construcția lor se prefera lemnul de stejar, bine uscat, impregnat în exterior cu ceară sau gudron vegetal. Pe punte, la proră, era o cabină destinată comandantului, apoi mici turnuri din birne, de după care mateloții aruncau proiectilele. Un pînten de fier montat în virful vasului avea menirea să străpungă carena navei adverse. Ancora, catargul, pinzele și cirma de direcție prezentau aceeași formă ca și la ambarcațiunile moderne nemecanizate.

Dintre numeroasele scene ale „filmului de război” de pe Columna de la Roma, ne rețin atenția două scene în care apar vase de luptă. Într-una îl vedem pe Traian îmbarcîndu-se în portul Ancona (Italia) pentru a porni spre Dacia, în anul 105. Vasul este o liburnă prevăzută la proră cu un pînten modelat în forma unui cap de monstru marin.

Mult mai interesantă este cealaltă scenă, desfășurată într-un port al Dunării, în timpul primului război cu dacii. Este momentul cînd dacii au năvălit peste fluviu, în Moesia Inferioară. Traian se afla în Banat cu grosul forțelor sale militare și, pentru a se face față acestei grave situații a strîns numeroase trupe, arme, cai și provizii, care au fost încărcate pe corăbii de război aflate la cheiul unui port dunărean, rămas pînă azi neidentificat (Lederata? Dierna? Drobeta?). După îmbarcare, împăratul însuși a luat loc la cirma vasului-amiral pentru a dirija acest convoi în aval. Se știe că, în timpul călătoriilor pe apă, Traian avea o deosebită plăcere să stea la cirma corăbiei principale. Vasele care transportau

Pe timp de noapte, Traian se îmbarcă, într-un port la Marea Adriatică (anul 105 e.n.)

„Geniul” plutășilor de la Apulum

trupe erau de tipul liburnelor, cu două rînduri de visle; bagajele și caii erau încărcate pe corăbii mai modeste, prevăzute cu o cîrmă și cu cel puțin cîte un rînd de visle pe fiecare flanc al corăbiei.

Marmură din Grecia și vin de pe Valea Rinului

Pe măsură ce stăpînirea romană se statornicea în teritoriile de pe malurile Dunării, drumul fără pulbere al fluviului a căpătat și o mare importanță ca arteră comercială. „Dunărea fiind bine păzită, corăbiile și bărcile negustorilor și armatorilor, care duceau în sus și în jos mulțime de grîne, mărfuri, lemne, vite, brînză, vin și toate celelalte produse ale agriculturii, meșteșugurilor și comerțului, localnice și de mai departe, umpleau apele marelui rîu și făceau să înflorească toate așezările romane și dacice de pe malurile lui” (Vasile Părvan).

Comparativ cu știrile pe care le posedăm în legătură cu activitatea flotei militare, cele privitoare la marina comercială sînt extrem de modeste. Singurul document epigrafic important este o inscripție onorifică descoperită la Axiopolis, pusă în cinstea împărătesei romane Iulia Domna (198-209), de către *nautae universi Danuvi* („corăbierii de pe toată Dunărea”). Din această sumară indicație

tragem concluzia că la Axiopolis se constituise o asociație (*collegium nautarum*) formată din negustorii care pluteau pe Dunăre cu vasele lor, din bazinul inferior al fluviului, pînă la Marea Neagră, transportînd mărfuri din toate provinciile romane.

Împărații romani au sprijinit totdeauna asemenea asociații negustorești, pentru faptul că ele aprovizionau armata și marile centre urbane, inclusiv Roma. În același timp, negustorii simțeau nevoia să se întovărășească, pentru a obține și desface mai ușor mărfuri vehiculate în mari cantități. Organizați, ei puteau de asemenea lupta mai ușor cu taxele de fisc sau de vamă care se plăteau în numeroase locuri din provincii. „Colegiul negustorilor de pe toată Dunărea” își avea un sediu propriu la Axiopolis, cu organe de conducere, arhivă și steag. Fiecare asociat poseda corăbii comerciale care puteau pluti pe Dunăre de la mare pînă dincolo de Singidunum (Belgrad).

Nu avem nici o dovadă despre amenajarea unor cheiuri, zidite și prevăzute cu instalații speciale, pentru corăbiile de comerț care circulau pe Dunăre. Este foarte probabil că în punctele de abordare să se fi improvisat „schele”, construite din trunchiuri de copaci, pentru încărcarea și descărcarea mărfurilor. Excelente locuri de ancorare naturală erau bălțile și brațele moarte ale fluviului.

Pe temeiul descoperirilor arheologice din Dacia romană și Scythia Minor (Dobrogea), se pot identifica anumite mărfuri care se importau și se exportau cu ajutorul flotei comerciale ce naviga pe Dunăre. Pe acest fluviu puteau pătrunde, cel puțin pînă la Porțile de Fier, vase cu tonaj mare, aducînd mărfuri de pe coastele Mării Negre și ale Mediteranei. Săpăturile arheologice recente din sudul Olteniei (Romula, Drobeta, Sucidava etc.) arată că romanii aduceau în această regiune însemnate cantități de vinuri, uleiuri, sticlărie, bijuterii etc., care proveneau din bazinul Mării Egee, din Italia și de pe coastele dalmatice. Însemnatele cantități de marmură aduse în Dacia din carierele Greciei, pentru sculptarea monumentelor cu caracter religios, veneau, de asemenea, pe apă. Sticlăria — marfă fragilă — nu putea face lungul drum din atelierele Feniciei, Siriei și Egiptului pînă în ținuturile noastre, decît încărcată în corăbii. Și tot pe apa liniștită a Dunării s-au importat din ținuturile nord-italice, Gallia (Franța), Valea Rinului și Pannonia, vase ceramice romane de lux, cu decoruri în relief (*terra sigillata*), lămpi de argilă, obiecte din bronz ș.a., pe care le găsim în mare număr în ruinele orașelor romane din Dacia Inferioară.

De pe malurile fluviului, unele mărfuri erau transportate spre interiorul pro-

vinciei pe drumuri terestre, cu ajutorul carelor sau pe samare, de către negustorii localnici, care le cumpărau direct din porturile dunărene amintite. Afluenții Dunării nu au fost folosiți pentru circulația interioară, nici în aval, și cu atât mai puțin în amonte. O singură excepție a existat, totuși: riul Mureș, utilizat intens pentru navigația în aval, cu mici ambarcațiuni și plute, care făceau un mare ocol, pe Tisa Inferioară până la Dunăre.

Ca și la Axiopolis, la Apulum (Alba Iulia) exista o asociație de corăbieri. Pe la începutul secolului III, ea își alesese ca „patron” pe cavalerul roman Publius Aelius Strenuus, bogatul arendaș al salinelor, pășunilor și taxelor de comerț din Dacia. Tot din Apulum, posedăm un mare basorelief cioplit în marmură care reprezintă pe **genius nautarum**, divinitatea protectoare a acestor navigatori. El are aspectul unui tânăr cu bustul gol, purtând cornul belșugului (**cornucopia**) și pregătind o libație lângă un altar. La picioarele lui s-a sculptat o barcă cu un vislaș, aluzie la activitatea celor ce îl adorau. La Micia (com. Veșel, lângă Deva) a fost descoperită o statuie sculptată în piatră, care reprezintă pe unul dintre proprietarii de plute și bărci mari de transport ce navigau pe Mureș.

Asociația navigatorilor din Apulum cumpăra, prin intermediul arendașului Strenuus, importante cantități de sare, lână, piei etc., pe care le trimetea pe

Mureș până la Partiscum (Seghedin). Acolo exista un important post fiscal, unde se plăteau taxele. Plutirea mărfurilor pe Tisa nu era lipsită de primejdii, dincolo de riul fiind țara iazigilor sarmați, a căror bunăvoință negustorii trebuiau să o cumpere. Numai odată ajunși la Dunăre, plutășii de la Apulum se considerau liniștiți, deoarece puteau descărcă și vinde în siguranță mărfurile lor proprietarilor de corăbii care navigau pe fluviu.

Este, de asemenea, posibil ca, în anumite perioade, să se fi folosit plute sau alte ambarcațiuni ușoare și pe cursul mijlociu și inferior al Oltului, pentru transportul sării extrase de la Ocnele Mari. Din păcate, documentele arheologice, în faza actuală a descoperirilor, vorbesc prea puțin despre eventualele lor rol economic în viața localnicilor.

Dunărea a îndeplinit, deci, pentru romani, timp de patru secole, o dublă funcțiune: barieră strategică împotriva invaziilor și drum de comerț. Datorită acestui important rol, legiunile Romei au împinzit ambele maluri ale Dunării cu numeroase cetăți, turnuri de pază și posturi militare. Chiar și atunci când Aurelian a evacuat Dacia, pe malul stîng al fluviului, în multe locuri din Banat, Oltenia și Muntenia au fost lăsate garnizoane puternice, cu scopul de a-i ține pe barbari departe de Dunăre. În anul 447, când Attila a distrus această rețea de cetăți de pe Dunăre, Imperiul roman a pierdut definitiv controlul economic și militar al fluviului.

CHIPURI CIOPLITE PE UN MONSTRUOS MASIV DE PIATRĂ

(Urmare din p. 54)

pascuanii i-au trimis un fel de șnur lung, împletit din părul lor, înfășurat în jurul unei plăcuțe de lemn. Derulînd legătura și examinînd plăcuța, s-a constatat că era gravată cu figuri mici, asemănătoare hieroglifelor și care ar fi putut constitui caracterele unei scrieri.

Etnologii și specialiștii în istoria scrierilor, studiînd toate plăcuțele descoperite, au identificat în jur de 90 caractere diferite, din care cele mai multe sînt pictograme, adică reprezentări ale unor obiecte reale, capete și trupuri de oameni, păsări, pești, crustacee, plante, celelalte fiind semne geometrice ori abstracte, care ar putea forma nucleul unui alfabet.

Probabil că această scriere trebuie citită pe orizontală, dar nimeni nu a reușit încă să interpreteze și să dea o traducere exactă a acestor texte.

Pentru a se descifra conținutul „tăblițelor vorbitoare”, s-a recurs la chestionarea

indigenilor care și-au mărturisit însă neștiința, stăpînirea limbajului tăblițelor stînd doar în puterea unei caste privilegiate, cunoscatore a întregii „literaturi” a insulei, fie ea religioasă sau profană. Dar reprezentanții ei, acei „rongorongo” care și-au lăsat numele plăcuțelor de lemn, dispăruseră deja cînd albilor le-a venit în minte să tălmăcească înțelesul semnelor necunoscute.

S-ar putea ca limba tăblițelor — dacă ea este în adevăr o limbă — să nu fie în momentul de față complet „moartă” și, totuși, nimic să n-o poată revîia vreodată. Pascuanii actuali cunosc prea puțin despre trecutul lor, sînt mult prea îndepărtați de străbunii lor, lipsiți de vechea lor civilizație, de divinitățile, credințele și tradițiile lor, pentru a-i putea ajuta în vreun fel pe specialiști.

În consecință, „tăblițele vorbitoare” vor rămîne mute pentru noi, poate atîta vreme cît vor tăcea giganții de piatră, statuetele întruchipînd duhuri, ca și akururile măcinate de valurile oceanului.

Anul revoluționar 1848 în Europa

CELE CINCI ZILE ALE ORAȘULUI MILANO

RADU VASILE

Asistent universitar

„Ce pronostic se poate da pentru anul 1848? Unicul a cărui realizare îmi pare sigură este că multe situații își vor pierde vălul [...] cu care le acoperă partidele, unele pentru a-și masca slăbiciunea, altele pentru a nu speria guvernele [...]. Acest văl este liberalismul; el va dispărea în Italia, ca și în oricare altă țară, în fața radicalismului în acțiune. Care vor fi consecințele? Nu-mi cereți să vi le spun, căci vederea mea e prea scurtă pentru a le întrezări cu o oarecare certitudine“.

Aceste cuvinte aparțin celui care domina politica europeană: Metternich, cancelarul Imperiului habsburgic. Adversar neîmpăcat al oricărei mișcări liberale sau revoluționare, creator al sistemului Sfintei Alianțe, Metternich va fi nevoit ca, nu după mult timp de la aceste cuvinte, să dispară de pe scena politică sub presiunea poporului ridicat la luptă chiar în capitala sa, Viena. Dar pînă atunci, Italia avea să-și rupă vălurile, spre stupefacția și îngrijorarea monarhiilor absolutiste, dintre care cea mai interesată era tocmai Austria.

Austria — santinela Italiei

După înfringerea lui Napoleon, imperiul său clădit cu atîta sînge s-a prăbușit cu repeziune sub loviturile conjugate ale monarhiilor absolute. A început perioada cunoscută sub numele de Restaurație (în care au fost restaurate vechile formațiuni statale — de tip feudal — și vechile dinastii). După 1815, aceasta a fost și situația Italiei. De la nord la sud se întindeau: Regatul Piemontului, cu capitala la Torino, unde domnea dinastia de origine italiană a casei de Savoia, Regatul Lombardo-Venețian, cu principatele sale centre Milano și Veneția, Marele Ducat al Toscanei, cu capitala la Florența, Statele Papale — în centrul Italiei — cu capitala la Roma și Regatul celor două Sicilii, cuprinzînd sudul Italiei (Mezzogiorno) și Insula Sicilia, avînd capitala la Neapole. Mai existau o serie de mici formațiuni: Ducatele de Parma și Piacenza, Ducatul de Lucca, Ducatul de Modena.

Austria avea în stăpînire directă, ca o provincie a Imperiului austriac, Regatul

Lombardo-Venețian. Dar dominația sa nu era redusă doar la această regiune. Dat fiind faptul că armata austriacă fusese cea care contribuise la restaurarea dinastiilor în Piemont și în Regatul celor două Sicilii, ca și în Statele Papale, suveranii acestora erau legați prin tratate și comunitate de interese de Austria. Conform tratatelor, Austria avea dreptul de a ține garnizoană în Parma, Modena, Florența, în orașele din Romagna (regiunea Romei). În plus, dinastiile din Ducatele Toscana, Modena, Parma erau toate de origine austriacă. Încît cu greu putea să aibă loc vreun eveniment în Italia, fără ca Austria să nu fie avertizată și să nu ia imediat măsuri conforme intereselor ei.

Acționînd de multe ori în numele Sfintei Alianțe, a cărei existență a fost îndreptătată în principal în contra oricărei mișcări revoluționare din Europa, Austria a putut, în cazul Italiei, să-și mențină neîntinșată dominația, directă și indirectă, timp de peste 50 ani. Era cu adevărat o santinelă a Italiei și modul cum au fost înăbușite mișcările revoluționare din perioada 1820-1848 îi dovedesc fără putință de tăgadă acest rol.

Istoricul și revoluționarul italian P. Rossi va scrie, peste 30 ani, referindu-se la Congresul de la Viena (1815), la Austria și la Italia: „Congresul nu voia să țină cont de sfântul și nemuritorul principiu al naționalității; trecea peste istorii, disprețuia și călca în picioare geografia, limba, moravurile, obiceiurile, tradițiile. El ordona italienilor să fie austrieci. Și acești înțelepți — continuă Rossi ironic — credeau că fac o operă solidă și durabilă. Oamenii de stat au și ei himerele și visele lor!”

Cei care, strinși în jurul mesei de conferință la Viena, trasau granițele Europei și organizau Sfânta Alianță, erau convinși că fac o operă care va dura peste veacuri. Faptul că nu au luat în seamă idealurile și dorința popoarelor de a fi libere și suverane, a dus în cele din urmă la prăbușirea, ca un castel din cărți de joc, a acestui sistem ce și-a dorit o seculară trainicie.

Curînd, chiar această Italie pe care Austria o credea bine strînută în hăturile sale a început să se agite. Conștiința națională, ca și ideea de independență națională, își făceau tot mai mult drum spre inimile italienilor din toate clasele, devenind obiectivul principal al luptei lor, luptă deschisă de mișcările revoluționare din 1820. Carbonarii, entuziaști și gata de sacrificii, au fost purtătorii acestor idei în deceniile 2-4 ale secolului. Din păcate însă, carbonarismul italian a alunecat spre acțiuni conspirative și lipsite de orizont politic, singurul lor efect fiind pierderea multora dintre cei mai buni fii ai Italiei, uciși sau închiși. De aceea se spune că **Închisorile mele**, celebra carte a nu mai puțin celebrului Silvio Pellico, întemeiat de austrieci

pentru că era carbonar, a făcut mai mult pentru cauza italiană decît activitatea propriu-zis politică a carbonarilor.

În ajunul „carnavalului”

Spre deosebire de restul Italiei, Regatul Lombardo-Venețian s-a bucurat, din punct de vedere administrativ, de o situație mai bună din partea tutorilor austrieci. Dar „binefacerile” unui regim absolutist, care se menținea doar prin forță, nu puteau înșela pe italieni. Este semnificativă declarația făcută chiar de împăratul Francisc I al Austriei: „La ce bun să faci concesii unui popor, care nu va fi mulțumit decît în ziua în care nu va mai fi nici un german în Italia?”. Un punct de vedere egoist și în același timp tipic, care ascundea adevăratul scop al unei administrații riguroase și aspre ca cea austriacă: jefuirea acestei bogate provincii din nordul Italiei. În adevăr, deși reprezenta, ca întindere, doar 1/8 din Imperiul habsburgic, Regatul Lombardo-Venețian asigura 1/3 din veniturile acestuia, în afara cheltuielilor suportate de comune și provincii, pentru diferite alte nevoi, cea mai apăsătoare dintre ele fiind întreținerea numeroasei armate austriece.

Conform politicii habsburgice, tinerii italieni recrutați în armată erau duși dincolo de limitele provinciei lor, în alte zone ale imperiului: Ungaria, Galiția, Boemia. Pretutindeni domina poliția, care avea o armată întreagă de informatori și de spioni. Un contemporan remarcă: „Spionaj în locuri publice, în cafelele, în teatre, în biserici, în cele mai intime secrete de familie”. Dar cum se putea menține altfel un regim urît de toți italienii?

În martie 1848, în Piața San Marco, venețienii înalță tricolorul

Papa Pius IX, după un portret de C. Masini

După 1846, evenimentele din Roma și Torino* au întreținut o vie agitație și la Milano. În pofida supravegherii polițienești, frământările au cuprins toate clasele și toate păturile sociale. Până și un organ controlat îndeaproape de austrieci, cum era Congregația centrală de la Milano — un simulacru de reprezentanță națională — s-a făcut ecoul acestor frământări cînd, în 1847, a cerut și a instituit o comisie pentru a studia cauzele tulburărilor și a redactat măsuri menite să reformeze și să liberalizeze viața politică a provinciei. Ca de obicei, împăratul de la Viena a refuzat să ia în considerație această propunere, declarînd că are încredere în valoarea și fidelitatea armatei sale.

Dar evenimentele revoluționare care se anunțau nu au putut fi oprite. Cu toată suspiciunea lor, autoritățile austriece s-au dovedit în această perioadă ridicol de naive și obtuze. Căci cum poate fi interpretată o astfel de declarație, dată de vicerege (reprezentantul împăratului Austriei în Regatul Lombardo-Venețian) spre sfîrșitul anului 1847: „Am un mijloc infailibil de a-i face pe bunii milanezi să uite de Pius IX, ca și de orice veleități de independență care au apărut în ultimul timp în puerilele lor manifestări. Carnavalul se apropie: le voi da un spectacol grandios la Scala!”

* Vezi *Microcronologia*.

„Bunii milanezi” manifestau însă o opoziție tot mai hotărîtă, caracterizată în special printr-o deplină unitate de vederi și de acțiune, fie și într-o formă sui-generis. Iată, de exemplu, cum a debutat Anul nou 1848 la Milano. O proclamație ilegală cerea milanezilor: „Refuzați să fumați!” începînd de la 1 ianuarie. Îndemnul ar putea părea ciudat, dacă autorul proclamației n-ar fi subliniat el însuși substratul ei: „Să nu fie un efort zadarnic, ci o forță, un semn al înțelegerii și al unirii. Nu luați în ris astfel de principii, căci ele pregătesc sufletul pentru altele mai grave. Să știți să vreți!”

Apelul a avut un efect imediat, milanezii refuzînd să mai cumpere tutun și să fumeze. Poliția, care urmărea atent orice manifestare a italienilor, văzînd că și a doua zi acțiunea se prelungește, a hotărît să acționeze așa cum știa ea: brutal, fără menajamente. Drept urmare, soldați, ofițeri și chiar polițiști — îmbrăcați însă civil — au primit țigări și au fost trimiși pe străzi, unde fumau cu vădită ostentație pentru a-i provoca pe milanezi. Mai mult, în același scop au fost scoși chiar și deținuți din închisori, iar soldaților li s-a împărțit, în plus, rachiu. În aceste condiții, conflictele între populație și provocatori au devenit inerente. Dar poliția veghea. Patrulele de jandarmi au șarjat, fără nici o somație, călcînd în picioare sau pur și simplu omorînd cetățeni pașnici, unii dintre ei simpli curioși.

În a treia zi, la 3 ianuarie, zi în care conflictele au luat proporții maxime, au fost uciși 59 milanezi, din care șase copii sub 15 ani.

Această acțiune a milanezilor nu a fost gratuită. Mai întîi, pentru că ea a dovedit o impresionantă unitate de acțiune în opoziția populației contra opresorilor brutali. Apoi, abținerea de la fumat a costat visteria austriacă (vînzarea tutunului era un monopol de stat) 4 milioane lire.

„E timpul unor griji mai grave”

Pe aceeași linie s-a înscris și refuzul milanezilor de a mai juca la loteria de stat, ceea ce a pricinuit tezaurului o pagubă de 1,5 milioane lire, sau refuzul lor de a veni la Scala — se știe ce însemna Opera Scala pentru milanezi — cînd a avut loc un spectacol cu o balerină germană. Acțiuni protestatare care îmbrăcau și alte forme se înmulțeau. Iată cum descrie un contemporan starea de spirit de la începutul anului 1848 la Milano, referindu-se la asemenea manifestări: „Cînd sosi de la Roma vestea acțiunilor liberale ale papei, toți meraseră la teatru îmbrăcați în alb cu galben (culorile

Pe străzile oraşului Milano se înalţă febril bariade

veşmintelor papale — n.n.). Când sosi vestea Constituţiei dată la Neapole, toţi îşi puseră pălărie calabreză (Calabria se afla în Regatul celor două Sicilii — n.n.). Poliţia interzise purtatul acestor pălării [...]. Ce însemnau toate acestea? Nu mare lucru, dar poliţia era neliniştită şi avea motive [...]. Un cunoscut îţi şoptea la ureche: «Vii la Porta Nuova» şi te duceai la Porta Nuova; şi se puneau în mină un bileţel: «Astă seară în Piaţa Domului» şi Piaţa Domului gema de lume [...]. Această înţelegere, această uşurinţă de comunicare şi difuzare, dovedea o mare disciplină».

A fost, aşa cum spunea scriitorul şi omul de stat M. d'Azeglio, conjuraţia cea mai teribilă, căci a aparţinut „unui popor întreg, care are o singură inimă, un singur sentiment, o singură voinţă...”

Aceste forme mai puţin obișnuite de opoziție aveau rolul de a educa voința generală, de a pregăti pe milanezi pentru înfruntarea decisivă.

În februarie și începutul lui martie 1848, lucrurile s-au îndreptat pe un făgaș nou, mișcarea de opoziție luând un alt caracter.

Știrile din afară, în special promulgarea constituțiilor în celelalte state italiene, au constituit puternici fermenti ai unor noi forme de luptă. Nici de data aceasta însă autoritățile austriece nu s-au dezmințit. Au fost interzise adunările și serbările publice; cursurile universitare din Padova și Pavia au fost suspendate; italienilor nu li s-a mai permis să cînte sau să recite poezii ce puteau fi interpretate în sens antiaustriac, să aplaude anumite replici în timpul spectacolelor de teatru, să facă liste de subscripții etc. Măsurile frizau absurdul și ridicolul, dar în ochii autorităților austriece nimic nu părea absurd dacă avea ca scop potolirea italienilor. Mai gravă a fost adoptarea unei legi care introducea o procedură de urgență și pedeapsirea celor vinovați de rebeliune și tulburări, aceștia fiind judecați în 15 zile de la arestare, iar pedeapsa executată în 2 ore de la condamnare. Dar și această măsură s-a dovedit ineficăc. Mai mult, au început să apară manifeste care cereau deschis ridicarea la luptă împotriva austrieilor.

Evenimentele clștigau în greutate și profunzime. M. d'Azeglio arăta într-un

manifest: „E timpul unor griji mai grave; nu ghirlande și banchete, ci arme și înțelepciune, prudență civică...”

Poporul era pregătit de luptă. Firește, nici austriecii nu stăteau cu mâinile în sân: regimente întregi mărsăluiau spre Lombardia, venind din Croația și Ungaria.

Ca doi luptători ce așteaptă momentul potrivit pentru atac, pe de o parte milanezii, pe de alta opresorii străini își pîn-deau, fiecare, mișcărilor. Și acest moment-semnal a venit tocmai de unde era așteptat mai puțin: la 13 martie, la Viena a izbucnit revoluția. În fața poporului dez-lănțuit, Metternich, cancelarul Austriei, a fost nevoit să fugă, părăsind pentru tot-deauna scena politică.

Tricolorul revoluționar

În dorința de a preîntîmpina o mișcare violentă, la 17 martie 1848, **podestă** („primarul”) orașului Milano se adresează vicer regelui, pentru a cere și a impune anumite reforme. Reușește să obțină limitarea cenzurii și convocarea unei Adunări

reprezentative pentru întreg regatul. Poporul îl însoțește pe primar pînă la poarta palatului și așteaptă nerăbdător. Dar o santinelă, speriată, trage. Conflictul se declanșează. Mulțimea pătrunde în palat, dezarmează garda, se avîntă ca un uragan care mătură totul în cale. Autoritățile rămîn stupefiate de rapiditatea și forța acțiunii. Viceguvernatorul O'Donnell, singurul care a mai rămas dintre autoritățile austriece, tremurînd și palid, este obligat să iasă pe balcon ținînd tricolorul în mînă și să proclame, în aclamațiile mulțimii, garda civică, precum și trecerea poliției în subordinea primăriei.

După aceste prime momente de entuziasm, poporul începe organizarea rezistenței: femeii, copiii, tinerii, bătrîni se răspîndesc pe străzi, scot pavajul, folosesc trăsurile, gardurile etc. pentru a ridica baricade care, curînd, împînzesc întreg orașul. Deasupra tuturor, pe acoperișul clădirilor înalte, flutură tricolorul revoluționar.

Inamicul însă e puternic. Spre seară, bătrînul mareșal Radetzky, comandantul trupelor austriece, care mai deținea controlul principalelor puncte ale orașului, hotărăște să ocupe primăria, considerînd-o a fi centrul organizatoric al mișcării. Între timp însă, primarul și ceilalți conducători s-au retras într-o casă particulară (villa Taverna), care devine centrul revoluției. Astfel că Radetzky nu găsește la primărie decît săli goale. Furios, se retrage în fortăreața orașului, de unde trimite toată noaptea și a doua zi dimineața patru-le cu ordin să tragă la prima mișcare. Dar străzile sînt pustii. Atunci decretează că nu recunoaște actele date de viceguvernator și ordonă dezarmarea imediată a cetățenilor, căci, în caz contrar, va da ordin să se bombardeze orașul.

Pericolul este grav și iminent. Timorați, primarul și cei din municipalitate încep să dea înapoi. Din nou intervine însă poporul, care prin dirzenia sa depășește cu mult concepțiile și atitudinea unor elemente șovăitoare, aflate în fruntea revoluției doar prin forța lucrurilor.

La 18 martie fiecare începe să se înarmeze cu ce poate, cu ce găsește și are în casă. Cei care nu au arme le iau chiar din magazinele de antichități sau din gale-riile colecțiilor particulare. Și astfel, mulți se vîd înarmați cu arme dintre cele mai variate, de la puști sau pistoale din sec. XVI-XVII, pînă la cuțite de vînătoare. Dar nici acestea nu sînt suficiente. În prima zi a revoluției milaneze, arma principală rămîne tot piatra smulsă din pavaj.

Pentru a conduce revoluția și masele, primarul și cei ce-l înconjură devin tot

mai mult o piedică, dispuși fiind să dea înapoi de teama propriului lor popor. De aceea, câteva elemente mai hotărâte și energice, între care C. Cattaneo, C. Correnti, H. Cernuschi și alții formează un nou organ de conducere a revoluției: Consiliul de război sau insurecțional, datorită căruia se poate trece la o coordonare și centralizare a eforturilor revoluționare. Și, într-adevăr, în zilele ce urmează, pozițiile inamice din centrul orașului cad, rind pe rind, în mâna milanezilor. Situația austrieilor devine tot mai critică. La 20 martie sînt capturați doi ofițeri din anturajul viceregelui care, pentru a scăpa, susțin că ar fi parlamentari trimiși de Radetzky. Dar Cattaneo le răspunde categoric: „Ce parlamentari? Cu atît mai rău pentru armata voastră. Trebuie să fie într-o situație foarte proastă pentru a parlamenta cu niște rebeli”.

Și totuși, chiar în aceeași noapte — după numai două zile de luptă — sosește adevăratul parlamentar, care propune suspendarea ostilităților pe 15 zile. Consiliul de război refuză. Lupta continuă tot mai dîr. Pentru a urmări mișcările trupelor inamice, milanezii instalează în clopotnițe sau în alte locuri înalte pe opticieni și astronomi, care posedă lunete și care raportează mișcările austrieicilor. În felul acesta, insurgenții pot lua măsuri eficiente de apărare.

Zeci de baloane dincolo de ziduri

Pentru ca Milano să nu rămînă singur în lupta cu forța superioară a inamicului, consiliul hotărâte să ia măsuri pentru răscularea provinciei. Dar fortificațiile exterioare sînt încă deținute de austrieці, care au izolat complet orașul. Nimeni nu poate părăsi Milano. Și atunci milanezii recurg la un mijloc simplu, dar ingenios. Confectionează repede baloane, pe care le umplu cu aer cald și le lansează în număr mare. Spre stupefacția austrieicilor, în dimineața zilelor de 19 și 20 martie, zeci de baloane purtînd proclamații revoluționare și anunțînd insurecția Milanului se ridică deasupra caselor și, purtate de vînt, trec grațios chiar pe sub nasul lor, dincolo de zidurile orașului. Desigur, o parte sînt doborîte cu focuri de pușcă de austrieці. Dar multe ajung în provincie, unele chiar în Elveția și Savoia.

Această acțiune are un succes deosebit. Spre Milano pornesc coloane de țărani

„Milano e liber!” Pictură de G. B. Garberini

din satele regiunii Milanului, înarmați cu furci sau flinte vechi, cetățeni din centre urbane ale Văii Padului, din împrejurimile Lacului Maggiore, din Bergamo. Acest marș revoluționar nu rămâne fără urmă pentru austrieci. La Como, de exemplu, sînt dezarmați și făcuți prizonieri 500 soldați. Inspectorul căilor ferate de la Monza, în fruntea a 2 000 oameni înarmați ce se îndreaptă spre Milano, capturează și dezarmează garnizoanele orașelor mai mici din drumul său. Și iată că austrieții, care au izolat Milano de restul lumii, se văd izolați, la rîndu-le, de forțele lor principale și lipsiți de o aprovizionare normală.

Evenimentele au dovedit, în același timp, că unui popor unit și hotărît, cu greu poate să-i faci față chiar și cele mai bine organizate forțe represive.

În oraș, loviturile insurgenților sînt tot mai puternice. Ei folosesc în acest scop orice mijloace; construiesc chiar tunuri din lemn, utilizînd drept proiectile tot felul de materiale: cuie, pietre, virfuri de sulite și chiar medalii cu efigia papei Pius IX.

Austrieții se mențin doar în fortăreața orașului, palatul viceregului și în fortificațiile exterioare.

Radetzky cere un armistițiu de 3 zile, timp în care urmează să fie evacuate femeile, cetățenii străini și consuliile puterilor străine. Substratul acestei propuneri este însă sesizat de consiliul insurecțional: Radetzky cere evacuarea persoanelor amintite pentru ca, refăcîndu-și forțele, să poată bombarda orașul. Prezența cetățenilor și a consulilor străini îl împiedicau să adopte măsuri extreme, de teama unor conflicte cu puterile respective.

Propunerea este respinsă și lupta continuă cu și mai mare îndrăzneală, căci poporul, aflînd de acest demers al lui Radetzky, își dă seama că rezistența austrieților este pe sfîrșite. Cucerind principalele cazărmi ale orașului, milanezii pun mîna pe mari cantități de arme și muniții (numai la cazarma Incoronata sînt capturate 80 000 kg de pulbere). Rînd pe rînd cad și circumscripțiile de poliție, unde sînt găsite, în celule, schelete înălbite, dovezi zguduitoare ale torturilor la care au fost supuși cei arestați. Este cucerit și palatul viceregului. Forturile exterioare cad în urma unor lupte aprige, dintre care cea mai crîncenă se dă la Porta Tosa, la 22 martie.

...și mareșalul fuge într-un furgon cu paie

Radetzky mai rezistă doar în citadela orașului, dar este clar pentru oricine că nici aici nu mai poate rămîne mult timp, neavînd nici un fel de posibilitate de aprovizionare. De aceea, în noaptea de 22-23 martie hotărăște retragerea, nu înainte însă de a încerca o ultimă tentativă, ordonînd să se tragă cu toate cele 60 tunuri asupra orașului. Milanezii află însă din timp de intenția comandantului austriac și, în sunetul nenumăratelor clopote ale zecilor de biserici din Milano, încep să atace coloanele austriece, în fruntea cărora, într-un furgon cu paie, stă ascuns bătrînul mareșal, cel care declarase că „Rebeliunea se va zdrobi, ca o sticlă fragilă ce se lovește de o stîncă”. Stîncă fiind desigur el și armata sa.

Înconjurat de fumul incendiilor și de troznetul muschetelor milaneze, coloanele austriece ies pe poarta orașului. Din păcate, milanezii nu le urmăresc, nici măcar pentru a le hărțui, astfel că austrieții au posibilitatea să se războve în mod bestial asupra populației civile înfrîntă în cale. Pe unde trec curg valuri de sînge nevinovat: copii tăiați în două sau ținuți pe scaune, sub ochii mamelor înnebunite, femei violate sau ucise, bărbăți omorîți sau îngropați de vii. De altminteri, la fel au procedat și la Milano unde, înainte de a părăsi citadela, au ucis în chinurile cele mai groaznice pe toți deținuții și ostatecii existenți acolo.

După cinci zile de luptă, poporul iese învingător. Milano este liber. Meritul principal îl au, fără îndoială, masele, care au luptat de la început pînă la sfîrșit ca un singur om, neprecupețind nici un sacrificiu, nici un mijloc de a obține victoria. Ura acumulată de atîta timp contra austrieților a distrus ca un taifun pe cei care i s-au opus, pe toți cei care i-au stat în cale.

Acestea au fost „cele cinci zile ale orașului Milano” — cum sînt cunoscute în istorie — care au însemnat începutul revoluției în Regatul Lombardo-Venețian.

Evenimentele care au urmat au contrazis însă speranțele celor care doreau o Italie unită și independentă. Revoluția burghezo-democratică a fost înfrîntă la Milano, ca și în celelalte regiuni și ideea unei singure Italii, lăsată în părăsire. Dar nu pentru mult timp, căci în 1859, în alte condiții însă, a început o a doua etapă a Risorgimentului, încheiată cu crearea Regatului italian, cu capitala la Roma.

MICROCRONOLOGIE

1831

Iunie — G. Mazzini, revoluționar și publicist italian, înființează organizația „*Tânăra Italie*”, a cărei doctrină politică are la bază principiul națiunii și al republicii unice și indivizibile, cu capitala la Roma.

1843

— V. Gioberti publică *Despre primatul moral și civil al italienilor*, în care susține ideea unei Italii unitare, dar sub forma unei federații având în frunte pe papă. Încercând să-i câștige pe aristocrați prin persuasiune la concepțiile noi de dreptate și libertate social-politică și să-i împace cu idealul maselor, tentativa este sortită eșecului.

1846

16 iunie — este ales un nou papă, Pius IX, cunoscut pentru ideile sale liberale.

1846-1847

— Măsuri reformatoare și liberale luate în unele state italiene: Piemont, Statele Papale, Toscana.

1848

12 ianuarie — începe revoluția din Sicilia: prima din șirul anului revoluționar din Italia și din Europa.

Februarie-martie — introducerea de Constituții în Piemont, Toscana, Statele Papale, Neapole.

— Începe revoluția la Paris și la Viena.

18 martie — declanșarea revoluției la Milano și la Veneția.

22-23 martie — trupele lui Radetzky se retrag din Milano.

26 martie — armata piemonteză trece granița cu Lombardia și atacă pe austrieci: începe prima etapă a războiului de independență.

8-11 aprilie — victorii obținute de piemontezii.

13 aprilie — Parlamentul de la Palermo declară dinastia Bourbon scoasă din drepturile sale asupra Siciliei; este propus rege al Siciliei ducele de Genova, fiul regelui Carol Albert al Piemontului.

30 aprilie — o nouă victorie piemonteză asupra austriecilor.

Mai — Ducatele de Parma și Modena declară că se unesc cu Piemontul.

12 mai — plebiscit la Milano pentru unirea cu Piemontul.

29 mai — armata piemonteză cucerește centrul fortificat Perchiera.

25 iulie — bătălia de la Custoza. Armata piemonteză este învinsă de armata austriacă.

9 august — armistițiul austro-piemontez. Austria își întărește drepturile asupra Lombardiei.

24 noiembrie — papa Pius IX, depășit de evenimente și potrivnic ideilor revoluționare, fuge la Gaeta.

1849

9 februarie — proclamarea Republicii la Roma.

27 februarie — marele duce al Toscanei fuge la Gaeta; la Florența este creat un triumvirat.

6 martie — G. Mazzini sosește la Roma.

12 martie — armistițiul austro-piemontez este denunțat; începe a doua etapă a războiului pentru independență.

23 martie — armata piemonteză este învinsă la Novarra; regele Carol Albert abdică în favoarea fiului său, Victor Emmanuel II.

29 martie — la Roma se constituie guvernul revoluționar, în frunte cu Mazzini, Soffi și Armellini.

24 aprilie — la Civitavecchia (port în apropierea Romei) debarcă corpul expediționar francez al generalului Oudinot, pentru a readuce pe papă la Roma.

17 mai — austriecii ocupă Bologna.

19 mai — la cererea marelui duce, austriecii intră în Toscana.

Iunie-iulie — sub conducerea lui Giuseppe Garibaldi, la Roma este organizată apărarea împotriva expediției franceze.

3 iulie — trupele franceze ocupă Roma.

12 iulie — papa Pius IX se reîntoarce la Roma.

6 august — Tratat de pace austro-piemontez la Milano; restabilirea stăpînirii Austriei asupra Lombardiei și Veneției.

28 august — Veneția, ultima rezistență revoluționară, se predă austriecilor, după 17 luni de luptă. Sfârșitul revoluției în Italia.

UN ȘAH, UN POET ȘI O MILENARĂ EPOPEE

V. BAGEACU

Secretar științific al Asociației de studii orientale

„Fericita curte a lui Mahmud [...] este ca un ocean. Și ce ocean! Nu l se pot vedea țărnițele. Dar dacă, aruncându-mă în el, n-am găsit nici un mărgăritar, de vină a fost steaua mea, iar nu oceanul!”

Bătrînul care scria aceste cuvinte pe unul din pereții moscheii din Ghazna, în dreptul stranei șahului, știa că, dintre toți cei care le vor citi, unul singur, șahul Mahmud, le va pătrunde cel mai bine înțelesul. Dar va fi prea tîrziu înțelegerea acestuia — dacă va fi vreodată — căci, în aceeași zi, bătrînul poet lua drumul pribegiei, părăsind pentru totdeauna orașul și curtea acestui șah, care va intra odată cu dînsul, cu umilul și neluatul în seamă Ferdousi*, în milenii ce vor urma.

* Forma Ferdousi redă pronunția actuală, spre deosebire de Firdousi, transcriere răsplîdită în Europa.

Și poate că, din cuprinsul drumului, privind în urmă silueta Ghaznei conturându-se tot mai mistuită într-un părăsit orizont, Ferdousi va fi murmurat cuvintele pe care, sfârșind munca vieții lui, le așezase în finalul cărții sale, intitulată Șahname: „Orice om de pe pământ, ager, înțelept, cucernic, îmi va binecuvînta amintirea cînd prin lumea pămînteană n-oi mai fi”.

Secolele ce-au urmat au adevărit cuvintele poetului. Căci cuvîntul închizînd frumusețe și înțelepciune rămîne un lucru neplăcut, trecut viu dintr-o generație în alta.

Autor al unuia din cele mai minunate scrieri ale tuturor vremurilor, așezată la loc de cinste în tezaurul spiritual al umanității, alături de Iliada, Eneida, Divina Comedie etc., Ferdousi și-a înscris de mult numele în rîndul creatorilor fără de moarte. Iar timpul care s-a cernut peste filele cărții, departe de a o învechi, de a o depărta de noi, o face să sporească în frumusețe, să vorbească mereu pe înțelesul generațiilor care s-au aplecat asupra ei.

Doar figura autorului, de dincolo de vremi, răzbate tot mai neclară, tot mai aburită de legendă, tînzînd tot mai mult spre a se pierde într-un „nume adunat pe-o carte”. E poate supremul omagiu pe care opera, pornită-n lume, îi poate aduce autorului ei: contopirea efemerei vieți a celui ce scrie în veșnica existență a cărții.

● Șahname = „cronica șahilor” = istoria a 50 regi iranieni ● Un mare poet aproape fără nume ● Răsplata lui Mahmud și o replică usturătoare ● Caravana sosește prea tirziu

Anul 999. Un an plin de evenimente pentru provincia iraniană Khorassan (în nord-estul Iranului de astăzi). Mileniul sfîrșea tulburat. Încă în 651, în fața expansiunii arabe se prăbușiseră importante centre de rezistență ale Imperiului iranian. În plus, în timpul domniei ultimului cîrmuitor al dinastiei samanizilor, Nuh II (976-997), în diferite puncte ale provinciei izbucniseră mișcări, urmîrind obținerea autonomiei față de puterea centrală. Mai tirziu, cînd însăși existența dinastiei a fost primejduită, Nuh s-a adresat comandantului orașului Ghazna, Sebüktekin. Acesta, turc cumpărat cîndva într-un bazar de robi, s-a grăbit să pornească în fruntea unei oști, avîndu-l alături pe fiul său Mahmud, spre centrul Khorassanului. În anul 995, la porțile orașului Tus, a avut loc o bătălie hotărîtoare. În urma victoriei obținute asupra celor răsculați, Sebüktekin a hotărît să păstreze pentru el acest tînut mult rîvnit. În 10 octombrie 999, Mahmud, fiul lui, a primit din partea califului din Bagdad investitura de a cîrmui Khorassanul.

Și astfel, ultima provincie iraniană a căzut sub influența arabilor și a fost convertită la islamism.

Între două milenii

Domnia noului șah* începe într-un climat agitat. Constrîns să renunțe la vechea

* Mahmud după ce cucerise nord-estul Indiei, domnea peste un întins imperiu care cuprîndea în nord-est regiunile dintre Fluviile Taxartes și Oxus (Sîr Darya și Amu Darya), o parte din țărmurile Caspice (Djurdjan și Tabarestan) și în vest ajungea

religie zoroastriană** și să adopte islamismul, religia stăpînitorilor arabi, poporul iranian nu numai că nu abandonează vechile tradiții, dar le cultivă cu multă grijă. Astfel încît, în pragul mileniului II, se manifestă primele semne ale renașterii culturale a provinciilor iraniene. În fruntea acestei mișcări se află pătura dehkaniilor, mici nobili păstrători ai tradițiilor istorice. Dehkaniii se unesc într-o adevărată mișcare de „rezistență” spirituală, adunînd și făcînd cunoscute vechile cronici, așa-numitele Șahnameuri, Cărți ale regilor sau Cronici ale șahilor, în care erau consemnate faptele vremilor trecute, cu eroi deveniți legendari.

Mahmud, dorind o apropiere de dehkani, încearcă să-și atribuie o origine iraniană, considerîndu-se, la un moment dat, chiar descendent al unei dinastii iraniene. Așa se explică, poate, apariția unor legende favorabile lui: șahul vrea să-și lege numele de o epopee, sperînd că astfel va rămîne viu în istorie, în conștiința poporului, asemeni tuturor celorlalți cîrmuitori menționați în vechile cronici.

Autorul ales va fi Ferdousi.

În timpul vieții poetului, orașul Tus, alături de Nișapur (în Khorassan) devine un centru de rezistență pe plan spiritual împotriva noii orînduirii, impusă brutal. Mișcarea din această perioadă care, pe de o parte, exprimă nemulțumirea păturilor

plînă la hotarele califatului arab abbasid din Irakul de azi.

** Religie a unor popoare orientale, apărută la începutul mileniului I î.e.n. și rămasă dominantă pînă în sec. VII e.n.

culte față de stăpînirea arabă și, pe de alta, urmărește să demonstreze superioritatea și vechimea culturii iraniene, e cunoscută sub denumirea de **șuubism** (de la cuvîntul arab **șuub**: „popor”).

Șuubiții sînt cei care traduc din limba pahlavi (iraniana medie, născută din amestecul de limbi semitice și iraniene) culegerea de vechi cronică **Hvatai-namak** („Cartea regilor”), **Viața lui Ardașir, Kalila și Dimna, Rostam și Esfandiar**. Astfel, în anul 957, în orașul Tus, din porunca lui Abu Mansur, fiul cîrmuitorului orașului, patru învățați, care nu erau musulmani, ci slujitori ai străvechiului cult zoroastrian, singurii păstrători ai tradiției, tîlmăcesc vechile scrieri adunate în **Hvatai-namak**. La acestea se adaugă încă două culegeri, tot atît de renumite, apărute în preajma aceleiași an în alte două orașe.

Douăzeci de ani mai tîrziu, în 977, poetul curții din Buhara, Dakiki, primește și el însărcinarea de a alcătui un **Șahname**. Originar tot din Tus, Dakiki se tragea din același mediu de nobili iranieni scăpați. Musulman după împrejurări, Dakiki nu se sfiește de a preamări în versurile sale măreția credinței zoroastriene, în semn de protest împotriva dominației străine. De altfel, în redactarea **Șahnameului** său el nu pornește, așa cum se obișnuia, de la crearea omului și de la primii regi legendari, ci de la Zoroastru.

Talent recunoscut, deși tînăr, Dakiki e cel mai în măsură să ducă la bun sfîrșit o operă atît de importantă și într-un moment istoric care o impunea. Dar un rob al său îi curmă viața, încît poetul nu izbuteste să lase din **Șahname** decît o mie de distihuri.

A găsi un al doilea talent de talia lui Dakiki părea cu neputință. Căutările duc în cele din urmă la un poet pe atunci mai puțin cunoscut, a cărui faimă nu depășește cu mult zidurile orașului Tus. Lumea îi spune Ferdousi. Se pare că, în jurul vîrstei de 35 ani, după cum el însuși notează în finalul scrierii sale, Ferdousi a început să lucreze, în același timp și independent de Dakiki, la o **Carte a regilor**.

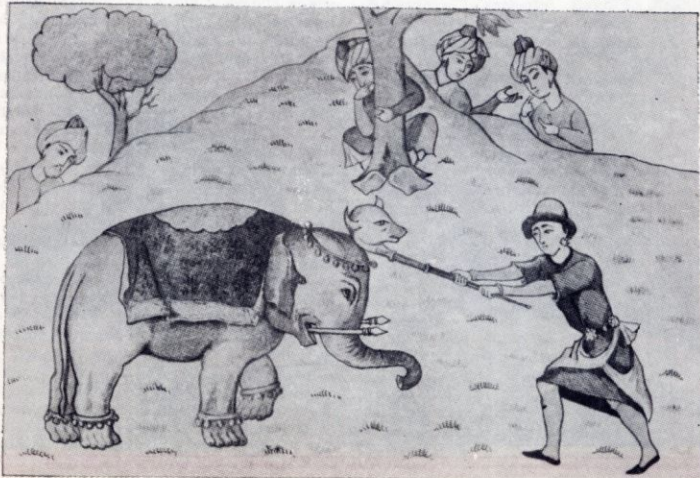
I se spunea Paradisiacul

Dacă epopeea **Șahname** este o împletire măiastră a fabulosului cu realitatea, a legendei cu istoria, însăși viața creatorului ei, Abu-l-Kâsem Ferdousi Tusî, apare nu mai puțin învăluită în negura irealului.

Cele cîteva date cu caracter strict personal, pe care le găsim presărate în corpul epopeii, au dat cercetătorilor elemente prețioase în încercările de reconstituire a unei biografii a lui Ferdousi, pornind, totuși, de la legendele țesute în jurul per-

In p. 71: aspect de la curtea iraniană

In pp. 73-74 : miniaturi de pe un manuscris al Șahnameului înfățișînd scene de luptă...

sonalității sale. Din compararea datelor certe, cît și a celor existente în diferite legende, unele transcrise la mai puțin de un secol de la moartea poetului, cercetătorii Th. Nöldeke și Taghizade, au propus ca ani probabili ai nașterii 935-936 și, respectiv, 932-934.

Ferdousi, cum a fost supranumit poetul, se trăgea dintr-o familie de dehkani. Porecla lui provine, prin filieră arabă, din grecescul *paradeisos* („paradis”) poate singurul epitet în măsură să-i caracterizeze harul poetic.

Adevăratul lui nume continuă să ne rămînă necunoscut. Cercetătorii propun mai multe variante: Hasan, Mansur, Ahmed-Mansur fiul lui Hasan (ibn Hasan). Supraviețuiește însă așa-zisul nume de onoare **Abu-l-Kasem** („tatăl lui Kasem”), deși există rezerve și în acest caz. Numele de Abu-l-Kasem l-a purtat însuși sultanul Mahmud, deci nu-i exclus ca Ferdousi să-l fi adoptat mai tîrziu, în cinstea ocrotitorului său, dacă într-adevăr ocrotitor i-a fost. De altfel, chiar profetul Mohammad era numit Abu-l-Kasem. Numele oricărui iranian se sfîrșea cu denumirea locului de obîrșie. Acest loc a devenit pentru Ferdousi orașul Tus, deși nu acolo se născuse, ci într-o mică localitate din apropiere, Tabaran, sau, după alții, Baj.

Din datele autobiografice întîlnite în **Șahname**, numai două par a fi mai puțin

disputate în stabilirea autenticității lor: anul în care își pierde unicul fiu (poetul era atunci în vîrstă de 65 ani) și anul 1010, cînd termină a doua redactare a epopeii.

În jurul vîrstei de 55 ani, Ferdousi încheie o primă variantă a epopeii sale, care nu ne-a parvenit. Ce întindere avea, ce capitole conținea, nu se va ști, probabil, niciodată. Se știe, însă, că această carte este încheiată în anul 994 și că, în conjunc-tura creată de noua stăpînire, recunoașterea valorii unei creații iraniene despre irani-eni era un risc greu de asumat de către cirmuitori. În finalul epopeii, Ferdousi pomeneste de Hosein, fiul lui Kotaibe, probabil cirmuitorul Tusului, care i-a dat veșminte, hrană și bani. Se pare că notabilitățile orașului Tus l-au scutit și de la plata dărilor. Și atît.

În ultima versiune a **Șahnameului**, găsim amănunte mai precise, pe care le dă însuși autorul, cu privire la volumul întregii lucrări: 60 000 distihuri. Totuși, unele manuscrise conțin pînă la 80 000 distihuri, altele numai jumătatea acestei cifre. Primele studii europene întreprinse asupra diferitelor copii-manuscrise existente în marile biblioteci au scos la iveală unele repetări de episoade sau adăugiri de prisos. Textul admis ca instrument de lucru în iranistica modernă cuprinde circa 52 000 distihuri.

Unele școli împart **Şahnameul** în două părți: legendară și istorică, altele, în trei: mitologică, eroică și istorică.

Potrivit acestei ultime școli, prima parte, mitologică, în care sînt incluși primii regi, de la Gayumars și pînă la Garšasp, cuprinde o perioadă de 2 441 ani, începînd cu anul 3223 pînă în 782 î.e.n. Partea eroică este închinată eroului legendar Rostam, devenit simbolul vitejiei iranienilor. Evenimentele descrise în această parte de Ferdousi se desfășoară în cadrul istoric de 732 ani (782-50 î.e.n.) al kayanizilor, cu cei mai de seamă reprezentanți ai lor: Kay Gobad, Kay Kavus, Kay Khosrou. Acest al doilea capitol se încheie cu domnia ultimilor ahenenizi și cu Alexandru Macedon. Este partea cea mai întinsă din epopee — peste 28 000 distihuri. A treia și ultima parte, cea istorică, este închinată dinastiei sasanide și se termină cu cucerirea Iranului de către arabi (50 î.e.n. - 651 e.n.).

S-a discutat mult de ce Ferdousi nu a continuat epopeea pînă mai aproape de zilele sale, mai cu seamă că materialul de care putea dispune era, firește, mai bogat și mai sigur. Poate că, asemenea celorlalți dehkani, Ferdousi nu a înțeles să imortalizeze în opera sa pe străinii coto-pitori.

Aur și versuri

Poetul termină cea de-a doua redactare a **Şahnameului** la 25 februarie 1010 și i-o închină șahului Mahmud. Legenda spune că însuși Ferdousi, însoțit de declamatorul Abu Dolaf, vine la curtea lui Mahmud să-i prezinte opera. Aici are însă de înfruntat și cănele celor trei poeți „oficiali” ai suveranului, Onsori, Farrokhi și Asgiadi, care se temeau că apariția unui „concurrent” la curte le poate stîrbi prestigiul.

Nici vizirul Hasan Meimandi nu e prea bucuros de prezența poetului la curte. Îl nemulțumește perspectiva averii pe care Ferdousi ar fi dobîndit-o, dacă Mahmud l-ar fi răsplătit așa cum promisiwe mai înainte: pentru fiecare o mie de versuri — o mie de piese de aur. Cu această sumă Ferdousi intenționa să construiască la Tus, orașul în care își petrecuse cea mai mare parte din viață, un sistem de canale pentru aducerea apei. Numai că Mahmud — potrivit unei legende răspindite în Europa mai ales datorită lui H. Heine — în loc de aur îl răsplătește pe Ferdousi cu argint. Se zice că șahul i-a trimis acești bani pe cînd poetul se afla într-o baie publică în Ghazna. Văzînd pungile cu

argintî în locul aurului promis, Ferdousi le-a împărțit în trei părți egale, dîndu-le apoi celui ce le-a adus, băiașului și unui vînzător de limonadă ce se afla la intrarea în baie.

Știînd că insulta adusă șahului (dacă insultă putem numi gestul său) avea să-i atragă răzburarea acestuia, poetul părăsește Ghazna în taină, ultimii ani din viață petrecîndu-i pe drumurile pribegiei. În această perioadă redactează cunoscuta **Scrisoare către șahul Mahmud** (magistral talmăcită în limba română de G. Coșbuc, după varianta germană a lui Friedrich von Schack), în care, printre altele, spune: „Cu-al meu poem, Mahumde, te mindrești/Ci-n care chip părtaș la el tu ești?”. Pentru o vreme poposește în Tabarestan, la curtea prințului Şahriar. Înțelegînd pericolul ce-l pîndește pe Ferdousi după fuga sa din Ghazna și, în special, după compunerea scrisorii, Şahriar i-o cumpără și o distruge, după cum spune o altă legendă.

Memorialistul Nezami Aruzi a transcris șase distihuri din satiră, încheindu-și legenda despre Ferdousi astfel: „Cu ade-vărat, Şahriar i-a făcut lui Ferdousi un mare bine, faptă pentru care Mahmud i-a mulțumit”. Căci tot legenda spune că, în cele din urmă, Mahmud și-a dat seama de nedreptatea comisă și, încercînd s-o repare, i-a trimis la Tus, unde revenise poetul, cămile încărcate cu po-vara galbenilor. Dar în ziua în care caravana intra pe una din porțile orașului, pe cealaltă ieșea procesiunea ce-l ducea pe Ferdousi la mormînt. Banii i-a primit fiica sa, dăruindu-i apoi orașului spre a se construi sistemul de canale visat de poet.

Puținătatea datelor păstrate în legătură cu Ferdousi lasă foarte multe semne de întrebare fără răspuns. Care vor fi fost relațiile dintre poet și șahul Mahmud? În punctul lor de origine, probabil destul de cordiale. Desigur, nu protecția șahului căuta poetul dedicîndu-i epopea. În cel mai bun caz, profitînd de veleitățile de Mecena oriental ale lui Mahmud, Ferdousi spera ca prin acesta să poată sprijini acțiunea dehkanelor de revalorificare a vechilor moșteniri spirituale iranice. Nu din curtoazie, ci dintr-o abilită măgulire a vanităților șahului, a înscris poetul numele acestuia pe cartea sa.

Scrisoarea ce i-a adresat-o apoi poetul, mai mult decît oricare altă mărturie, pecetluiește în timp amintirea șahului Mahmud, care și-a legat numele nu numai de o mîreață epopee, ci și de o necru-țătoare satiră.

AROUSSE, PRIMA EDIȚIE:

TEMEI PENTRU O GLORIE NEPIERITOARE

VALERIU BUDURU

Astăzi, în vorbirea curentă, alături de Larousse există și *larousse*. Un substantiv comun, scris adesea fără majusculă, și pe care îl declinăm ca pe orice parte a vorbirii de acest fel: un *larousse*, două *laroussuri*... La origine, cuvântul avea, însă, rol de substantiv propriu. El reprezenta, după cum știm, numele unui neobosit lexicograf și enciclopedist francez, Pierre Larousse, care în 1852 a fondat, împreună cu librarul Augustin Boyer, Editura Larousse, specializată în tipărirea de cărți școlare și de volume cu caracter enciclopedic. În 1866, Pierre Larousse a început editarea unei lucrări de proporții impresionante, menită să-i poarte numele peste ani: Marele dicționar universal al secolului XIX, veritabilă enciclopedie, ce-și propunea să sintetizeze, într-o manieră larg accesibilă, uriașul volum de cunoștințe acumulat de societatea umană pînă atunci.

Pierre Larousse n-a apucat să-și vadă complexa operă terminată, murind în 1875, cu un an înainte ca toate cele 15 volume, planificate inițial, să vadă lumina tiparului. Urmașii l-au continuat munca și în 1878 a fost editat un prim supliment al Marelui dicționar..., urmat de un al doilea peste încă un deceniu. Au apărut ulterior numeroase *laroussuri*, de diferite formate și dimensiuni, termenul devenind sinonim cu nelipsitul instrument la care apelăm pentru a ne verifica sau completa informarea în cele mai variate domenii ale cunoașterii.

Concentrînd în paginile sale date și noțiuni cu profunde semnificații în fluxul istoriei universale, primul mare Larousse se ocupă, adesea prin articole destul de cuprinzătoare, de diferite etape, aspecte și personalități din trecutul poporului nostru. Istoria glorioasă și zbuciumată a acestor meleaguri, înaltele virtuți morale, politice, militare și culturale ale poporului, strălucirea cu care figuri de talie europeană au punctat istoria României și, printr-însa, pe cea a omenirii, sînt reliefate cu o remarcabilă pregnanță. Mari voievozi ai țării, ca Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul, reprezentanți de frunte ai culturii noastre, ca Mihai Eminescu, Vasile Alecsandri și Grigore Alexandrescu, oameni de stat ca Mihail Kogălniceanu — ca să amintim numai cîtiva — își găsesc astfel un loc binemeritat în paginile unei lucrări de largă circulație pe plan mondial încă de acum aproape un secol. Și, deși anumite texte conțin date și aprecieri care dau o imagine incompletă și uneori eronată asupra unor momente și fenomene — poate și datorită surselor documentare de care a dispus autorul la vremea respectivă — este vădit efortul de a reține și sublinia trăsături și semnificații ce s-au impus, prin forța lor, atenției jumii.

Dată fiind importanța primului Larousse și locul pe care-l ocupă istoria românilor în cadrul lui, ni s-a părut nimerit să reproducem* în traducere, o serie de fragmente la rubrica *Istorici străini despre români*.

* Subtitlurile, notele de subsol și precizările dintre paranteze aparțin redacției noastre.

„Atlet al lui Christos“

MOLDOVEI — i se consacra un substanțial articol în cuprinsul dicționarului. În consens cu cerințele adevărului, din primele rânduri se subliniază comunitatea istorică a Moldovei cu Țara Românească, originea daco-romană a locuitorilor acestor „două Principate dunărene“. „În lumea antică, Moldova a format împreună cu Valahia o mare parte din Dacia, care a fost cucerită de Traian în anul 106 e.n. Roma a trimis numeroși coloni în părțile acestea, unde, până în zilele noastre, se regăsesc urme profunde ale limbii, obiceiurilor și civilizației romane. În urma marilor migrațiuni ale popoarelor, Moldova a suferit devastări cu atât mai mari cu cât aici ele au durat mult mai multă vreme ca în țările din apusul Europei și că aceste devastări s-au reinnoit până la invazia turcilor [...]“. Multe „pustiri“ și „stricăciuni“ a cunoscut astfel Moldova, îndeosebi în veacurile XI-XIII. După ce le menționează, dicționarul se oprește asupra momentului întemeierii țării, pe care-l consemnează astfel: „Spre sfârșitul sec. XIII, neamul românilor, după zece veacuri de oprire și de nenorociri, a început să [...] se organizeze și să scuture jugul barbarilor. În 1290*, Bogdan, voievod al unei comunități românești, care se refugiase la poalele apusene ale Carpaților, a venit și s-a așezat în Cumania de Sus, numită de atunci Incoace Moldova, fie după numele riului Moldova, fie din latinescul Moles Dava („fortificația

dacilor“), nume pe care îl purtau munții din Moldova de Sus, unde în adevăr se refugiaseră dacii sau daviil pe vremea lui Traian. Pentru a fi cât mai precisi, trebuie să adăugăm că, în evul mediu, Moldova a fost numită și Bogdania**, după numele primului ei domnitor, Bogdan sau Dragoș, care prin 1352 a venit și a întemeiat un stat, cu niște valahi. Fiul lui, Sas, după moartea lui Dragoș, a luat cîrmuirea Moldovei și, în timpul lui, tătarii au părăsit Moldova...“.

Situată la încrucișarea unor importante căi de comerț, într-o zonă de ciocnire a multor interese economice și strategice, Moldova, ca și Țara Românească, a avut nu o dată de înfruntat grele încercări din partea celor „care se luptau să pună mîna pe această țară, cu toate sforțările pe care le făceau locuitorii ca să-și apere națiunea“. În lupta cu dușmanii, în dirza împotrivire față de armatele otomane „care au amenințat în aceste momente să supună întreaga Europă“, „moldovenii s-au evidențiat prin vitejia lor“.

Parcurend articolul citat nu poți, desigur, să nu remarci și o serie de confuzii sau carențe de informare. În unele locuri se trece peste evenimente importante, în altele se confundă momente din istoria Moldovei cu cele ale istoriei Țării Românești. Există și datări greșite, ca, de exemplu, indicarea anului 1665, în loc de 1711, ca început al domniilor fanariote în Moldova. Dar dincolo de aceste minusuri, prezența unor astfel de informații în paginile unei lucrări de mare anvergură a avut — la vremea sa — darul de a pune în circulație, o serie

de date importante din trecutul Moldovei, cu interpretări și aprecieri corespunzătoare.

În mare parte, bogata istorie a acestei provincii românești este urmărită în Larousse prin prima domniilor care au avut loc, multe din ele domnii strălucite, atunci cînd în frun-

Voievozi despre care se vorbește în primul Larousse:
ALEXANDRU CEL BUN

tea țării s-au aflat voievozi viteji și luminați, ca „Alexandru I, zis cel Bun. El s-a străduit să vindece rănile pe care anarhia și războaiele le pricinuiseră țării sale; a organizat administrația, a înființat școli etc. [...]“. Aceasta a fost epoca cea mai glorioasă a Moldovei. Românii s-au luptat atunci cu energie împotriva turcilor“. Sau ca „Ștefan, zis cel Mare care a făcut Moldova neînfrînată și puternică; nu i-a lipsit decât un urmaș care să-i continue opera. Aliat cu regele Ungariei, Matei Corvin, el a respins atacurile turcilor, pe care i-a bătut în mai multe întîlniri; papa Sixtus IV i-a trimis bani și i-a conferit titlul de Atlet al lui Christos“*** (vol. XI, p. 396).

Personalitatea lui Ștefan e larg conturată îndeosebi prin datele cuprinse

*** În realitate, în timpul marilor sale confruntări cu Imperiul otoman (1475, 1478) Ștefan nu s-a bucurat de vreun sprijin substanțial din partea acestora.

* Lucrările actuale de istorie menționează ca ani de domnie pentru Dragoș, circa 1352-1354; pentru Sas, 1354-1358; pentru Bogdan I, 1359-1365; pentru interpretarea corectă a întemeierii Moldovei vezi *Magazin Istoric*, nr. 8/1970, 11/1971 și 2/1973.

** Vezi *Magazin Istoric*, nr. 6/1968.

în articolul din vol. VII, p. 1052, consacrat special marelui domn:

ȘTEFAN CEL MARE

„ȘTEFAN, voievod al Moldovei, născut în 1433, mort în 1504. A pus pe fugă pe Petru Aron, ucigaș al tatălui său Bogdan, și a luat el însuși tronul în 1456. [1457]. Domnia lui a fost aproape în întregime ocupată de lupte pentru independența Moldovei față de turci. Prin vitejia sa neobosită, Ștefan s-a apărut împotriva turcilor, a bătut pe polonezi, care îl atacaseră ulterior (1494) [atacul s-a produs în 1497] și s-a menținut astfel timp de 44 [47] ani împotriva unor vecini care erau destul de puternici pentru a înfringe un inamic mult mai formidabil. Dacă numele său a rămas destul de puțin cunoscut [în Franța acelei epoci] această nedreptate a istoriei se datorește micii întinderi a țării sale, adică tocmai celui temei pentru care ar fi trebuit să i se atribuie o glorie nepieritoare. La moartea lui, l-a sfătuit pe fiul său Bogdan, să recunoască suzeranitatea otomanilor; după atâtea dovezi de vitejie, a dat astfel și una de înțelepciune, căci lupta pe care o dusese cu atîta glorie nu ar fi putut să se perpetueze sub domnia succesorilor fără ca, prin aceasta, să nu se ajungă la pierderea sigură a independenței țării sale”.

„Unul din celi mai viteji”

Faptele glorioase ale altor domni români, consemnate în paginile primei ediții a Larousseului sînt tot atîtea mărturii grăitoare ale modului în care trecutul nostru s-a impus atenției lumii. Remarcînd locul pe care acești voievozi — prin virtuțile și înfăptuirile lor — și l-au cîștigat în istoria României, articolele pe aceste teme pun totodată în evidență rolul de prim rang pe care ei l-au avut în contextul istoric al Europei de Răsărit. Semnificative sublinieri în acest sens găsim, de exemplu, în textul consacrat fami-

MIRCEA CEL BĂTRÎN

liei **BASARABILOR** „din care s-a tras un mare număr de voievozi din Valahia, de la 1241 pînă la 1714”^{*} și „care a jucat un mare rol în istoria Europei de Răsărit”. Printre „principali membri ai acestei familii celebre” sînt citați „Mircea I, [Mircea cel Bătrîn] voievod de la 1342 [corect 1386] la 1418, care s-a războit [...] mai ales cu

* Domnii din familia Basarabilor, întemeiați de Basarab I, au condus Tara Românească pînă în sec. XVI. Au fost cazuri în sec. XVI-XVII cînd diverși domnitori și-au zis „Basarabi” pentru a-și justifica apartenența la familia domnitoare, deși nu făceau parte din ea.

turcii, s-a făcut cunoscut prin acțiuni strălucite”^{**}.
și „Mihai II, zis Vitea-

MIHAI VITEAZUL

zul, unul din cei mai viteji războinici ai secolului său, ales voievod în 1592 [1593], mort în 1601; el a reunit pe capul său cele trei coroane ale Valahiei, Moldovei și Transilvaniei, stîrnind astfel invidia împăratului Rudolf II [...] și Mihai a murit asasinat” (vol. II, p. 636).

Referirea de mai sus la „Mihai al zis Viteazul” trebuie, desigur, corelată cu datele din textul dedicat special marelui domn în volumul XI (p. 218):

„MIHAI [...] voievod al Valahiei. A trăit în jumătatea a doua a secolului al XVI-lea. În 1595, s-a aliat cu împăratul Rudolf II^{***}, și cu Sigismund, prințul Transilvaniei, împotriva turcilor; a contribuit la înfrîngerea lui Sinan Pașa și a reluat Bucureștii și Tirgoviște, pe care pusesese stăpînire inamicul. Numit general comandant-șef al armatei imperiale, în 1600, Mihai a luptat contra generalului [de fapt principele] Bathory, care pusesese mîna pe Transilvania cu aprobarea lui Sigismund, a ocupat Alba-Iulia și Sibiu (Hermannstadt), apoi a cerut împăratului investirea ca principe al principatului pe care tocmai îl cucerise; nu a putut-o obține

^{**} Vezi *Magazin istoric*, nr. 3/1967 și nr. 1/1973.

^{***} De fapt, în 1595 Mihai s-a aliat cu principele Transilvaniei, Sigismund Bathory; tratatul cu Rudolf II a fost încheiat în iunie 1598.

și s-a văzut atunci atacat în același timp de Basta, general al împăratului, și de Sigismund, care, ajutat de moldovenii și de turci, a căutat să reîntre în fostele sale stăpîniri. Învins, s-a retras în Valahia, s-a împăcat după puțin timp cu împăratul, care îi aprecia talentul și vitejia; a murit asasinat din ordinul lui Basta, care era gelos pe el din cauza favorii de care se bucura la Rudolf II*.

„Unirea — atît de multă vreme dorită“

Evenimentul atît de important al unirii Moldovei cu Țara Românească este, de asemenea, pe larg consemnat în paginile Larousseului, reliefîndu-se că istoricul act a izvorît din voința de neînvins a locuitorilor celor două provincii, în pofida împotrivirii

unora din puterile garante. Divanurile ad-hoc au exprimat „dorința ca cele două Principate să se unească sub cîrmuirea unui principe străin. Convenția de la Paris din 1858 a stabilit măsura în care această dorință putea fi realizată; ea nu a acordat un Principat străin și nu a pronunțat unirea celor două țări [...]: a hotărît că se va alege un domn al Valahiei și unul al Moldovei care, cu ajutorul unei comisii centrale, trebuiau să pregătească fuziunea completă a celor două Principate. În felul acesta s-au instituit «Principatele Unite ale Moldovei și Valahiei», sub garanția colectivă a 7 puteri: Franța, Austria, Anglia, Prusia, Italia, Turcia și Rusia. Adunările din Moldova și din Valahia trebuiau să aleagă în aceeași zi, dar separat, domnii lor respectivi. În Valahia, alegerea a fost întîrziată dina-

dins și la 17.I.1859 moldovenii au ales pe colonelul Alexandru Ioan Cuza; șapte zile mai tîrziu*, valahii l-au ales și ei ca domn al lor; astfel s-a statornicit realmente această unire, atît de multă vreme dorită, a celor două Principate, iar puterile garante, dintre care unele făcuseră totul pentru a o întîrzia la nesfîrșit, au trebuit să se incline în fața autorității faptului îndeplinit“.

Un important articol este consacrat domnului Unirii, Alexandru Ioan Cuza. Textul, deși conține o serie de aprecieri eronate privind anii săi de domnie, conturează o personalitate bogată, cu însușiri alese, animată de înalte idealuri patriotice:

* Confuzie între stilul nou (pentru data alegerii în Moldova) și stilul vechi (pentru data alegerii în Țara Românească). După cum se știe, Cuza a fost ales domn în Moldova la 5/47 ianuarie, iar în Țara Românească la 24 ianuarie /5 februarie 1859.

Vedere generală a Bucureștiului, în viziunea desenatorului parizian Boudier, apărută în lucrarea *Les capitales du monde*, Paris, Ed. Hachette, 1892

„CUZA (Alexandru Ioan), principe al Moldovei și Valahiei sub numele de Alexandru-Ioan I*, născut la Galați (Moldova) în 1820, a făcut parte dintr-o familie onorabilă din această țară. A studiat la Paris între 1834-1839, apoi, revenit în Principate, a intrat în armata Moldovei și a câștigat degrabă gradul de colonel. Inteligența sa deschisă, cunoștințele pe care le datora educației sale îngrijite, au atras atenția asupra sa. Numit vice-președinte al Tribunalului din Galați, a fost chemat, către anul 1850, în slujba de prefect (pircălab) al aceluiași oraș și și-a atras simpatia generală prin modul său de a judeca și prin destoinicia sa administrativă. Cuza a demisionat din funcție sub stăpînirea lui Vogoride și, din acest moment, s-a arătat dușman pe față al influențelor străine în Principate, și unul din cei mai fierbinți partizani ai unirii Moldovei cu Valahia. De-

venit în scurt timp unul din oamenii cei mai de seamă din țara sa, ales deputat de Galați în 1858, însărcinat curînd cu portofoliul Războiului în guvernul caimacamlilor provizorii, Alexandru Cuza a fost ales, în ianuarie 1859, prinț al Moldovei la Iași, și peste cîteva zile prinț al Valahiei la București. Această dublă alegere, care a avut mare răsunet în Europa, a adus de fapt unirea Principatelor [...].

Cuza, devenit Principele Alexandru-Ioan s-a bucurat mai întîi de o mare popularitate [...] Prin atitudinea lui înțeleaptă, abilă și moderată, și-a văzut dubla alegere recunoscută ca valabilă, dar în mod excepțional, în conferințele de la Paris și ratificată de Poartă. După ce a obținut de la guvernul otoman un firman care îngăduia întrunirea într-una singură a celor două camere ale celor două Principate, și, ca urmare, formarea unui consiliu de miniștri unic, principele Alexandru-Ioan, la 5.11.1862, a deschis

sesiunea primei adunări românești. Acest act [...] completa unirea Moldovei cu Valahia, devenite un singur stat sub numele de România [...]”. (vol.V, p. 425).

Atenția de care s-a bucurat Cuza în ochii urmașilor lui Pierre Larousse se vedește și în felul cum ei i-au urmărit destinul. În volumul XVI (supl.I) p. 616 se menționează că după înlăturarea sa, Cuza „a trăit în străinătate, fără a face să se vorbească de el, mai întîi la Paris, apoi la Viena; a fost ales deputat în România, în 1870**”, dar a refuzat să ia parte [la lucrările parlamentare] și a murit în mai 1873, la Wiesbaden“.

Încintătoarea sociabilitate a bucureștenilor

„BUCUREȘTI, capitala provinciilor unite moldo-valahie și capitală a Vala-

* Vezi grupajul publicat în Magazin Istoric, nr. 5/1973.

** Vezi Magazin Istoric, nr. 2/1967.

Biserica Stavropoleos din București, într-un desen aparținînd artistului francez Berteault, apărut în aceeași lucrare ca și imaginea precedentă

hiei, pe Dimbovița, la 60 km nord-vest de Vârsarea acestuia în Dunăre, la 450 km nord-vest de Constantinopol și la 280 km vest de Marea Neagră; la 44°25' latitudine nord și 23°50' longitudine est [corect 44°24'; 26°06']; 130 000 locuitori. Reședința suveranului [...] sediul guvernului, episcopie greacă, înaltă școală greacă, colegiu francez, bibliotecă cu manuscrise orientale foarte rare și foarte prețioase, muzeu de istorie și de anticărități*, fabrici de țesături, covoare, saci, bijuterii etc. Antrepozit central al tuturor mărfurilor Valahiei, acest oraș face un comerț foarte important cu postavuri, sticlării și mărcitării venind din Germania și cu grîne, lînă, miere, ceară, seu, vite, produse în țară".

Important centru cultural și comercial, cum îl înfățișează descrierea de mai sus, Bucureștii aveau încă de suferit, la mijlocul veacului XIX, din punct de vedere urbanistic. Motiv pentru care prezentarea sa, sub acest aspect, apare cu unele îngroșări, cu remarcă însă că locuințele „înconjurate de grădini și livezi” dau orașului „privit de pe dealul Mitropoliei, aspectul unui decor cu adevărat magic”. Dar și pe tărîm edilitar, o serie de progrese sînt evidente. „Orașul [...] posedă deja

* Din această enumerare lipsește, printre altele, Universitatea din București, înființată în 1864.

cîteva edificii demne de atenție. Printre cele mai remarcabile trebuie să cite: Palatul domnesc, Mitropolia [...], pe un platou care domină orașul, Ministerul de Interne, teatrul, Palatele Știrbey, Ghica, Bibescu, Turnul Colței, clădit de suedezii lui Carol XII, internați la București, școala de chirurgie, Colegiul Sfîntul Sava etc. Dar, pentru un străin, minunile Bucureștilui sînt cele două admirabile grădini publice numite Cișmigiu și Șoseaua Mogoșoaia, care pot rivaliza cu cele mai frumoase promenade din capitalele europene.

Acest oraș prezintă un lucru și mai remarcabil decît monumentele, palatele sau grădinile sale, și anume încîntătoarea sociabilitate a locuitorilor săi care [...] au uzanțele și educația celei mai bune societăți din Paris” (vol. II, p. 1398).

Pe primul loc

Cîteva date extrase din tablele aflate în volumele XVI și XVII (supl. I și II) ale primului Larousse (p. 521 și, respectiv, 798) merită, de asemenea atenție. Ele oglindesc, de astă dată pe alt plan, îmbucurătoare realități românești. Este vorba de stadiul pe care îl atinsese, la finele anului 1885, dezvoltarea căilor ferate în România, în comparație cu celelalte țări din Balcani luînd ca punct de plecare anul 1876.

Datele sînt semnificative atît în mod absolut, cît și comparativ (să nu uităm că Transilvania și Banatul nu erau cuprinse în calcul). Larousseul consemna astfel că, între țările din Peninsula Balcanică, România se înscria pe primul loc în acest domeniu de mare însemnătate tehnică și economică.

Numele statului	Căi ferate în exploatare (lungimea liniilor)	
	1876	1885
România	826 km	1 660 km
Grecia	11 km	323 km
Serbia	—	244 km
Turcia (cu Bulgaria și Rumelia)	1 046 km	1 394 km

O colecție MAGAZIN ISTORIC — o veritabilă enciclopedie a marilor probleme de istorie națională și universală

Pentru a o avea la îndemînă — nu uitați să reînnoiți abonamentul dv. pînă la data de 17 a fiecărei luni. După cum știți **ABONAMENTELE** se fac la oficiile poștale, factorii poștali, difuzorii din întreprinderi, din instituții și de la sate. Cititorii din străinătate se pot abona prin „ROM-PRESFILATELIA” — Serviciul Import-Export presă — București — Calea Griviței nr. 64-66, P.O.B. — 2001.

PE ACEEAȘI BARICADĂ

ION TOACĂ, TEODOR PINTEAN

Avem în față două fotografii, două documente peste care deceniile și-au pus amprenta. Chipurile fixate pe hirtia îngălbenită de vreme readuc în prim plan amintiri despre evenimente, date și fapte petrecute la București și Cîmpina în timpul primului război mondial.

Era la sfîrșitul anului 1916, cînd trupele Puterilor Centrale împinziseră satele și orașele din partea de sud a țării. Cotropitorii s-au dat la jafuri și fărâdelegi, provocînd indignarea profundă a maselor populare. Nemulțumirea a căpătat aspectul unei împotriviri în masă față de ocupația străină. În diferite localități, rezistența maselor s-a manifestat prin greve și demonstrații de stradă. În fruntea luptei împotriva cîmpititorilor, pentru eliberarea patriei, s-au situat militanții socialiști aflați în București, Ploiești, Cîmpina, Turnu Severin etc., printre care I.C. Frimu, Constantin Mănescu, Maria Aricescu, Alecu Constantinescu, Gheorghe Cristescu, Ecaterina Arbore, Emil Nicolau, Constantin Popovici, G. Rădulescu, Ioan Elena, frații Niculescu (Nicolăescu), Iancu Olteanu, D. Gănescu, Gh. Teodorescu și mulți alții. În ciuda drasticelor măsuri represive, ei au reușit să stabilească legături și cu diferiți soldați și ofițeri din rîndurile armatei germane și bulgare, membri ai partidelor socialiste din țările respective, pe care i-au antrenat într-o serie de acțiuni antimperialiste.

În grelele condiții ale regimului de ocupație, au fost restabilite legăturile — întrerupte de război — dintre socialiștii din Bulgaria și cei din România. Momentul a fost precedat de o scrisoare trimisă conducerii mișcării socialiste române, în primele luni ale anului 1917, de către G. Chircov — secretarul general de atunci al Partidului Socialist Bulgar — prin mijlocirea unui ofițer socialist din cadrul trupelor de ocupație. Printre altele, în acea scrisoare, ofițerul bulgar respectiv era recomandat spre a fi folosit în vederea menținerii și dezvoltării legăturilor între socialiștii din cele două țări vecine.

În prima fotografie, ofițerul bulgar apare împreună cu șapte socialiști români. În rîndul de jos, de la stînga la dreapta: Gheorghe Cristescu, ofițerul bulgar și Constantin Popovici; în rîndul din spate, primii doi, de la stînga la dreapta: Aurel Niculescu, Gavrilă Chirișescu.

Fotografia a fost realizată în timpul unei consfățuiri secrete finută în casa din

strada Herescu Năsturel, nr. 9, București. Semnificativ este faptul că întrunirea conspirativă a avut loc în perioada cînd se împlineau patru decenii de la proclamarea independenței de stat a României, iar proletariatul din Rusia pornise lupta decisivă pentru răsturnarea rînduieiilor capitaliste. Lozinca aflată în prim plan **Socialismul va învinge!** 1917, exprimă cu pregnanță idealul și aspirațiile de viitor ale socialiștilor, crezul comun al revoluționarilor români și bulgari.

Contacte și acțiuni comune ale socialiștilor români și ale celor din armatele de ocupație, în perioada 1917-1918, s-au semnalat și la Cîmpina, ca și în alte centre din zona petroliferă, unde era masat un mare număr de militari, îndeosebi germani. Din documentele vremii și din alte mărturii rezultă că membri ai Partidului Social-Democrat din Germania, aflați în rîndul trupelor, au intrat în legătură cu socialiștii români. Acest lucru este atestat și de cea de-a doua fotografie pe care o prezentăm; ea datează din anul 1918 și înfățișează cîțiva socialiști români, împreună cu doi socialiști germani: Otto Nagel (penultimul din dreapta, în rîndul al doilea) și un matroz (ultimul din dreapta, în rîndul întîi).

Grupul din imagine se întîlnea adesea în casa Mariei Aricescu și în locuințele altor fruntași ai mișcării muncitorești din Cîmpina. Socialiștii germani participau la ședințele conspirative ale grupului ilegal din Cîmpina, în cadrul cărora se discuta despre organizarea a diferite acțiuni în sprijinul luptei muncitorilor români pentru îmbunătățirea condițiilor lor de viață și de muncă, inclusiv tipărirea și răspîndirea de manifeste. Tolodată, socialiștii germani procurau din Germania, pentru tovarășii lor români, ziarul de stînga *Leipziger Volkszeitung*; tot ei înlesneau evadarea unor prizonieri români internați în diferite lagăre.

Legăturile desfășurate între socialiștii români și militari germani și bulgari, în condiții atât de grele, colaborarea tovarășească dintre ei sînt fapte care demonstrează încă odată că putericele sînt felurile care-i unesc pe muncitorii de pretutindeni.

ORAȘE ÎN FLĂCĂRI

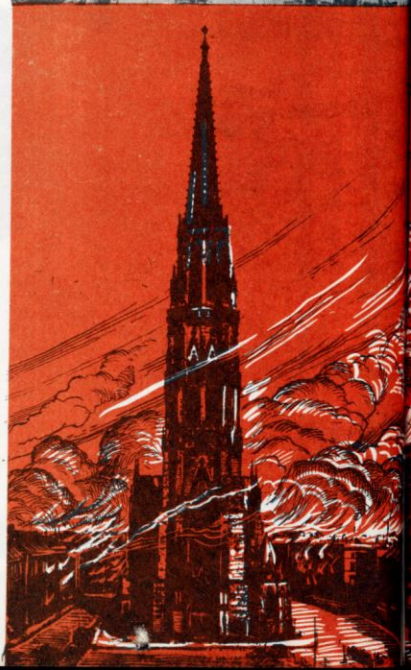
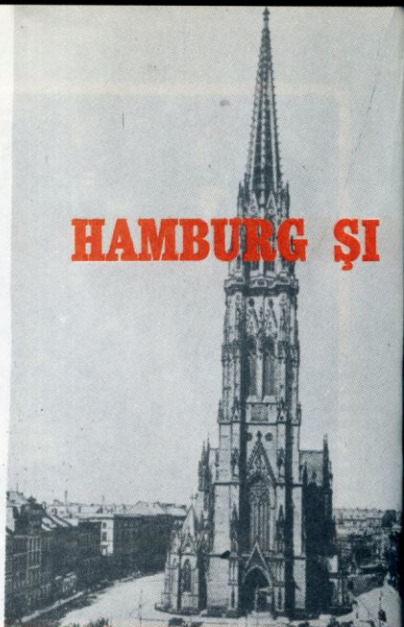
FLORENȚA ANGHEL

Vestit port al Mării Nordului, situat la confluența Elbei cu Alsterul, Hamburgul a trezit încă din evul mediu — și continuă să trezească și astăzi — admirația iubitorilor de vestigii istorice. Oraș de veche tradiție, istoria lui începe în anul 808, când Otho, trimis de împăratul german Carol cel Mare să-l înfrunte pe normanzi, construiește un castel (burg), în apropierea pădurii Hamme. Se pare că de aici vine și numele orașului. Tot Carol cel Mare îi acordă privilegiile economice și politice, extinse în secolele următoare, care îi conferă de la bun început, rolul de veritabilă metropolă a comerțului german. La prosperitatea economică a Hamburgului contribuie și intrarea lui, în sec. XIII, în Hansă, constituind alături de Lübeck nucleul acestei uniuni comerciale și politice a orașelor din nordul Germaniei.

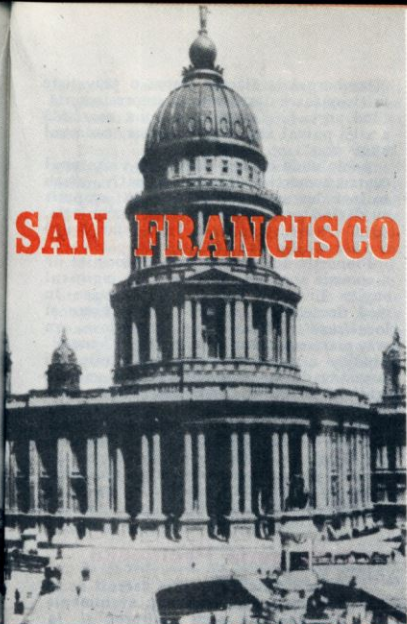
În veacul următor, Hamburgul, împreună cu localitatea Cuxhaven situată în apropiere pe țărmul Mării Nordului, constituie unul din cele mai importante complexe maritime ale Europei. Din momentul declinului Hansel, Hamburgul se dezvoltă ca oraș liber, cu o organizare politică proprie, independentă, o adevărată mică republică. În această calitate de oraș liber intră, în 1815, în Confederația germană.

La jumătatea sec. XIX, Hamburgul este un oraș înfloritor, cu o industrie puternică, cu o populație de circa 160 000 locuitori. Dar tot atunci, în anul 1842, o catastrofă face să stagneze, pentru un timp, cursul firesc al vieții cetățenilor săi. Pitorescul Hamburg, străbătut de Elba și de Alster, cu canalele lui întortocheate, umbrat de arbori seculari, orașul cu casele sale cu fronton și trepte care coboară pînă în stradă, își schimbă, brusc, înfățișarea.

HAMBURG ȘI

SAN FRANCISCO

Cataclisme ale istoriei

În noaptea de 4 spre 5 mai 1842, un funcționar al poștei din Hamburg se înapoiase la locuința sa din Deichstrasse nr. 20*. Seara era înăbușitoare. Când deschise fereastra, îl lovi în față un miros greu și înecăcios. Alergă în stradă alarmat și văzu o coloană groasă de fum, care se înălța spre cer, cu câteva case mai încolo. Ardea o magazie ticsită cu sute de baloturi de zdrențe, hîrtii vechi și alte materiale inflamabile.

Nu se știe ce a provocat incendiul. Cert este că, favorizat de vînt și de seceta din acea primăvară, focul se întinse cu repeziune, mistuind casă după casă.

La început, locuitorii nu se arătară prea îngrijorați, fiind obișnuiți ca incendiile să fie stinse repede de pompieri. Cînd, însă după 12 ore începură să ardă primele case din Hopfenmarkt, cartierul central al orașului, oamenii fură cuprinși de neliniște. Mulți alergară pe străzi spre a se uita la înfricoșătoarea priveliște, în timp ce locuitorii din cartierele atinse de flăcări căutau să se salveze și să pună la adăpost cîte ceva din avutul lor.

Oriunde se afla un loc deschis, se adunau pîlcuri de refugiați. Printre ei se strecurau hoții. Așa cum povestește Schleiden, se petrecură atunci lucruri destul de ciudate: obiecte de o rară frumusețe erau lăsate la discreția borfașilor, în timp ce altele fără valoare erau ferite de prăpăd cu toată grija.

Sute de familii care se strinseseră în Johannisplatz, văzură cu groază cum flăcările îi atacau din două părți. În căutarea unui alt refugiu, năvăliră cu toții în strada Jungfernstieg — impresionantă prin luxul și bogăția ei — în dreptul căreia riul Alster formase o barieră naturală. Din nefericire, incendiul își croi drum și în acest cartier, parcă cu și mai multă înțepire.

În ziua de 6 mai, focul răzbi pînă în apropierea bisericii Sfîntul Petru. După o dramatică strădanie de a o feri de vîlvă-tăi, biserica se prăbuși cu un zgomot înfundat. Cu puțin timp înainte se procedase la transportarea în altă parte a odoarelor bisericești, dar au avut de suferit cei care se refugiaseră acolo căutînd adăpost. Rămășițele turnului bisericii au fost păstrate pînă azi ca o amintire a catastrofei.

În calea pustietoare a flăcărilor se găseau încă vreo cîteva imobile publice:

* Evenimentele descrise sînt extrase din volumul: H. Schleiden, *Versuch einer Geschichte des Grossen Brandes in Hamburg von 5 bis 8 Mai 1842* („Contribuție la o istorie a marelui incendiu din Hamburg din 5-8 mai 1842”), Hamburg, 1843.

primăria, închisoarea, o uzină, azilul pentru săraci, cazinoul, maternitatea și institutul de anatomie (înființat în 1818) precum și capela Sfintei Gertruda, o capodoperă a arhitecturii gotice din nordul Germaniei.

Trebuiau luate măsuri urgente ca flăcările să nu mistuie și aceste clădiri ale orașului.

Foc și explozii

Încă din prima zi a catastrofei, pentru a bara drumul flăcărilor, se propuse aruncarea în aer a citorva clădiri, din vecinătatea zonei incendiate, experiență făcută în cazuri similare la New York și Copenhaga. Dar cine să-și ia răspunderea dărimării locuințelor? Șeful poliției ezita să dispună distrugerea proprietăților particulare, așa că aprobarea nu fu acordată. Dar în momentul în care turnul bisericii Sf. Nicolae se profilă pe cer asemenea unei uriașe torțe, autoritățile se hotărâră să aprobe aruncarea în aer a citorva case.

La început, zonele degajate prin explozii nu fură suficiente pentru a opri focul. În plus, nu erau îndestulătoare nici echipele de pompieri experimentați și nici rezervele de apă.

Cînd, în noaptea de 5 mai, focul își croi drum spre primărie, la propunerea inginerului englez Lindley, clădirea fu aruncată în aer. Flăcările, oprite pentru scurtă vreme de această barieră neașteptată, trecură însă cu putere mai departe, sărind peste cel mai lat curs de apă și cuprinzînd necrutător, ca într-un clește de foc casele de pe Alten Wall și Mönkedan, străzi situate în partea de nord a orașului. Printre case incendiate și ruine, ieși la iveală splendida clădire a Bursei, inaugurată cu cinci luni în urmă, unde se adăpostiseră numeroși locuitori, aducînd ultimele resturi ale avutului lor.

În fața pericolului, Bursa trebui evacuată. Refugiații părăsiră clădirea într-o învîlmășeală de nedescris. După cum scriu analele, un comerciant, Theodor Dill, împreună cu cîțiva cunoscuți rămași în clădire, munciră însă ore întregi, cu hotărîrea neștrămutată de a o salva. Datorită abnegației lor, Hamburgul reuși să păstreze această clădire ce reprezintă o mîndrie a orașului.

Încurajați de acest succes, cetățenii laolaltă cu pompierii luptară cu energie sporită cu flăcările, smulgîndu-le clădire după clădire.

În zorii zilei de 8 mai, vîntul își schimbă direcția, salvînd restul localității năpăstuite. După 79 ore, incendiul fu în sfîrșit, stins. Dar timp de săptămîni întregi, printre ruine și mormane de dărîmături, focul continuă să mocnească înfundat.

Scriitorul Hebbel, martor ocular al catastrofei, notează în **Jurnalul său**:

„Hamburgul în flăcări oferea o priveliște înfricoșătoare dar totodată impresionantă. Cînd urgia [...] cedă, în lumina searbădă a zilei puteai zări, înspăimîntat, cadavrul unui oraș”.

Acolo unde cîndva fremătase viața unui centru comercial deosebit de activ, acum se întindea un teren de 310 ha acoperit cu dărîmături. Din întreaga populație, 60 000-70 000 fugiseră din oraș, iar 20 000 rămăseseră fără adăpost.

Planurile de reconstrucție, întocmite de o comisie specială, în frunte cu inginerul englez Lindley, care se evidențiasă în mod deosebit în acțiunea de stingere și localizare a incendiului, prevedeau un oraș mare cu străzi late de 14 și 17 metri. Lindley a preluat multe din ideile lui avansate de la compatriotul său, marele arhitect britanic Christopher Wren, care nu le-a putut însă aplica după marele incendiu din Londra*, datorită tendințelor conservatoare ale edililor capitalei engleze. La Hamburg însă ideile novatoare au izbindit și orașul, modernizat, a redevenit demn de admirația vizitatorilor ca și de mîndria locuitorilor săi.

Arde perla Pacificului

La o distanță de șase decenii de la catastrofa din Hamburg, evenimente asemănătoare s-au petrecut și la San Francisco.

În decursul anilor, orașul californian de pe țărmul Oceanului Pacific, aflat pe un teren instabil, a fost zguduit nu o dată de puternice cutremure. La 18 aprilie 1906, un asemenea cutremur — urmat de un incendiu devastator — aproape că a ras localitatea de pe fața pămîntului.

„San Francisco nu mai există!”. Acestea au fost cuvintele marelui scriitor american Jack London în fața dramaticelor întîmplări prin care a trecut prosperul oraș de pe coasta Californiei.

După primele știri în legătură cu cutremurul, revista *Collier's*, pentru care lucra Jack London, i-a telegrafiat, cerîndu-i relatări despre catastrofă. Locuind la numai 65 km de San Francisco, scriitorul s-a deplasat și a văzut îngrozit cum flăcările cuprind orașul. Descrierea sa și a unui alt martor ocular, doctorul german Arthur Wolff, care se afla la bordul unui transatlantic, într-o călătorie de studii, ne-au parvenit, ajutîndu-ne să pătrundem în mijlocul evenimentelor din 1906.

Era miercuri 18 aprilie, ora 5 și 13 minute, cînd orașul adormit resimți un puternic cutremur de pămînt. Clădirile se clătinau ca arborii în timpul furtunii,

* Vezi *Magazin Istorie*, nr. 12/1971.

coșurile caselor se prăbușeau, pavajul străzilor părea însuflețit. Oamenii se năpustiră din locuințe, alergând buimăciți de colo pînă colo.

După cum ne spune doctorul Wolff, trei ore mai târziu, după primele răbufniri seismul se manifestă cu violență. „Era ora 8 și un sfert. Piața mare și spațioasă din fața debarcaderului era ticsită de lume. Unii sosiseră din Oakland, (localitate legată de San Francisco printr-un pod de 13 km) spre a se duce la serviciu.

Deodată se auziră bubuituri subterane, un zgomot neîntrerupt, urmat imediat de o zguduitură atît de puternică, încît multe case se prăbușiră trosnind. Pămîntul de sub picioare părea că dansează, apoi se despică și se rupse în bucăți, înghițind oameni. Din crăpături țîșni un praf dens, eclipsind soarele. În aer pătrunse miros de pucioasă. Totul se petrecu în numai cîteva secunde. Pretutindeni — o panică îngrozitoare. [...] Toți alergau, încercînd să se salveze, înghesuindu-se și imbrîncindu-se, în speranța că puteau scăpa de pericol. [...] Apoi o liniște desăvîrșită, întreruptă doar de pîrîiturile și trosniturile caselor cuprinse de flăcări”.

Imediat după declanșarea cutremurului, o gigantică coloană de foc se ridică deasupra orașului, fiind vizibilă de la circa 160 km. Flăcările irumpeau una după alta. Orașul căzu pradă incendiului. Market Street, arteră principală din cartierul comercial, fu atacată din toate părțile. „Nu se luase nici o măsură de organizare a salvării, comunicațiile se întrerupseseră; pavajul străzilor crăpase în urma cutremurului, astfel încît conductele de apă plesnite ieșeau la suprafață. [...] Toate mijloacele de apărare erau distruse”, scrie Jack London în relatările sale.

Lipsa de apă a făcut ca dezastrul de la San Francisco să ia proporții. În ziua următoare, joi, spre cer se ridicau sinistru, numai scheletele și coloanele de piatră ale clădirilor, multe arse pînă la temelii.

În haosul creat de flăcări, mii de oameni plecau în pribegie doar cu un cufăraș într-un car sau o trăsură veche. O liniște apăsătoare, o disperare mută, neîntîlnită pînă acum stăpînea orașul. „În mijlocul flăcărilor care înaintau, secundă cu secundă — continuă London — nu se vedea însă o

În pp. 84-85: două din victimele cataclismului, biserica Sf. Nicolae din Hamburg (stînga) și primăria din San Francisco care aveau să fie complet distruse

„Pămîntul de sub picioare părea că dansează, apoi se despică și se rupse în bucăți”

● În seara de 17 aprilie 1906, compania newyorkeză de operă Metropolitan, în turneu la San Francisco, prezenta pe celebrul tenor italian Enrico Caruso, în rolul lui Don José din Carmen. A fost un moment de triumf pentru cel mai bogat, mai vesel și cosmopolit oraș din vestul Statelor Unite, cum este apreciat San Francisco de publicistul american Walter Lord, în volumul *The Good Years 1900-1914* („Anii buni de odinioară”). Spectacolul și banchetele care au urmat au evidențiat fastul toaletelor, strălucirea diamantelor și tumultul unui oraș, peste care liniștea nopții nu se lăsa deplin niciodată.

... În luxosul său apartament de la Palace Hotel, Caruso trece prin momente stranii. Cunoscut, în acea seară, un succes furtunos, dar acum încearcă nu un firesc sentiment de satisfacție, ci de neliniște. Întins pe pat, nu reușește să doarmă. La ora 5 și câteva minute dimineața, simte cum se zguduie clădirea și își iese din fire de spaimă: aleargă pe coridoare, strigând „Cutremur!”, se agită cu disperare de oameni și se lamentează că a venit sfârșitul pământului. Înnebunit, iese în stradă, urmat de colegii săi: unul și-a îmbrăcat haina peste pijama, o cîntăreață și-a tras în grabă pantalonii soțului ei, o alta a apărut desculță în toaletă de seară. După primele momente de panică, actorii se întorc la hotel și încearcă să-și înecă spaima în whisky.

Cînd flăcările care au cuprins orașul ajung la Palace Hotel, Caruso părăsește clădirea, îndreptîndu-se, într-un vehicul vechi, spre cartierul Alta Plaza, unde își petrece noaptea sub un pom, într-o grădină.

Pînă la sfîrșit, compania Metropolitan, face rost de o șalupă cu care să poată părăsi orașul, traversînd Golful San Francisco pînă la Oakland. Dar la debarcadere, surpriză: Caruso, sosit cel din urmă, cu mare întîrziere, nu e lăsat să urce pe navă de trupele care supraveghează ieșirile din San Francisco. Din fericire, o inspirație de ultim moment îl face să arate fotografia cu

autograf a președintelui Theodore Roosevelt. Marelui cîntăreț i se îngăduie să pășească pe punte...

● La Valencia Street Hotel, în adăposturile subpămîntene, 80 oameni ar fi ars de vii, dacă 50 voluntari nu ar fi luptat cu flăcările spre a-i salva.

Din clădirile de pe străzile 13 și Valencia, mai mulți voluntari au salvat un bătrîn și o femeie. Dar, cu toată strădania, din casele sărăcăcioase de pe Market Street nu toți oamenii au putut fi evacuați, zona fiind un adevărat infern. Cei salvați se uitau neputincioși la cei care ardeau de vii.

● În centrul orașului, primăria s-a prăbușit; coloanele înalte din piatră s-au sfărîmat, rămînînd doar armătura lor de fier, umplută numai din loc în loc cu cărămidă și lut. Bucăți mari de zidărie s-au desprins din pereți, lăsînd domul ca o colivie goală, profilat pe cerul dimineții. Cu acest prilej a ieșit la iveală corupția administrației orașului, care folosea o parte din fondurile alocate pentru construcția primăriei în interes propriu. Primarul, fost concertmaistru al orchestrei Teatrului „Columbia”, ajunsese în funcția de conducător al administrației orașului în urma mașinațiunilor unor politicieni verosi și afaceriști, cîd care el își împărțea prada.

● Bilanțul calamității:

- 490 cvartale dărîmate;
- 25 000 clădiri mistuite de foc;
- 225 000 oameni rămași fără adăpost;
- peste 450 morți.

● Cînd flăcările au cuprins cartierul „China Town” — populat în special de chinezi — locuitorii lui au făcut eforturi disperate pentru a stinge focul. Cu toate că în acest cartier mai exista apă, lupta a fost inutilă. După cum au remarcat ziariștii vremii, pe drumul refugului, chinezii au fost cei mai omenoși împîndind cu ceilalți tot ce au avut.

singură femeie care să plingă, nici o persoană pradă panicii [...] Niciodată în istoria San Franciscoului, oamenii nu s-au ajutat unii pe alții ca în aceste zile de groază". În aceste momente, eforturile pentru salvarea orașului au revenit autorităților și unor grupuri izolate de oameni; din cauza lipsei de apă, pompierii erau neputincioși.

Alimentate de rafalele de vânt, care loveau orașul din trei părți, flăcările trecură din cartierul comercial în cartierele de locuințe, ale căror case, datorită numărului mare de păduri din California, erau construite în general din lemn.

Focul bîntui trei zile. Și aici se recurse la soluția dinamitării. Și aici forța oamenilor opri, încetul cu încetul, marea de flăcări și o serie de clădiri și cartiere fură smulse dezastrului. În Van Ness Avenue, flăcările se loviră de un cordon larg, creat de locuințele dinamitate și de o linie de apărare a pompierilor, care pusese în funcție câteva conducte de apă. În plus, ei pompară apă din mare, de la o distanță de peste 3 km. Străduințele lor fură încununate de succes; Van Ness Avenue putu fi menținută intactă, iar cartierul aflat în spatele ei fu salvat și el.

Cînd vîntul își schimbă direcția, flăcările pierdură din intensitate. După trei zile de luptă, vîlvătaia se îndreptă spre port, unde își găsi sfîrșitul pe țărmul golfului.

Simbătă, la revărsatul zorilor, totul trecuse. Rămăsese numai o priveliște înspăimîntătoare; o întindere acoperită cu dărîmături fumegînde, cîteva clădiri rămase în picioare în centrul orașului și o fișie îngustă de case de locuit din cartierele marginase.

Mulțumită ineputabilelor eforturi depuse de locuitorii săi, orașul a renăscut după cîteva ani, mai modern și mai frumos decît înainte.

MICROFIȘIER BIBLIOGRAFIC

Joachim G. Leithäuser, *Katastrophen*, Berlin, 1956; G. Effenberger, *Die Welt in Flammen*, Hannover, 1943; H. Schleiden, *Versuch einer Geschichte des grossen Brandes in Hamburg von 5 bis 8 Mai, 1842*, Hamburg, 1843; A. Wolff, *Die Erdbeben—Katastrophe in San Francisco*, Berlin, 1908; Jack London, *The Story of an Eye-Witness*, in *Collier's*, May, 1906; Traian Sofonea, *Drei historische Brandkatastrophen*, Hamburg, 1972.

Așteptare și spaimă...

Valeriu Braniște:

CONFIDENȚELE LUI BRĂȚIANU ȘI ÎNMORMÎNTAREA UNUI ILUSTRU NEVOIAȘ

● Șeful P.N.L. și adversarii săi care îi „zăceau
în stomac” ● „Maniu operează cu «premise
false»” ● Candidatul refuză să candideze ●
De ce nu s-a ținut adunarea de la Lugojel ●
Cum a sfârșit Cornel Diaconovici

Așadar, în seara zilei de 10 februarie 1923, la ora 10, Barbu Știrbei îi telefonează lui Valeriu Braniște că Ionel Brătianu îl așteaptă „mîine, duminică, la ora 11 și jumătate, acasă la el”. Vizita începe cu un „mic incident”, ceea ce — după cum am văzut din fragmentul publicat în numărul anterior al revistei* — prilejuiește autorului notații ironice despre „ciudatele condiții de primire la casa unui prim-ministru ziua la amiază!”. Așa cum discuția cu șeful liberalilor îi oferă ocazia să facă nu puține observații sarcastice la adresa „sentimentalismelor” lui Brătianu, care „lunecînd” peste „chestiile” importante menține convorbirea pe terenul reproșurilor la adresa adversarilor săi din Partidul Național, și îndeosebi a lui Vaida „care îi zăcea în stomac”.

Spre deosebire de celelalte episoade, ultimele fragmente din însemnări pe care le publicăm — despre decesul și înmormîntarea lui Cornel Diaconovici — aduc o notă de adîncă tristețe. Ignorat de oficialitățile vremii, C. Diaconovici — un reprezentant de seamă al culturii românești din acei ani — sfîrșește în condiții grele, în sărăcie și uitare.

V. B.

Brătianu și decepițiile pricinuite de Vaida

11 februarie

În decursul conversației
și-a subliniat activitatea
din trecut, ajutoarele ce

ne-a dat, cum a scos
„chestia națională” din jocul
partidelor, cum trebuia să
fuzionăm cu ei ca rost al
evoluției istorice. Cu Vaida
a avut mari decepții [...] A vorbit în parlament ui-
tînd pe făuritorii Româ-
niei mari: „T. Ionescu, Bră-
tianu și Marghiloman” (se

vede că acest discurs al lui
Vaida l-a durut mult, de
nu-l poate uita!), a plecat
la Paris și Londra fără
măcar să-i spună, a pus
pe Lușu ministru al inter-
nelor (el cunoaște mai bine
pe Lușu decît Vaida), așa
că pe urmă deși ține și astăzi
mai mult la Vaida decît

* Începutul însemnărilor în *Magazin istoric*, nr. 7/1973.

la Averescu, totuși a trebuit să-i netezească lui Averescu calea la putere*. Pe Maniu îl stînjenește în acțiune contrastul din cele două aripi opuse din partid. Cînd voiește să se apropie de fărînișii îl împiedecăm noi (se vede că multe indiscreții i-au ajuns la urechi!), cînd era să se apropie de el (Brătianu) l-au împiedecat cei din stînga. A vorbit mai pe larg despre tratativele din toamna anului 1921 (el admitea „colaborarea”, dar avea „fuzionarea” în vedere), cînd a fost gata de cele mai largi concesi, dar pe urmă s-a convins că partidul național nu voia decât să li se asigure un număr mare de mandate, ca apoi peste capul liberalilor să se alieze cu dușmanii lor. La un asemenea rol nu se putea preta (făcea aluzie la atitudinea lui Dan și Agărbiceanu¹). Vaida i-a spus-o pe șleau că el concepe rolul partidului național ca [...] să fie totdeauna la putere, dar să nu aibă nicînd „răspundere”. Așa nu se poate. El (Brătianu), fuzionînd cu noi, ne-ar fi dat mai mult decît am vrut. Iată cazul Nistor² și Inculț³. Fuzionînd cu Inculț a jertfit chiar pe Ciugurean⁴, care era „liberal” de mai înainte.

Interesant este că zicea că are aceleași principii ca și Maniu (Vaida e ceva mai reacționar), dar greșeala lui Maniu este că judecă, bazîndu-se pe premise false. Așa în decursul tratativelor din 1921 credea Maniu că numai de la „colaborarea” cu el depinde venirea lui Brătianu la putere și voia să exploateze această premisă falsă. Brătianu i-a spus-o de repezite ori: „Noi putem veni și singuri la putere, dar voim să venim cu dv.!” Maniu însă ținea morțiș la premisa falsă. Dacă au venit apoi singuri la putere trebuie să și grijească să

aibă majoritatea necesară. A făcut deci totul ce i-au permis legile (!) și legea din Ardeal permite mai multe decît cea din vechiul regat (Văzînd că a spus prea multe, a zis că se înțelege „între marginile legalității”). El nu se putea bizui pe noi, deci a trebuit să-și asigure singur „majoritățile” necesare. Și Maniu operează și astăzi cu „premise false”. El ia o astfel de poziție față de constituție (pe care o fac liberalii necondiționat!) încît nu numai exclude o conlucrare cu liberalii, dar se face imposibil și de a lua succesiunea lor. Iată Averescu, care nu e om politic (la care nu ține ca la Maniu) și totuși face o politică mai cumințe, făcîndu-se posibil de succesiune. Spunea toate aceste cu o aparentă nemijlocire, parcă ar regreta mult că ne anihilăm. Zicea că dacă nici nu voim să-l sprijinim, dar măcar să colaborăm ca „opoziție”. El în cazul acesta ne-ar face anumite avansuri. Ceea ce cerem noi nu ne poate împlini (făcea aluzie la retragerea constituției și dizolvarea parlamentului), dar ne-ar face cu puțință să ne înmulțim mandatele și ne-ar netezi calea la succesiune [...]

A revenit mai de multe ori la contrastele mari din partid [...]. Toată greșeala noastră politică este lipsa de unitate în vederi, așa că ne împiedecăm de noi înșine. Ne împingem tot mai mult în negațiune, cînd noi am putea contribui foarte mult la consolidarea cu conștiința noastră de cauză și patriotismul nostru. M-a complementat de repezite ori. Mi-a zis că eu am făcut temnițe, pe cînd alții țineau ca Carpații să ne despartă și politicește. Bătea neconștient în Vaida, care îi zăcea în stomac.

N-am ajuns să-l combat în toate, mai ales că trecea repede de la una la alta și în definitiv voiam să

știu ce vrea și ce zice el. În partea finală a conversației făcea de-a dreptul pe sentimentalul, cînd regreta cum ne excludem noi înșine din viața publică și de la conlucrarea politică. De repezite ori am încercat să detaliez manierele lor electorale, ba am făcut aluzie și la cazul meu special, dar el a lunecat peste chestie, trecînd înainte. Din vorbele lui am înțeles clar că dacă aș declara că iau parte la lucrările parlamentului, mi-ar deschide calea să fiu undeva ales deputat sau senator.

În sfîrșit (pe la ora 1 și un sfert) am încheiat conversația. Mi-a zis că îi pare bine de „neînțelegerea” cu Barbu Știrbei că i-a dat prilej să mă vadă, de aici înainte nu va mai avea trebuință de asemenea „neînțelegeri”, ci mă va ruga direct, cînd va avea ceva de spus. Ne-am despărțit [...]

12 februarie

După masă am fost la club, chemat de Maniu, unde s-a dat un adevărat asalt asupra mea să primesc candidatura la Ighiu. Vaida, Mihai Popovici, Sever Dan s-au alăturat. N-am cedat. Cu acest prilej mi-a conștientat Maniu următoarele: azi a fost Cămărdășescu la I. Brătianu, care i-a spus că ieri am fost la el și am vorbit multe, dar nu i-am spus pentru ce anume am venit (!).

Venind vorba de alegerea de la Ighiu a zis Brătianu că dacă candidez eu la Ighiu, mie nu-mi pun contră candidat. Faptul acesta m-a întărit în hotărîrea de a nu primi candidatura de la Ighiu sub nici o condiție.

Necazul este că nu avem alt candidat cît de cît cu suprafață. Și pînă la ultimul termen de depunere a candidaturii mai sînt patru zile! [...]

* Este vorba de sprijinul acordat lui Averescu de a forma guvernul în martie 1920.

„Bietul Cornel! destul l-au insultat in viață“

Lugoș, 15 august

Am avut ședință la comisiunea monumentelor, primind avizul că în loc de un milion, cît am cerut, ni s-au aprobat pentru acest an bugelar 50 mii lei, cu care n-avem ce face. Dar nici acești bani nu i-am primit încă.

Am interpellat pe protopopul Popovici în chestia adunării despărțimintului „Asociațiunii” [ASTRA] pe care o protejaseam la Lugoș, fiind timpul suprem. Protas mi-a răspuns că nu a putut convoca la Lugoș, pentru că preotului i-au crăpat 4 porci, iar soția învâdătorului e bolnavă. Și alt loc potrivit nu avea de-a lungul rețelei c.f.r. Sărmană cultură și literatură românească, cu ce greutăți ai să lupți!

Apropiindu-se termenul adunării generale devine tot mai mare interesul pentru alegerea de prezident al „Asociațiunii”. Se zvoneste că regele are de gînd să vină la adunare.

D.m. ședință la consiliul de administrație a Creditului băndăean. Se constată că noua emisiune numai în parte a reușit. În loc de 12 mii acții noi, cîte s-au proiectat, s-au subscris abia 5 900. S-a prelungit termenul pînă la finele anului.

Seara, mare cină la Bejan⁶, participînd cu ai casei (numai bărbaci) 15 inși. N-a fost nici o dezbateră mai importantă. A participat și Caius Brediceanu⁷, care petrece de vreo săptămînă pe aici, și Ionel Mocsonyi⁸, care s-a reîntors din Viena, unde a petrecut o lună.

16 august

După patru ani am luat iarăși odată parte la ședința comitetului parohiei. Nici nu mai știam că sînt încă membru. Se zvonise că vine la ordinele zilei oferta ministrului Angelescu de a zidi un internat de stat pe terenul bisericii, în locul celebrului „șalet” [în franceză ch^âlet: vilă, cabană]. Dar m-am înșelat. Protas, mai cuminte, neavînd nimic în scris, nu a adus chestia la ordinea zilei. Întrebat de mine a zis: „eu nu dau nimic pe vorbele lor!” Așa vorbește un „liberal”, vicepreședinte de senat, despre miniștrii lor! [...]

17 august

După masă m-a anunțat Gașpar⁹ și Rosner din Bocșa că dr. Cornel Diaconovich a murit d.m. la Reșița. El suferea de cord și îi mergea tot mai rău. Așa se vede că și-a simțit sfîrșitul și s-a dorit acasă, în locul său natal. Sîmbătă a fost adus cu un automobil al societății [U.D.R.]. Aici a sfîrșit, sărmanul, frînt suflăste, în o mizerie din cale afară mare și nemeritată.

Am avisat imediat pe Russu¹⁰, ca președinte al „Astrei” la Sibiu, în așteptare să iee măsuri pentru reprezentarea la înmormîntare, iar prin Dobrin¹¹ am avisat pe Mocsonyești.

Dispozițiile pentru înmormîntare nu le cunosc, dar e probabil că va fi înmormîntat la Reșița, unde dorm somnul de veci și părinții săi și fratele său, precum și alte rude.

18 august

Dimineața am avut ședință la [banca] „Albina”. Criza de bani ia proporții înfrîtoare și leul a căzut din nou la Zürich.

Din Sibiu nu a venit nici un avis privitor la înmormîntarea lui Cornel Diaconovich. De asemenea nici de la Mocsonyești. Ne-am hotărît să plecăm cu

Dobrin la Reșița, unde va fi înmormîntarea mîine la 10 ½ n.a. Era să vină cu noi și Caius Brediceanu, dar sosind din Timișoara avizare că îl așteaptă mîine la adunările poporale din Pesac și Igrăș, s-a hotărît să meargă acolo.

În lipsa unui automobil am plecat d.m. cu trenul de 3 1/2 prin Buziaș-Gataia. Am căldătorit destul de bine, mai ales de la Gataia încolo, ajungînd într-un vagon elegant și curat, parcă nu mai eram după război.

Cu noi a căldătorit și canonicul Brînzeu, trimis de capitolul greco-catolic să officieze funeraliile. Pe drum mi-a cerut date despre Diaconovich și am rămas surprins că puțin știe generația de azi despre oamenii mai vechi. Și Brînzeu, ca fost redactor, aparține aceluia care s-au ocupat de afacerile publice.

În Reșița am sosit seara la ora 8, așteptați fiind de oamenii societății. Pe mine și Dobrin ne-au încartiruit în vila „fermecată”. La cină, fiind mare societate am constatat că nu s-au luat măsuri pentru înmormîntare în stil mai mare. S-a lăsat totul în grija familiei [...] Nici de la Sibiu nu a sosit nici un aviz, nici de la „Albina”, și nici din partea „Asociațiunii”. Mi s-a spus numai că seara a sosit la adresa preotului unit din Reșița română o telegramă din Sibiu de la „Asociațiune”, cu răspuns plătit, în care întreabă cînd și unde va fi înmormîntarea.

Am luat măsuri ca și societatea să fie reprezentată la înmormîntare. Lipsind directorii Baltescu și Blăjan și avînd directorul Balint mîine la Anina de lucru, am hotărît ca în numele funcționarilor români să vorbească inspectorul Murășan. Totodată am insistat să iee corul Reuniunii române de cîntări parte la funeralii, cîntînd răspunsurile.

Retrăgându-ne cu Dobrin în vilă am constatat că de neajutorăți sînt oamenii zilelor noastre.

La vilă aveam o frumoasă cameră în etajul al doilea, cu o admirabilă priveliște asupra Reșiței. Am stat uitat la fereastră, privind la furtuna ce se descărca cu furie asupra Reșiței, scăldată în lumină. Fabrica, adică turnătoria, lucra cu zgomot, trenurile șueau și habar nu aveam de descărcarea aeriană. S-a pornit o ploaie torențială, care a spălat acoperișele de funingine, de străluceau în noaptea ca oglinzi, în care se reflectau deopotrivă fulgerele și giganticele lămpi electrice.

19 august

Dimineața a mai conținut ploaia, dar norii se alungau amenințător. Încurcat cu Dobrin în discuții nu am ajuns să-mi fixez pe hîrtie niște idei pentru discursul la mormînt.

Pe la ora 10 am coborît la casa mortuară. Începuse să plouă. Bietul Cornel zăcea pe catafalca, deja în descompunere. Văduva era frîntă de durere, încît abia am putut schimba puținele vorbe convenționale la asemenea prilejuri. Erau numai neamuri. Fratele din Caransebeș al defunctului, două surori, o cumnată și fratele văduvei (locotenent). Aici am înțeles că văduva fine morșii la ultima dorință a defunctului, de a se face cea mai simplă înmormîntare, fără cor și orchestră, fără de a trece la biserică etc. Încercînd eu să conving că aceasta nu se poate, am înțeles cită amărăciune a trebuit să fie în casa Diaconovich. O soră ne-a spus că defunctul a interzis a se tipări anunțuri funebre și peste tot a scris ceva în ziar românești despre moartea lui. Destul l-au insultat în viață, nu mai dorea să continue după moarte campania contra lui!

N-am ripostat nimic, dar m-am înțeles cu dr. Brînzeu ca prohodul să se facă în biserică, nefiind aici loc. Am plecat cu convoiul pe o ploaie torențială, făcînd pe jos calea de la vilă pînă la capătul Reșiței române, unde se încrucișează calea cu drumul de fier; de aici am luat-o — sunau clopoțele de la toate bisericile — pe strada principală a Reșiței române în sus pînă la biserică unită. Oprindu-se preoții, a fost dus sicriul în biserică. Văduva sta pe gînduri să intre sau nu, așa că a fost mai mult tîrîtă în biserică.

În biserică a oficiat parohul dr. Brînzeu, cu preotul unit din Reșița română, un admirabil cîntăreț. Dar corul a lipsit, respectînd oamenii dorința familiei. Dr. Brînzeu a făcut o expunere biografică destul de bine în cadrele preciziei sale. A citit apoi directorul Balint românește o apreciere a defunctului în numele societății. Ulterior am aflat că consultînd Murășan cu Balint azi dimineață s-a hotărît să rămînă aici Balint și să vorbească el. A făcut bună impresie acest discurs, deși lupta greu cu fonetica română. Am vorbit apoi eu, scofînd la iveală activitatea culturală, economică și politică a lui Diaconovich.

De aici l-am dus apoi la mormînt sus pe deal, mai revîrșindu-se asupra noastră o ploaie torențială. Era 1 și 1/2 cînd s-au terminat funeraliile.

Cu văduva n-am mai ajuns să vorbesc. Cei mai mulți din neamuri au venit să-mi mulțumească.

Am plecat după masă cu trenul pînă la Bocea și de aici am continuat calea cu automobilul, sosind la Lugoj pe la ora 8 și 1/4 [...]

În Reșița am văzut pe directorul de teatru Mișu Fotino, care începe azi acolo un ciclu de reprezentații, după ce a absolvit un ciclu de 5 reprezentații în Bocea, unde a venit de la

Oravița. Își avea vagoanele speciale cu inscripția „Trupa M. Fotino”. Se vede că pe aici absolut el turneul, pentru care a fost subvenționat de ministerul cultelor și artelor. În Bocea mi se spusese că reprezentațiile au fost slab cercetate. Abia la ultima a fost sala plină, ceea ce nu va să zică mult, fiind sala mică. Ca încheiere au făcut apoi un mare chef. Acesta pare a fi fost mai reușit decît toate reprezentațiile [...]

Încă un detaliu interesant. Automobilul cu care am venit de la Bocea montană la Lugoj, un „Benz”, prezintă un interes istoric. Este unul din automobilele lui Mackensen,¹² care s-au desfășurat în noiembrie 1918, cînd armata lui aflătoare în retragere, a fost internată în Ungaria. Societatea, adică „Stegui”, a cumpărat-o atunci cu 100 000 coroane și are actele dresate în regulă despre această cumpărare. Se afirmă că Mackensen ar fi intrat în 1916 cu acest automobil în București.

Directorul Blăjan îmi spune că Societatea are de gînd, după ce nu va mai utiliza automobilul, să-l dăruiască muzeului ministerului de război din București, dimpreună cu actele, care dovedesc proveniența automobilului. Eu nu cred că cei din București să aibă pricepere pentru acest detaliu.

20 august

Sever Bocu¹³ din Timișoara îmi cere pe telefon detalii despre înmormîntarea lui Cornel Diaconovich și un articol despre „Asociațiune”. Raportul despre înmormîntare l-am dat la telefon, iar articolul l-am promis pe mîine.

De la Bocu am aflat că adunarea „Asociațiunii” nu se va amîna, ci se va fine

(Continuare în p. 96)

În cinstea marelui domn cărturar

Sărbătorirea tricentenarului nașterii lui Dimitrie Cantemir a fost marcată și de o bogată activitate editorială. Dintre volumele dedicate acestui eveniment consemnăm:

DESCRIEREA MOLDOVEI, retipărită la Editura Minerva, în cadrul seriei **Arcade**. Postfața și bibliografia ediției sînt semnate de **Magdalena Popescu**.

Aceeași editură a publicat, mai înainte, în cadrul colecției **Universitas** studiul lui **Petru Valda** intitulat **DIMITRIE CANTEMIR ȘI UMANISMUL**, în care autorul abordează opera lui Cantemir „din punctul de vedere al problematicii specifice a umanismului Renașterii, al unora dintre temele și motivele caracteristice literaturii și gândirii umaniste”.

Editura Științifică a tipărit volumul **DIMITRIE CANTEMIR — STUDIUL LINGVISTIC**, în care autorul, **Ștefan Gîlosu**, cercetează particularitățile lingvistice ale celor trei opere importante scrise de Cantemir în limba română: **Divanul sau gîlceava înțeleptului cu lumea, Istoria ieroglifică și Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor**, în scopul de a stabili „locul marelui erudit în istoria limbii române”.

TRADIȚII DE SOLIDARITATE INTERNAȚIONALISTĂ ALE PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN, Editura Politică, București, 1973. Inaugurînd noua colecție **File de istorie** a Editurii Politice, lucrarea dr. **Ion Băbici** și dr. **Gh.I. Ioniță** prezintă, într-un studiu sintetic, glorioasele tradiții internaționaliste ale prole-

Cărți sosite la redacție

tariatului român. Este subliniat în mod cuprinzător faptul că, încă „de la începuturile sale, mișcarea muncitorească din România și-a afirmat atașamentul profund față de ideile internaționalismului proletar”, aceasta fiind una din coordonatele majore ale întregii mișcări socialiste și apoi comuniste din România.

După 23 August 1944, se arată în lucrare în condițiile în care Partidul Comunist Român a devenit partid de guvernămînt, iar România a trecut la construirea societății socialiste, internaționalismul a căpătat noi valențe în țara noastră, clasa muncitoare, întregul popor avînd posibilități nelimitate de a se manifesta plener și pe acest tărîm.

CENTENAR RAIU IONESCUT-RION, Iași, 1973. Apărut sub egida Institutului de Studii Istorice și Social-Politice de pe lîngă C.C. al P.C.R. — Sectorul din Iași și a Comitetului județean de cultură și educație socialistă-Iași, volumul reunește comunicările prezentate în cadrul simpozionului care a avut loc la Iași, în luna septembrie 1972, cu prilejul comemorării a 100 ani de la nașterea lui **Raicu Ionescu-Rion**, personalitate prominentă a mișcării socialiste românești, critic și

istoric literar de factură marxistă.

GEORGE BARIȚ ȘI CONTEMPORANII SĂI, Editura Minerva, București, 1973. În colecția **Studii și documente** a apărut sub îngrijirea lui **Ștefan Pascu**, **Iosif Pervain**, **Ioan Chindriș** și **Titus Moraru** — primul, din cele 12 volume de corespondență a lui Bariț. Volumul înmănușează scrisorile primite de acesta de la **Aron Florian**, **August Treboniu Laurian** și **Ioan Maiorescu**.

În aceeași colecție, Editura Minerva a publicat și volumul **VASILE PĂRVAN — CORESPONDENȚĂ ȘI ACTE**, ediție îngrijită, introducere, note și indici de **Alexandru Zub**.

BRESLE, NEGUSTORI, MESERIAȘI ÎN ȚARA ROMÂNESCĂ (1830 - 1848) de **Vladimir Diculescu**, Editura Academiei, 1973. Contribuție, alcătuită pe baza unei bogate documentații de arhivă, la problema formării și ascensiunii burgheziei românești, lucrarea a adus autorului titlul de doctor în istorie.

LES FOIRES DE LA VALACHIE PENDANT LA PÉRIODE 1774-1848 („Bîlcirile din Țara Românească în perioada 1774-1848”), Editura Academiei, 1973. Autoarea, **Georgeta Penelea** analizează regimul juridic al bîlcirilor, categoriile de participanți, mărfurile vîndute și taxele care trebuiau achitate de către cei ce veneau să-și desfășoare mărfurile.

LA FORMATION DU PEUPLE ROUMAIN ET DE SA LANGUE, Editions Meridiene, București, 1972. Scrisă pe baza unor minuțioase investigații a surselor istorice, literare, arheologice, lingvistice, lucrarea profesorului **Constantin C. Gîlrescu** demonstrează că formarea poporului român și continuitatea sa pe teritoriul carpato-da-

nubian, departe de a constitui o „enigmă” sau un „miracol”, este un proces „absolut normal, asemănător altor procese din aria de formare a popoarelor romanice”.

NAPOLEON BONAPARTE, Editura Academiei, București, 1973. Lucrarea lui **Gh. Eminescu**, publicată în cadrul colecției **Istorie și civilizație**, prezintă într-o „încercare de a împăca exigențele istoriei cu cele ale cititorilor”, viața și faptele celui care, în viaținea autorului, apare drept „cea mai complexă personalitate istorică, cea mai greu de definit și poate cea mai originală”.

Scrisă pe baza unei bogate documentații, apelând la surse de informație autentice, excluzând tot ceea ce aparține legendei, cartea se menține strict în cadrul istoriei exacte, fapt care o situează printre contribuțiile românești importante în vastitatea bibliografiei napoleoniene.

Ceea ce de altfel consemnează și prințul Napoleon, șeful actual al familiei, într-o scrisoare adresată autorului român: „Nimeni altul, decât dvs., urmaș al marelui poet român M. Eminescu, nu ar fi putut reuși această operă importantă, căreia i-ați consacrat atîta muncă și grijă. Sintem mișcați de acest omagiu adus numelui lui Napoleon”.

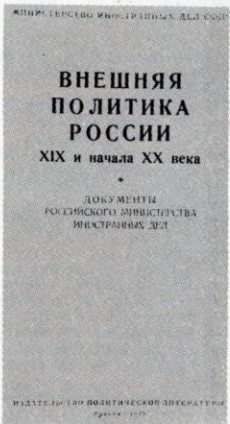
ISTORIA UNEI CITADELE MUNCITOREȘTI, NICOLINA — IAȘI, 1892-1972, Iași, 1972. Apărută sub egida Universității „Al. I. Cuza” și a Uzinei mecanice „Nicolina”, lucrarea cercetătorilor **Const. Botez, Dem. Urmă, L. Eșanu** conturează evoluția în timp a uneia din importante „citadele muncitorești” ieșene. După cum evidențiază și prof. univ. A. Loghin în prefața volumului, studiul subliniază „prin date și fapte dintre cele mai semnificative lupta

Cărți sosite la redacție

pentru o viață mai bună, pentru dreptate socială, care a caracterizat permanent activitatea revoluționară a acestui detașament de frunte al mișcării muncitorești ieșene”.

Documente de politică externă a Rusiei din secolele XIX-XX

Inaugurată în 1960, colecția **Politica externă a Rusiei în secolul XIX și începutul secolului XX**, publicată sub îngrijirea unei

comisii de pe lângă Ministerul Afacerilor Externe al U.R.S.S., s-a îmbogățit de

curînd cu cel de-al 8-lea volum. El acoperă perioada mai 1814-noiembrie 1815 și cuprinde 273 documente, dintre care 260 inedite, precum și 176 rezumate ale unor documente apărute anterior.

Din conținutul lucrării se poate constata rolul Rusiei în cadrul noului sistem politic instaurat în Europa ca urmare a Congresului de la Viena și a creării Sfintei Alianțe și a Cvadrupei Alianțe. Printre materialele care vād pentru prima oară lumina tiparului se numără proiectul rus al Sfintei Alianțe, corespondența purtată de unii șefi de state și de guverne, instrucțiunile date diplomaților ruși etc. Textele aruncă o nouă lumină asupra evenimentelor din cursul celor „o sută de zile” din 1815, de la evadarea lui Napoleon de pe Insula Elba și pînă la înfrîngerea lui de către cea de-a VII-a coaliție. De asemenea, documentele publicate ca și notele care le însoțesc, demonstrează că revenirea pe tron a tuturor dinastíilor așa-zis „legitime”, ca și restaurarea integrală și universală a absolutismului s-au dovedit imposibile, datorită caracterului ireversibil al numeroaselor schimbări și prefaceri survenite în Europa, în anii de după revoluția franceză din 1789 și în timpul războaielor napoleoniene.

Un deosebit interes prezintă materialele — pînă astăzi necunoscute — referitoare la relațiile Rusiei cu Franța, Marea Britanie, Prusia, Austria, Statele Unite ale Americii, statele italiene și scandinave, țările Asiei și Americii Latine, Sfîntul Scaun etc. Demne de relevant sînt de asemenea documentele referitoare la raporturile comerciale ale Rusiei cu alte state, precum și părerile în această privință ale unor oameni politici și comercianți ruși.

Volumul reproduce documentele în limba originală

în care au fost redactate—în majoritatea cazurilor franceza — precum și traducerea lor în rusă, împreună cu ample comentarii asupra textelor atît ruse, cît și străine.

Lucrarea conține, de asemenea, diferite materiale de referință, printre care tabelele analitice (cu nume de persoane și locuri geografice), lista publicațiilor principale care conțin referiri la politica externă a Rusiei în acea perioadă etc.

Volumul de față încheie prima serie din colecția amintită. Cea de-a doua serie va cuprinde șapte sau opt volume și va acoperi perioada dintre noiembrie 1815 și Revoluția din 1830 din Franța.

Cărți sosite la redacție

de poporul român pentru libertate și independență, începînd din sec. X și pînă în sec. XIX. Selecția și prezentarea textelor: **Dan Căpățînă** și **Sergiu Iosipescu**.

ARTA REVOLUȚIONARĂ, Editura Minerva, București, 1972. Ediția, îngrijită de **Victor Vișinescu**, reunește cele mai reprezentative scrieri de critică literară și social-politice ale lui **Raicu Ionescu-Rion** (1872-1895), militant și publicist socialist, critic și istoric literar de ținută marxistă, afirmat în perioada cristalizării și dezvoltării mișcării socialiste și muncitorești din ultimele decenii ale sec. XIX din România.

FILE DIN CRONICI, Editura Militară, București, 1973. Apărută sub egida Centrului de studii și cercetări de istorie și teorie militară, lucrarea înmănușează o parte din principalele texte cuprinse în cronicile românești și străine despre luptele purtate

CONFIDENȚELE LUI BRĂȚIANU...

(Urmare din p. 93)

la 15/28 august. El crede că liberalii, care nu sînt pregătiți pentru alegere cer amînarea. Știrea că peste

cîteva săptămîni va veni regele în Banat nu este verificată. Așa că și naționaliștii sînt de părere că

„Asociațiunea” să se find acum.

Am scris articolul despre „Asociațiune”.

1. **Ion Agirbiceanu**, mare scriitor român; a fost unul din fruntașii Partidului Național, director al ziarului *Patria*. După 23 August 1944 a aderat la transformările înnoitoare ce au avut loc în țara noastră.
2. **I. Nistor**, istoric, profesor universitar, fruntaș politic din teritoriile unite; a aderat la P.N.L., devenind unul din fruntașii acestuia; a sprijinit dictatura regală, fiind, în perioada noiembrie 1939-iulie 1940, ministru.
3. **I. Inculeț**, fruntaș politic din teritoriile unite; a aderat la P.N.L.; de mai multe ori ministru. După ce a tolerat acțiunile Gărzii de fier, a luat din 1936 — la sugestia lui Carol II — unele măsuri de îngrădire a activității acestuia.
4. **Daniel Ciugureanu**, fruntaș politic din teritoriile unite; ministru Secretar de Stat în perioada aprilie 1918-octombrie 1918 și noiembrie 1918-septembrie 1919; a aderat imediat după 1918 la P.N.L.
5. **Proca**, om politic, fruntaș al P.N.L.
6. Este vorba, probabil, de **I. Bejan**, om politic liberal.
7. **Căluș Brediceanu**, fost ministru în cabinetul Take Ionescu; a participat la Conferința de la Paris; a ocupat diferite posturi în diplomatie; a ajuns fruntaș al P.N.T.
8. Familia **Mocsonyi** a jucat un important rol politic și economic în viața românilor din Transilvania; a întemeiat Banca „Albina” din Sibiu, precum și mai multe ziare românești. După 1918 a avut un rol politic minor.
9. Este vorba probabil de **I. Gașpar**, șef de cabinet al lui Iuliu Maniu și apoi al lui Al. Vaida-Voievod, deputat.
10. **Dr. Al. Russu**, om politic ardelean, membru în conducerea ASTREI.
11. **I. Dobrin**, fruntaș al Partidului Național.
12. **Mackensen**, feldmareșal german; în timpul primului război mondial a comandat trupele germano-bulgaro-turce care au atacat România dinspre sud; a condus ofensiva de la Mărășești (1917), zdrobită de contraofensiva trupelor române.
13. **Sever Bocu**, șeful organizației Partidului Național din Banat; în 1905-1912 a condus ziarul *Tribuna* din Arad. Fruntaș al P.N.T., a fost ministru al Banatului, post special înființat în guvernul I. Maniu (1928-1930).

MINERII ȘI REVOLUȚIA

C.D. CATANĂ din Ploiești, ne trimite câteva date interesante despre revoluția de la 1848, din care reținem:

„...Revoluția de la 1848 s-a bucurat de o largă adheziune și din partea minerilor de la Sianic-Prahova. O dovadă grațioasă o constituie și scrisoarea pe care Cămarășia (administrația) oanei a trimis-o la 23 iulie 1848 la Direcția cenzorilor de la București.

Prin ea se vestește, în mare grabă: «De cînd și-au dobîndit tot românul libertate, slujbașii oanei (adică clocășii și mîglașii)... de la o vreme înceoace, după ce s-au pătruns cu îndestulare de drepturile dobîndite prin noua legișuire, cu totul s-au dat la nespunere... Acum unii dintre ei au început să a scrii în gvardia națională și alții zic că să se scrie la panduri, fără a mai întreba pe cămărași!».

MEDICINĂ ȘI ISTORIE

Amințind că la 16 septembrie a.c. se împlinesc 200 ani de la nașterea doctorului C. Caracaz, dr. I. TUGUI, medic primar, directorul Spitalului Colțea din București, ne semnaleză unele pasaje despre istoria românilor în lucrarea acestuia Topografia Țării Românești, tipărită în 1830. În capitolul IV, intitulat Despre originea locuitorilor, populațiune, C. Caracaz subliniază că „Locuitorii de astăzi, romani sau români după cum se numesc” sînt „strănepoții aceluia strălucit și mare neam al romanilor, așa cum se arată din dialectul ce vorbesc și din mărturia multor istorici”. Referindu-se la situația mării majorității a populației din vremea sa, autorul consemnează cu tristețe faptul că „sărmanul popor trăiește împliat și miserabil” exprimîndu-și în același timp convingerea că „aptitudinea naturală ce are acest neam spre a primi cultura, dă speranțe sigure că un guvern potrivit și generos poate în scurt timp să consolidze fericirea și prosperitatea acestui popor și să-l facă demn de strămoșii săi”.

ORIGINALUL UNUI CATREN

MIHAI BOCA din Suceava, ne scrie că autorul catrenului-manifest anonim, citat de Titus Popovici în articolul Revoluția de la 1848, în conștiința generațiilor actuale, din nr. 7/1973, este Iraclie Porumbescu, latul lui Ciprian Porumbescu. După corespondentul nostru, textul original publicat în ziarul Zimbrul și intitulat Către Zimbrul Moldovei - 1848 diferă intructiv de cel menționat în articol, sunînd în felul următor:

„Școală-n grabă, rupe, sfarmă
Aspru jug necinstit
Sfîșie, zdruncină, dărîmă
Despotismul Împălator”

GENERALUL EREMIA GRIGORESCU

ARSENIE CUCU din Bacău: generalul Eremia Grigorescu s-a născut la 26 noiembrie 1863, în comuna Bujor, jud. Galați, ca al patrulea copil în familia unui înădător. În 1884 absolvă cursurile Școlii de ofițeri, Secția artilerie, obținînd gradul de sublocotenent. Parcurge treptele ierarhiei militare, fiind avansat în 1915 la gradul de general. În 1916 a se încredințat comanda Diviziei 16. După luptele din Dobrogea e decorat cu Ordinul „Mihai Viteazul” cl. III, fiind primul general care primește această distincție. Divizia 16 e transferată apoi pe frontul din Moldova unde, datorită eroismului ostașilor săi, e supranumită „Divizia de fier”.

La 30 iulie 1917 i se încredințează comanda Armatei 1. În această calitate organizează și participă la eroicele lupte din vara anului 1917, care se soldează cu marea victorie română asupra armatelor germane, comandate de Mackensen. Generalul Eremia Grigorescu se stinge din viață la 21 iulie 1919, fiind înmormîntat la Mădărași, alături de ostașii căzuți pe acest cîmp de glorie.

Despre rolul său în desfășurarea luptelor de la Mădărași, Mădărași, Oituz etc. a se vedea și articolele publicate în Magazin Istoric, nr. 4/1967 și 7/1972.

NUME DE FAMILIE

ELENA GABRIELA NICOLAICĂ din Bacău, pasională pentru literatură și istorie, ne întreabă: „Cum îi chema pe Ștefan cel Mare, Mirocea cel Bătrîn etc. pe numele de familie”. Vechii noștri voievozi nu aveau nume de familie eg. de altfel, și majoritatea marilor familii feudale. În mod convențional, istoricii denumesc cele două dinastii naționale românești Basarabi (Țara Românească) și Mușatinii (Moldova).

Sperăm să vă putem împlini curînd dorința de a se a că „ceva important despre Ștefan cel Mare”.

INVESTIGAȚII ARHEOLOGICE

OVIDIU TOMULEȚIU din Sibiu, ne scrie că, împreună cu un prieten, a descoperit „la poalele unei rișe de pe valea rîulețului Seves” un vas de o capacitate de ca 25 litri din ceramica neagră în care au avut surpriza să găsească „fragmente de oase (cîteva sute), o bucată de pieptene de os și o plăcuță dintr-un metal alb strălucitor”. Continuînd investigațiile, tinerii arheologi au mai descoperit, în același loc, alte fragmente de ceramica neagră, unele din piatră și un opaiș din lut ars. Nemulțumite de „răspunsurile evazive și incomplete” ale celor cărora le-a solicitat o explicație, corespondentul nostru ne întreabă ce să facă? După părerea noastră, el ar trebui să se adreseze fie Secției de arheologie a Muzeului Bruckenthal, fie Institutului de arheologie din București.

ORAȘUL DISPĂRUT

GH. N. POPESCU, din Caracal, dorește cîteva amănunte despre istoria și vorta Cetății (orașului) de Floci. Îi satisfacem curiozitatea, oferindu-i datele pe care ni le-a trimis un alt cititor al revistei noastre tov. VALENTIN NEGRE, profesor la Liceul din Tîndărele (jud. Ialomița): „Așezat pe malul stîng al Ialomiței, la vărsarea acestuia riu în Dunăre, Orașul de Floci a fost multă vreme reședință și, în același timp, singurul oraș al județului Ialomița. După unii cercetători, numele orașului ar însemna «Orașul Vîclilor» (Valahilor). Se pare însă că numele vine de la înfloritorul negoi cu lînă nedărăcită (floci) al mocanilor (clobanii români din Transilvania) care-și pășteau turmele în Bărgan. Pe aici era și vad de trecere în Dobrogea, de unde și numele unei localități existente astăzi pe malul drept al Dunării, Vadul Oii.

Nu se știe cînd a fost întemeiat acest oraș. O legendă care circula pe la începutul sec. XVIII afirma că însuși Negru Vodă ar fi ridicat Cetatea de Floci de la gura Ialomiței. Prima mențiune documentară datează din vremea domniei lui Dan II (1431), cînd este atestată vîna locală. În toamna anului 1444, Iancu de Hunedoara trece în Dunărea pe acolo, în urma înfrîngerii cruciadei creștine la Varna și nefîind recunoscut de către ostașii munteni, a fost arestat, dar după cîteva zile, la intervenția domnitorului Vlad Dracul, a fost eli-

berat. În 1467 orașul este din nou menționat într-un document al lui Radu cel Frumos. Mihai Costăchescu, în *Arderes Tirpuzului de Floet și a Ialomiei în 1470* (Iasi, 1935) arată că în februarie-martie 1470, în încercarea sa de a înlătura pe Radu cel Frumos, Ștefan cel Mare a ars Brăila, ținutul Ialomiei și Orașul de Floet.

În primăvara anului 1574, cînd Moldova a fost atacată de o armată turco-munteană, Ioan Vodă cel Cumplit a nimicit armata invadatoare la Jiliste (lingă Focșani): domnul muntean, Alexandru Mircea, și-a găsit scăparea înăuntrul zidurilor Brăilei, iar fratele său, Petru (viitorul Petru Șchiopul al Moldovei), în Cetatea de Floet. În decembrie 1594, 2 000 de turci au trecut Dunărea pe la Hirșova și au atacat mica garnizoană a orașului, dar, grație ajutorului trimis de Mihai, agresorii au fost respinși. În 1655, în timpul războaielor seimanelor, o ceată de tătari, venită în ajutorul lui Constantin Șerban, s-a năpustit asupra cetății, ucidînd 200 oameni. Tătarilor au prădat orașul și la 1690, cînd au fost chemați în țară de către domnitorul Constantin Brîncoveanu (1688-1714), ca să-l sprijine împotriva austriacilor.

După ce în sec. XVI-XVII, a fost un important centru economic, politico-administrativ și militar, fiind legat de alte centre din țară prin drumul de pe Valea Ialomiei, Orașul de Floet a început să decadă în prima jumătate a sec. XVIII. Războaiele purtate în acea vreme pe pămîntul țării noastre au provocat moartea sau înrobirea multor locuitori; alții au bejenit, căuțind locuri mai ferite, astfel că în ultimul sfert al aceluiași secol orașul a fost părăsit. Pe la 1800, din înfloritorul oraș medieval de altădată nu mai rămăsese decît un cîmp de ruine, dominat de ruinele unei mănăstiri.

În vara anului 1972, profesorul Iosif Tătăreanu de la Liceul din Tândărele a început, cu sprijinul unor elevi, entuziaști căuțitori de „comori”, săpături arheologice în vatra vechiului oraș dispărut.”

GEST

ANDREI CIUREA din Zărnești, jud. Brașov, ne scrie:

„Am primit lei treizeciștre pentru colaborarea la revista ce eu onoare conduc. Cu acești bani am plătit abonamentul unei elevs din clasa a VII-a de la Școala generală din Zărnești, căreia îi place studiul istoriei. Pe lingă înmăluțirea cunoștințelor aș dori să procur și altora aceeași bucurie pe care o resimte și subsemnatul la citirea revistei Dv.”.

Fajă de un asemenea gest, comentariile devin inutile.

AUTENTICE SAU BA?

Dr. VIRGIL VRACIU din Botoșani: articolul lui W. von Janko (nr. 7/1973) arată că expresiile celebre atribuite regilor Franței Henric IV și Ludovic XIV nu sînt confirmate de surse sigure și autentice. Faptul că, așa cum ne scrieți, Alexandre Dumas și Thomas Mann le-au reproduis în operele lor beletristice, nu constituie un argument științific. Să nu uităm că ambii prozatori au trăit cu peste două secole mai tîrziu și nu au făcut altceva decît să preia legendele ca atare.

OBSEDANTA NAVĂ BREMSE

BARBU VELICU din Slobozia: „Aș vrea să știu cîte ceva despre nava militară germană BREMSE. După cîte îmi amintesc, prin 1941 sau 1942, ascultînd pe ascuns emisiunile postului de radio Londra, am aflat despre scufundarea acestui vas (crușător? cirusat?), succes căruia englezii i-au acordat o mare importanță. Deși am citit multe articole și volume despre cel de al doilea război mondial, nu am găsit nicăieri ceva despre BREMSE. De cîtiva ani mă obsedează gîndul: să fi existat oare ea cu adevărat sau memoria îmi joacă feste?”

Nu aveți nimic de reproșat memoriei dv., dimpotrivă, e demnă de toată lauda. BREMSE a existat cu adevărat, dar nu a fost nici cirusat, nici crucșător, ci o navă-scoală, la bordul căreia se făcea instruirea artileristilor din Kriegsmarine. Lungă de 103 m, largă de 9,5 m, avea un deplasament de 1 596 tone și o viteză de circa 20 noduri. Echipajul său număra 168 oameni (în afara elevilor) iar armamentul era alcătuit din patru tunuri de 127 mm. După izbucnirea războiului, nazistii au utilizat-o în cîteva acțiuni, în cursul cărora BREMSE nu s-a distins în mod special. La 6 septembrie 1941, crucșătoarele britanice NIGERIA și AURORA au scufundat-o în largul Capului Nord. A fost o operație facilă, dar Anglia traversa pe atunci o perioadă critică și orice succes avea pentru ea o deosebită importanță, mai ales de ordin moral.

DOUĂ LOCURI DE VECI

NECULA ARSENIE din comuna Moara Vlăsiei, jud. Ilfov, ne semnalează o „confuzie” și anume: în unele lucrări se spune că Matei Basarab a fost îngropat la biserica Domnească din Tirpuziște, în timp ce e lucru cunoscut că mormîntul voievodului se află la Măndăstirea Arnova. De fapt, înhumarea a avut loc realmente la Tirpuziște. După profanarea mormîntului, în timpul răscoalei seimenilor (1655) rămășițele pămîntești au fost mutate la Măndăstirea Arnova.

O SINGURĂ MARIA-LUIZA

„Mă numesc CORDON PETRU și sînt maistru la Fabrica de tricotate Zimbru Suceava... Deși sînt un pasionat cititor al revistei Magazin istoric din anul 1968, de cînd dețin întreaga colecție, nu am scris niciodată la redacție... Mai tîrziu, în 1971, am plecat la Școala de maistri pe care am făcut-o la Grupul școlar F.R.B. din București și aici activitatea mea de cititor a fost și mai bogată; am antrenat în citirea acestei reviste toate clasele de maistri existente la această școală. Nu știți cît de plăcut era cînd se creă o discuție între cîteva zeci de oameni, fiecare cu cîte un grad de pregătire diferit... Iubeam foarte mult această revistă. La noi în Suceava apare pe data de 10 a lunii și o aștept cu multă nerăbdare și pe lingă mine soția și fiul meu care are 3 ani de zile și care luște și el revista, bineînțeles pentru ilustrații. Nu cred că am găsit cuvînte potrivite pentru a vă reda modesta activitate de cititor... Doresc ca prin intermediul revistei

să-mi dați și mie răspuns la următoarea întrebare: dacă între Maria Luiza pe care Napoleon Bonaparte a urcat-o ca împărăteasă pe tronul Franței (Magazin istoric, 11 din 1969, pag. 53-69) și prințesa Maria Luiza care îi oferea lui Paganini conducerea orchestrei de la curtea din Parma (Magazin istoric, nr. 8 din 1972, pag. 80-84) există vreo legătură?

Da, Maria Luiza, fiica lui Francisc I, împăratul Austriei, care s-a căsătorit în 1810 cu Napoleon, a devenit, după căderea acestuia, ducesă de Parma și de Piacenza. S-a născut în 1791 și a murit în 1847.

Mulțumim pentru cuvintele cu care ne scrieți despre revisiă.

NOBLESSE OBLIGE...

Abătându-ne, din motive întemeiate, de la regula pe care ne-am impus-o cu privire la ignorarea scrierilor anonime, aducem pe această cale (singura posibilă) mulțumirile noastre cititorului clujean care semnează SILVANUS. În cuprinsul celor aproape trei pagini dense pe care ni le-a trimis, d-ș-a face nu mai puțin de 23 observații — toate interesante, cele mai multe pertinente — pe marginea primelor cinci numere din 1973 ale Magazinului istoric. Indiferent de motivele reale, anonimatul corespondentului nostru îmbracă, în cazul de față, veșmintul unei neobișnuite modestii. Ceea ce ne crează nouă obligația morală de a-l insera în coloanele Poștei M.I., scoțându-l astfel, fie și parțial, din anonimat.

ÎNCĂ O SABIE...

Citind în nr. 5/1973 despre sabia oferită în 1865 lui A.I. Cuza de către locuitorii fostului județ Muscel, EMIL ICHIM din Rîmnicu-Sărat, ne comunică următoarele: „Un dar asemănător au făcut domnitorului A.I. Cuza și locuitorii fostului district Rîmnicu-Sărat, cu mult înaintea muscelenilor. Sabia dăruită de dînsii are gravată următoarea inscripție: «Districtul Rîmnic Sărat — Înălțimii sale Alecsandru Ioan I, întemeietorul Unirii, Restauratorul drepturilor României asupra bunurilor mănăstirești naționale înstreinate. 1863». În prezent, această sabie se află expusă la Muzeul Militar Central din București”.

EXPLICAȚIILE... EXPLICAȚIILOR

Descurcîndu-se greu cu explicațiile pentru clișeele de pe cele patru coperte ale revistei, VASILE IVAN din București, ne scrie că ar prefera să găsească fiecare din explicații la locul respectiv.

Procedeeul nostru — larg utilizat în publicistica mondială — are totuși rațiunile sale. În primul rînd grație lui, fotografiile policrome ale coperților apar intacte, fără „ferestrele” pe care le-ar impune textele explicative. Gruparea acestora în colțul din dreapta sus al pag. 1 e o formulă mai flexibilă, care permite adaptarea după necesități. Un exemplu e tocmai nr. 7(76)/1973, care, deși a stîrnit nedumeriri cititorului nostru, indică foarte clar că prima din cele trei explicații se aplică atît coperții 1, cît și coperții IV.

Nicolae MINEI

CE VOM CITI ÎN NUMĂRUL VIITOR:

● Flotilele lui Mihai Viteazul: mărturii inedite despre importante victorii pe Dunăre și mare ale marelui voievod ● 1848: zile de martie la Berlin ● Elisabeta amenință cu divorțul, Ferdinand cu sinuciderea, dar Carol I rămîne neînduplecat ● Cele nouă vieți ale Cetății Troia ● Tabăra de la Rîureni ● A doua naștere a unui continent: Australia ● Decembrie 1921: o guvernare de o singură lună sau hapul liberal al monarhului ● Între lingvistică și istorie: amintiri ale academicianului profesor Iorgu Iordan ● Zori în plină noapte: 70 ani de la Congresul II al P.M.S.D.R. ● Documente ale istoriei: Edictul de la Nantes ● Aveți un loc pînă în centru?: amintiri din anii ilegalității ● Români bistrîeni față în față cu Bonaparte ● Coaliția de la Mazar Pașa ● Bibliotheca Historica Romaniae — un deceniu ● Organizații de extremă dreaptă în anti-camera Gărzii de Fier

CONTENTS

Dimitrie Cantemir — 300 Years since His Birth. D. ALMAŞ The Prince's Family...2; The Treaty of Anti-Ottoman Alliance between Moldavia and Russia (1711)...12; ST. S. GOROVEI Fellow Exiles...16; S. IOSIPESCU A Monastery Founded by the Cantemirs: Mira...18; The Remains of Cantemir Are Brought Back to the Country...20	DULIU ZAMFIRESCU Bucharest 1914. Portraits of Politicians...23	CRISTIAN POPISTEANU On the Track of History in the People's China...30	FLOREA DRAGNE C. G. Costa-Foru, a Romanian Barrister, Defends Human Dignity (1924)...40	O. FLOREA The Thracian Gladiator of Ulpia Trajana...47	M. MIRCEA Easter Island...50	E. DÖRNER In the 16th Century a Hohenzollern Possessed a Large Estate in Transylvania...55	D. TUDOR Romanian Navigation on the Danube...58	RADU VASILE The Five Days of Milan (1848)...63	V. BAGEACU Shah Mahmud and Poet Ferdousi...71	V. BUDURU The Romanians in the First Edition of Le Grand Larousse...76	I. TOACA, T. PINTEANU German and Bulgarian Socialists Support the Romanian Workers in Their Struggle (1917)...82	F. ANGHEL Towns on Elbe, Hamburg and San Francisco...84	VALERIU BRANIŞTE Behind the Political Scenes (February-August 1923)...90
---	--	--	---	--	------------------------------	--	---	--	---	--	--	---	--

SOMMAIRE

Dimitrie Cantemir — 300 ans depuis sa naissance. D. ALMAŞ La famille du prince...2; Le traité d'alliance anti-ottomane entre la Moldavie et la Russie (1711)...12; ST. S. GOROVEI Compagnons d'exil...16; S. IOSIPESCU Un monastère fondé par les Cantemirs: Mira...18; Les restes de Cantemir sont ramenés au pays...20	DULIU ZAMFIRESCU Bucarest 1914: Portraits d'hommes politiques...23	CRISTIAN POPISTEANU Sur les traces de l'histoire en Chine Populaire...30	FLOREA DRAGNE L'avocat roumain C. G. Costa-Foru défend la dignité humaine (1924)...40	O. FLOREA Le gladiateur thrace d'Ulpia Trajana...47	M. MIRCEA L'île de Pâques 50	E. DÖRNER Au 16 ^e siècle un Hohenzollern grand propriétaire terrien en Transylvanie...55	D. TUDOR La navigation roumaine sur le Danube...58	RADU VASILE Les cinq jours de Milan (1848)...63	V. BAGEACU Le schah Mahmoud et le poète Ferdousi...71	V. BUDURU Les Roumains dans la première édition du Larousse 76	I. TOACA, T. PINTEANU Des socialistes allemands et bulgares soutiennent la lutte des ouvriers roumains (1917)...82	F. ANGHEL Villes en flammes: Hambourg et San Francisco...84	VALERIU BRANIŞTE Dans les coulisses de la politique (février-août 1923)...90
--	--	--	---	---	------------------------------	---	--	---	---	--	--	---	--

CRISTIAN POPISTEANU Sur les traces de l'histoire en Chine Populaire...30	FLOREA DRAGNE L'avocat roumain C. G. Costa-Foru défend la dignité humaine (1924)...40	O. FLOREA Le gladiateur thrace d'Ulpia Trajana...47	M. MIRCEA L'île de Pâques 50	E. DÖRNER Au 16 ^e siècle un Hohenzollern grand propriétaire terrien en Transylvanie...55	D. TUDOR La navigation roumaine sur le Danube...58	RADU VASILE Les cinq jours de Milan (1848)...63	V. BAGEACU Le schah Mahmoud et le poète Ferdousi...71	V. BUDURU Les Roumains dans la première édition du Larousse 76	I. TOACA, T. PINTEANU Des socialistes allemands et bulgares soutiennent la lutte des ouvriers roumains (1917)...82	F. ANGHEL Villes en flammes: Hambourg et San Francisco...84	VALERIU BRANIŞTE Dans les coulisses de la politique (février-août 1923)...90
--	---	---	------------------------------	---	--	---	---	--	--	---	--

СОДЕРЖАНИЕ

Димитрие Кантемир — 300-летие со дня рождения. Д. АЛМАШ Семья господаря...2; Противотурецкий договор между Молдавией и Россией (1711)...12; Ш. С. ГОРОВЕИ Товарищи по скитанию...16; С. ИОСИПЕСКУ Монастырь Мира — созидал тельство семьи Кантемир...18	Доставление праха в страну...20	Д. ЗАМФИРЕСКУ Бухарест 1914. Портреты политических деятелей...23	К. ПОПИШТИАНУ В народном Китае, по следам истории...30	Ф. ДРАГНЕ Румынский адвокат К.Г. Коста-Фору в защиту человеческого достоинства (1924)...40	О. ФЛОРА Франкийский гладиатор в Ульпия Траяна...47	М. МИРЧА Остров Пасхи...50	Е. ДЕРНЕР XVI — я век: член семьи Гогенцоллерн-великий землевладелец в Трансильвании...55	Д. ТУДОР Рымское судоходство на Дунае...58
---	---------------------------------	--	--	--	---	----------------------------	---	--

P. VASILE Пять дней города Милано (1848)...63	В. БАДЖАКУ Шах Махмуд и поэт Фердуси...71	В. БУДУРУ Румыны в первом издании словаря Ларусс...76	Л. ТОАКА, Т. ПИНТИАН Немцы и болгарские социалисты поддерживают борьбу румынских рабочих (1917)...82	Ф. АНГЕЛ Пожары в Гамбурге и Сан-Франциско...84	В. БРАНИШТЕ Политические кулисы (февраль-август 1923) 90
---	---	---	--	---	--

INHALT

Dimitrie Cantemir — 300 Jahre seit seiner Geburt. D. ALMAŞ Des Herrschers Familie...2; Das antiothomanische Bündnis zwischen der Moldau und Russland (1711)...12; ST. S. GOROVEI Umherirrende Gefährten...16; S. IOSIPESCU Das Kloster Mira — eine Stiftung der Familie Cantemir...18; Die Gebeine werden ins Land gebracht...20	DULIU ZAMFIRESCU Bukarest 1914. Porträte von Politikern...23	CRISTIAN POPISTEANU Auf den Spuren der Geschichte. Quer durch Vulkanschina...30	FLOREA DRAGNE Der rumänische Rechtsanwalt C. G. Costa-Foru — Verfechter der Menschenwürde (1924)...40	O. FLOREA Der thrakische Gladiator von der Ulpia Trajana...47	M. MIRCEA Die Osterinsel...50	E. DÖRNER Ein Hohenzollern, Grossgrundbesitzer im Siebenbürgen des XVI. Jahrhunderts...55	D. TUDOR Der rumänische Dampfschiffsverkehr...58	RADU VASILE Fünf Tage von Mailand (1848)...63	V. BAGEACU Schah Mahmud und der Dichter Ferdousi...71	V. BUDURU Die Rumänen in der ersten Larousse-Auflage...76	I. TOACA, T. PINTEANU Deutsche und bulgarische Sozialisten unterstützen den Kampf rumänischer Arbeiter (1917)...82	F. ANGHEL Städte in Flammen: Hamburg und San Francisco...84	VALERIU BRANIŞTE Hinter den Kulissen der Politik (Februar — August 1923)...90
--	--	---	---	---	-------------------------------	---	--	---	---	---	--	---	---

ABONNEMENTS : ROMPRESFATIELIA — Serviciul Import — Export presă, Bucureşti, Calea Griviţei nr. 64-66, P.O.B. — 2001

magazin istoric

Bucureşti, intrarea Ministerului nr. 2, et. IV., Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, telefon 16 68 72, 15 16 68

REDACTORI: Ioan Dragomirescu, Ştefan Sorin Gorovei, Vasile Şimandan, Marian Ştefan, Ioana Ursu, Domnica Zavoicinschi

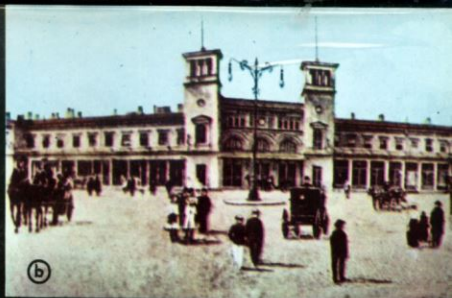
SECRETAR GENERAL DE REDACŢIE: Valeriu Buduru

PREZENTAREA GRAFICĂ: Radu Ion Popescu
TEHNOREDACTOR: Anton Tănase

Apare lunar, se găseşte de vânzare la chioşcurile de difuzare a preselor. Abonamentele se fac la oficiile poştale, factorii poştali, difuzorii din întreprinderi, instituţii şi de la sate. Preţul unui număr 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Sclintei” — Bucureşti

Te tunc uenit adhaerens in terra. Et cum finis. Et uenit in
Te tunc uenit adhaerens in terra. Et cum finis. Et uenit in

